

Golopenția, A., *Lucrările de identificare a românilor de la est de Bug - rezultate și perspective*, în Golopenția A., Golopenția S (editor), *Românii de la est de Bug*. Vol. 1. București: Editura Enciclopedică, 2006
Pentru contextualizare vezi și Golopenția, S. , *Introducere la volumul de referință*, inclus, de asemenea, în SOCIOLBUC

I. ANTON GOLOPENȚIA:
LUCRĂRILE DE IDENTIFICARE
A ROMÂNILOR DE LA EST DE BUG —
REZULTATE ȘI PERSPECTIVE

SOCIOLBUC

RAPORT I CĂTRE DIRECTORUL GENERAL AL INSTITUTULUI CENTRAL DE STATISTICĂ

Echipa de înscriere a românilor de peste Bug, compusă din 14 membri și anume: T.Al. Stoianovici, Gh. Reteganul, Bucur Șchiopu, N. Economu, I. Oancea, N. Marin-Dunăre, Ion Apostol, Gh. Popescu, D. Corbea-Cobzaru, N. Betea, Corneliu Mănescu, Gh. Bucurescu, P. Mihăilescu și semnatarul acestui raport a plecat din Capitală în seara zilei de 19 decembrie cu acceleratul de Tighina.

În același tren au fost îmbarcate și cele 19 lăzi cu formulare, material și provizii ale echipei și cele 18 lăzi cu alimente destinate echipei de inventariere a Transnistriei.

Echipa a sosit la Tighina în după-amiaza zilei de 20 decembrie (ora 14), de unde a fost transportată cu mașinile echipei de inventariere la Tiraspol.

Îndată după cazarea în localul-dormitor al echipei de inventariere, am luat legătura cu șeful Biroului II de la Comandamentul Superior al Armatei („Avântul“). Mi s-a cerut, în dimineața următoare, să iau legătura cu d-l guvernator civil, spre a afla dacă d-sa poate pune la dispoziția echipei mașinile necesare. Împrejurările au făcut ca să nu pot fi primit de d-sa decât în ziua de 22 decembrie, la ora 14. Spre a preîntâmpina cereri de informații scrise, am prezentat de la început o notă informativă¹, pe care o alătur. D-l guvernator mi-a comunicat că nu dispune de mașini și m-a rugat să consemnez atitudinea populației românești față de repatriere². Am fost reținut la masă.

După masă m-am prezentat d-lui șef de Stat Major al Comandamentului de Căpetenie al Armatei, d-l Col. Dumitrescu-Polichron. Am fost primit foarte bine, d-l col. D.-P. având interes pentru lucrare și cunoscându-mă de mai mulți ani. Am aflat că acest Comandament nu dispune de mașini pe care să ni le poată pune la dispoziție pe întreaga durată a lucrărilor. Am putut obține numai mașini pentru

transportul la Nikolaev. V-am informat aseară telegrafic despre această soluție și plecarea noastră în dimineața de mâine, 24 decembrie.

Am primit azi adresa către Corpul de Armată de la Nikolaev (gen. Dragalina), pe care v-o³ comunic în copie. În ea se găsesc consemnate încheierile discuției avute ieri cu d-l col. Dumitrescu-Polichron. Mașinile puse la dispoziție, două Forduri mari, s-au prezentat încă de după masă, așa încât lăzile sunt gata încărcate.

Dl. Stah⁴ m-a informat că, de îndată ce în unele județe vor fi terminate lucrările de inventariere (adică după trei-patru săptămâni), ar putea pune la dispoziția echipei mai multe mașini Stoewer. N-am făcut mențiune în nici una din discuțiile avute și nu voi face mențiune nici în cele viitoare de această posibilitate, înainte de hotărârea dvs.

Moralul membrilor echipei este foarte ridicat. Au cunoscut orașul Tiraspol și câteva sate, colhozuri și sovhozuri din jur, în zilele în care am fost prins cu tratativele.

Vă voi informa de la Nikolaev asupra posibilităților găsite și obținute acolo. Cu acest prilej voi raporta și asupra cheltuielilor făcute până acum. În vederea plecării dvs. la Nikolaev, i-am lăsat d-lui Hrowath⁵ 253,35 R.K.K.S.

Toate urările din partea mea și a membrilor echipei pentru anul 1943.

I-am găsit la Tiraspol pe d-l N.P. Smochină și pe d-l Al. Tacciu. Cum d-l Smochină nu-și adusese echipamentul, d-sa s-a întors ieri la București și urmează a ne urma la Nikolaev. D-l Tacciu va pleca o dată cu noi. D-l Braga, fiind subprefect la Tulcin, fapt despre care d-l Smochină nu ne-a informat la București, va avea probabil dificultăți să vie pentru mai mult decât câteva zile cu noi. Nu l-am întâlnit aci. Voi păstra legătura cu d-sa prin d-l Smochină.

A. Golopenția

Tiraspol, 23 decembrie 1941

ROMÂNIA / Președinția Consiliului de Miniștri/ Institutul Central de Statistică / Nr. I.R.E.B.: 2

Domniei Sale / Domnului Director General al Institutului Central de Statistică

RAPORT II CĂTRE DIRECTORUL GENERAL AL INSTITUTULUI CENTRAL DE STATISTICĂ

Echipa de înscriere a românilor de la est de Bug a plecat din Tiraspol în dimineața de 24 decembrie, 8,15 spre Nikolaev în două camioane Ford puse la

dispoziție de „Avântul”¹. Gerul slab dăduse o soliditate elastică șoselei, așa încât cei 130 km până la Odessa au fost parcurși cu o haltă la cimitirul Dalnic până la ora 12. Chibulcuteanu² și Gușacov ne-au ieșit înainte și ne-au înlesnit luarea mesei la restaurantul București. (Potrivit cererii mele i-au procurat echipei și 1,175 kg ceai). Am vizitat în grabă localul încăpător al inventarierii de la hotelul București și punctul cu perspectivă al portului. Plecați [la orele] 14 am sosit la orele 18 la Nikolaev–„Decebal” (Comandamentul Corpului 6). Drumul bun, la fel, și o după masă însorită care ne-a îngăduit să călătorim cu coviltirele³ ridicate și să ne bucurăm de peisajul de litoral al întâiei jumătăți a drumului.

Greutățile de încartiruire datorite faptului că o comunicare telefonică a sosirii, pe care am cerut-o la Tiraspol, nu a fost trimisă de „Avântul” și împrejurării că am sosit în seara de Ajun au fost întrecute până la ora 21. Cei cinci care rămăsesem negăzduiți am fost chemați de d-l general Dragalina la d-sa acasă, de îndată ce s-a întos de la o serbare de pom de Crăciun. Am asistat la primirea colindătorilor de la diferitele unități de către d-l general. Toate cetele au terminat cu cântece în care era vorba de trecerea dealului Feleacului și de Maramureș, Crișana, Ardeal și Timoc. Tuturor, generalul le-a spus că mergând spre Răsărit, cum cere țara, vor ajunge și la Apusul pe care-l doresc. Ultimii ne-am cazat la ora 24. Masa o primim la popota Corpului.

Dați în grija șefului de Stat Major d-l colonel Dimitriu (fost prefect de Târgu Mureș) și a șefului Biroului 2 d-l maior Dumitrescu-Jipa⁴, cu care Institutul nostru a avut prilejul de a conlucra cu ocazia anchetei în lagărele de prizonieri români din armata iugoslavă⁵, pregătirile lucrării noastre au înaintat repede. În ziua de 25 decembrie am luat cunoștință de informațiile cu privire la populația românească ce se găseau la Biroul 2. O situație întocmită de jandarmeria din Nikolaev arată peste 10 000 români în satele de pe malul stâng al Bugului. S-a cerut telegrafic diviziilor de la Krivoi Rog și Elisavetgrad comunicarea [informații]lor⁶ pe care le posedă în această materie. Răspunsul de la Krivoi Rog arată existența a 1 000 români aduși de Ecaterina a II-la Volkonskoe la 20 km de Dnepropetrovsk (Ekaterinoslav), a unui cătun românesc Niprosk cu 200 locuitori, a satului mare Svonenka și a altor sate al căror nume [rămâne] să fie precizat. Răspunsul de la Elisavetgrad încă n-a sosit.

Informațiile existente la „Decebal”⁷ arată 300 români în Nikolaev (la 130 000 locuitori din 200 000 înainte de război). Totuși dintre cele nouă gazde la care stau membrii echipei, trei au unul din soți român. Astfel încât alte informații care vorbesc de 5 000 români la Nikolaev pot avea și ele temei. La fel pare a se prezenta situația și la Krivoi Rog, oraș la fel de industrial.

După discuțiile avute am putut stabili planul de lucru. Echipa urmează să cerceteze succesiv teritoriul celor trei divizii ale Corpului „Decebal“, începând cu regiunea Nikolaev (cea mai bogată în români), continuând apoi cu regiunea Krivoi Rog și sfârșind cu regiunea Elisavetgrad⁸. La Comandamentul fiecărei divizii se va stabili un birou de doi oameni, care se vor ocupa cu înregistrarea populației urbane românești, iar restul de 12 membri se va deplasa în echipe⁹ de câte patru care să se desfacă la nevoie în echipe de câte doi, din detașament militar în detașament militar, luând informații asupra numărului și neamului locuitorilor tuturor așezărilor, trecute pe harta 1/100 000 (respectiv 1/300 000 ruso–germană la est de linia unde încetează hărțile românești) și completând formularele întocmite în toate satele, în care vor fi semnalati români. În oraș, vom adopta o metodă expeditivă pentru care sugestia ne-a venit de la afișele germane pe care le-am găsit pe zidurile orașului. Vom publica un afiș¹⁰ prin care să-i invităm pe toți românii să se prezinte la un birou creat ad-hoc, unde să primească certificate în baza cărora li se vor distribui alimente suplimentare.

La terminarea lucrului în cele trei regiuni ale Comandamentului „Decebal“, vom încunoștința, potrivit înțelegerii despre care v-am informat în raportul trecut, „Avântul“–Tiraspol, ca să ne anunțe corpurile din Crimeea și Azov. Spre a grăbi sfârșitul lucrării, cred că va fi bine să divid în două echipa, urmând ca lucrul să fie făcut concomitent.

După evaluările posibile acum, înainte de începerea propriu-zisă a lucrării, cred că munca în teritoriul „Decebal“ va ține cel puțin patru săptămâni și în cel din Crimeea–Azov cel puțin trei săptămâni.

În ziua de 26 am trecut la Divizia Nikolaev („Gorun“), cu un ordin al Corpului — lipsa de mașini e mare și aci, ca peste tot. Ni s-au oferit totuși trei Horch-uri ale unei unități operative, cu rezerva rechemării în caz de ordin operativ. Lipsa de benzină pe teritoriu impune ca fiecare grup să nu facă decât drumurile principale cu mașina, iar pe celelalte cu trăsuri și sănii ca să se poată întoarce cu cei 150 litri benzină (=300 km) luați la plecare. O copie a ordinului trimis de „Gorun“ tuturor unităților sale, care ilustrează mecanismul de lucru și o hartă cu itinerariile celor trei echipe sunt anexate acestui raport. Plecarea a fost fixată pentru ziua de azi, duminică 28 decembrie.

Planul de bătaie întocmit este următorul: 1. Nikolaev și legătura cu București și echipele 1–3 = Stoianovici–Paul Mihăilescu; 2. Grupul 1 = Golopenția, Mănescu, Betea, Corbea-Cobzaru; Grupul 2 = Șchiopu, Oancea, Retegan, Gh. Popescu; Grupul 3 = Bucurescu, Economu, Marin-Dunăre, Apostol.

Plecarea a trebuit să fie amânată în urma modului cum a decurs ieri întrevederea cu Comisarul General german de la Nikolaev. Spre a evita eventuale

neînțelegeri cu administrațiile de plasă germane și cu organele acestora și spre a feri Corpul „Decebal“ de situații dezagreabile, cât și pentru a obține posibilitatea de lucru în orașe, de acord cu d-l șef de Stat Major col. Dimitriu și cu d-l maior Dumitrescu-Jipa, șeful B. 2, am socotit util să informăm Comisarul General despre lucrare și să-i cerem concursul. (Gărzile ucrainene existente aci, nu ridică probleme, fiind foarte reduse ca număr și sub ordinele atât ale organelor germane cât și ale trupelor de pază românești). N-am putut vorbi cu Comisarul General, ci numai cu Șeful Secției germani și minorități, d-l Ross. D-sa a avut oarecari ezitări. Ne-a cerut autorizații scrise germane. I-am explicat că venirea noastră s-a târăgănit prin faptul că autorizațiile au fost cerute Legației iar de aceasta Berlinului, că astfel subzistă un asentiment implicit al guvernului german. Dl. Ross ne-a spus că va fi poate nevoie de o informare a Reichskommissariatului Ucrainei de la Rovno. În încheiere ne-a cerut să informăm în scris Comisariatul General despre lucrare. Am petrecut restul dimineții de ieri cu redactarea adresei, alăturate în copie, la care am anexat două exemplare traduse din formular și harta Nour. Cum Comisariatul nu lucrează sâmbătă după-amiază, l-am căutat pe d-l Ross la d-sa acasă și am primit făgăduiala că voi primi o aprobare condiționată mâine 29 decembrie la prânz. În urma acestui fapt am cerut Diviziei „Gorun“ să amâne plecarea. Nădăjduiesc dar să putem pleca marți 30 decembrie.

În dimineața de azi, 28 decembrie, am fost chemat de d-l general Dragalina, care s-a întors aseară dintr-o inspecție de două zile la Kerson. L-am informat despre lucrare în genere și tot ce am făcut. D-sa a abordat problema în genere întrebându-mă ce suntem autorizați de guvern să promitem românilor, ca să-i decidem să se repatrieze și când și de cine se va face repatrierea. Am arătat deschis mandatul nostru limitat de înscriere. D-sa a fost de convingerea, care s-a format și în mine și care cred că este și a domniei voastre, că ar trebui să se organizeze acțiunea de captare concomitent cu cea de înscriere, că ar trebui să li se vorbească de suprafețe de zece hectare și că repatrierea ar trebui organizată de Institut prin noi, cu ajutorul Corpului de armată cât timp acesta se găsește aci și încă înainte de noroaiile primăverii. Am abordat cu d-l general și implicațiile acțiunii de înscriere a populației urbane: distribuirea de alimente. Cum trupele românești de la est de Bug sunt în subzistența organelor germane, ele nu dispun de alimente și de articole care să poată fi împărțite. Dintre acestea, ar interesa: zahărul, macaroanele, lumânările, tutunul și chibritele (orice soldat român e întrebat aproape de fiecare trecător: „este tutun?“, „este spiciki?“) și eventual slănină; ar trebui trimise de la București.

Date fiind cele de mai sus, am onoarea să vă supun următoarele:

1. Facerea unui demers la Legația Germană pentru ca să fim acoperiți la Generalkommissariatul Nikolaev (anexez un proiect de adresă);

2. Intervenții la INCOP, CAM și la Consiliul de Patronaj pentru obținerea unei prime cantități de daruri de distribuit (3 000 kg zahăr, 3 000 kg macaroane, 3 000 kg tutun și țigări, 3 000 kg marmeladă, 12 000 cutii chibrite, eventual 1 500 kg slănină sărată). O condiție indispensabilă a sosirii rapide este ca Institutul să poarte grija transportului, ca d-l Nica să obțină trimiterea în tranșe zilnice de 2 000 kg a acestor mărfuri sub formă de mesagerie cu acceleratul Tighina, ca d-l Stahl să ia legătura cu d-l colonel Dumitrescu-Polichron, șeful de Stat Major de la „Avântul“ Tiraspol pentru a obține transportul imediat de câte un camion zilnic la Nikolaev–„Decebal“. Articolele care n-ar putea fi primite gratuit ar putea fi plătite din restul de lei lăsat la d-l Hrowath din fondul de 3 500 000 obținut de la Finanțe sau dintr-un credit special;

3. Demersuri pe lângă Președinție ca să însărcineze Institutul să efectueze repatrierea în colaborare cu corpurile de armată Nikolaev, Azov și Crimeea. Operația ar putea începe peste o lună în teritoriul Nikolaev. Cum oamenii, cu câți am vorbit, ar dori o repatriere care să-i ducă cât mai departe de Rusia, cred că ar trebui cerută așezarea lor în Basarabia de sud. În cazul acestei aprobări, eu aș putea continua pe litoralul Azov și în Crimeea cu mai puțini oameni și să las câțiva membri în teritoriul Nikolaev. Aceștia, întăriți cu elemente de-ale lui Stahl, care vor fi terminat, și înzestrați cu mașinile Stoewer ale raioanelor, care vor fi terminat inventarierea între timp, ar putea porni repatrierea, organiza stațiile pe drumul de transport, aprovizionarea etc.;

4. Tipărirea afișelor alăturate pentru înscrierile în orașe și în sate la București și trimiterea lor prin avion (de predat la Marele Stat Major) de unde se vor trimite cu avionul de la „Decebal“, ca și corespondența pe care ne-o destinați, căci aci este o mare criză de hârtie.

Comunic situația financiară a echipei. Cum R.K.K.S. au puțină căutare aci și aprovizionarea noastră este bine făcută prin faptul că mâncăm la popote și din provizii, riscăm să cheltuim destul de puțin din cele 33 080 Rm. în R.K.K.S. cu care am plecat. Cheltuielile de până acum în lei se cifrează la 603 714 (din rest, 800 000 lei se găsesc la d-l Hrowath, iar 96 286 asupra noastră). Cheltuielile în R.K.K.S., la 2 405, după vărsarea sumelor pentru intinerariile în regiunea Nikolaev, restul de 31 675 fiind în posesia noastră iar suma de 253,53 R.K.K.S. în păstrarea d-lui Hrowath.

Moralul este același, foarte bun. Poate o oarecare nerăbdare de a porni la drum. Tratatările mele semidiplomatice au îngăduit din nou băieților să cunoască orașul

și să ia contact cu multă lume. Jurnalele de călătorie se țin cu grijă și avem chiar și o cronică a expediției.

Domnul general Dragalina vă așteaptă cu bucurie. Nu uitați să aduceți cu prilejul venirii dv. ziare noi, reviste și câte o carte mai substanțială. Lumea e dornică de ele. (Nu treceți cu vederea „Geopolitica”¹¹). De la Chibulcuteanu care, venit în inspecție la Varvarovka de pe malul opus al Bugului, ne-a vizitat pentru un ceas, am aflat că va trece pe aici și Mitu Georgescu¹². D-l General a întrebat de el și îl așteaptă. Acum e fierbere la Comandament, pentru că la revelion e anunțat d-l ministru de Război. Am contribuit și noi la eforturile de aprovizionare cuviincioasă cu două kg de șocolată. Cu prilejul venirii dv. ar fi bine să mai aduceți șase termosuri mai solide cu curele (din cele de 500–600 lei fără curea; câtorva dintre băieți li s-au spart termosurile slabe pe drum).

Iarna a început (-15), dar cu cojoacele, căciulile și echipamentul nostru¹³ se poate rezista la ea. Sandu Manuila¹⁴ poate rămâne, cred, fără prea mare pericol cu noi câteva săptămâni, dacă le are disponibile.

Vă exprim devotamentul fiecăruia dintre noi și urările noastre de bine sincere pentru activitatea din 1942 a Institutului și a domniei voastre.

5 anexe¹⁵

Anton Golopenția
Nikolaev, 28 decembrie 1941

ROMÂNIA / Președinția Consiliului de Miniștri / Institutul Central de Statistică / NR. IREB: 5

Domniei Sale / Domnului Director General al Institutului Central de Statistică/
România / Președinția Consiliului de Miniștri/ Institutul Central de Statistică

RAPORT III CĂTRE DIRECTORUL GENERAL AL INSTITUTULUI CENTRAL DE STATISTICĂ

Ieri, 29 decembrie m-am prezentat la ora 12 la Comisariatul General Nikolaev. Am fost amânat pe după-amiază la 4. La această oră, șeful de secție de resort mi-a comunicat că d-l Obergruppenführer Oppermann, Comisarul-General, va cere asentimentul Reichskommissarului Ucrainei, d-l Koch, care se găsește la Rovno. Legăturile telefonice și telegrafice fiind defecte, răspunsul nu poate sosi decât prin

curier, în cel puțin șapte zile. Mi-am apărut propunerea de începere condiționată și poziția de delegat al unui stat aliat cu toată îndârjirea. Am cerut să vorbesc cu Guvernatorul General și am fost primit. D-l Obergruppenführer Oppermann mi-a comunicat că a fost în ziua de 19 decembrie la București la d-l von Killinger, alături de care a activat în epoca de ascensiune a național-socialismului, și că acesta nu i-a dat nici o indicație despre lucrarea noastră. Deși este ținut să nu facă nimic fără asentimentul Rovno-ului, este gata să ne înlesnească lucrarea, dacă va primi un cuvânt de la d-l ministru von Killinger. Restul discuției n-a avut alt efect decât de a-i arăta că românii se respectă și se cer respectați.

După această întrevvedere am vorbit cu șeful Biroului 2 de la „Decebal“, care a intervenit la ofițerul de legătură german ca să grăbească prin delegatul militar german de la Rovno aprobarea lucrării noastre, ca fiind cerută de Marele Stat Major român.

Am redactat apoi telegrama alăturată în copie și m-am dus la d-l General Dragalina, ca să-l informez asupra situației. D-l General a obținut imediat legătura cu București, M.S.M. S.II, d-l col. Petrescu, căruia i-a cerut să lămurească urgent situația. Am vorbit și eu cu d-l colonel Petrescu, rugându-l să obțină ca Legația germană de la București să comunice telegrafic la Nikolaev Comisarului General asentimentul ei și al Berlinului, pe baza căruia ne-au fost eliberate autorizațiile de circulație în Reichskommissariatul Ucrainei. D-l colonel Petrescu mi-a făgăduit că se va strădui să obțină în cursul zilei de azi telegrama respectivă.

Telegrama propusă de mine a fost trimisă la ora 8 seara fulger M.St.M. S.II cu semnătura d-lui general Dragalina.

În situația aceasta, vă rog să vă informați la M.St.M. S.II d-l colonel Petrescu asupra împlinirii angajamentului d-sale. Pentru evitarea unor eventuale dificultăți, cred că ar fi utilă telegrama alăturată în copie către d-l Krallert.

În ipoteza că nu voi primi telegrama Killinger și autorizația Comisarului General [și] Nikolaev se va târăgăni, cred că e oportun să începem cu Azovul și Crimeea, unde nu există administrație civilă. În vederea acestei hotărâri, ar fi utilă o telegramă a domniei voastre fulger prin Statul Major, care să comunice situația de la București. Executarea ei presupune încunoștințarea imediată a Tiraspolului de către noi, în vederea dispozițiilor la Corpurile Crimeea și Azov pentru trimiterea de vehicule la Berislav. Potrivit înțelegerii avute cu d-l Șef de Stat Major al Tiraspolului („Avântul“), putem pleca la Berislav pe Nipru, la șase zile după această încunoștințare.

Moralul nostru e bun, deși așteptatul și diplomația ne cad greu.

Devotat
A. Golopenția

2 anexe

Spre a evita revenirile, este poate util ca să se ceară de la început întreitul cantităților de alimente menționate în raportul II. Numărul familiilor urbane și rurale în spațiul Bug–Nipru se ridică la aproximativ 9–10 000 (35–40 000 suflete).

Vă mai rog ca să ne fie cumpărate de d-l Hrowath și trimise¹ prin echipa de inventariere [din] Odessa 20 filme Agfa Isopan 6/9 cm și 10 filme Agfa Isochrom 4/6 cm.

Nikolaev, 30 decembrie 1941

ROMÂNIA / Președinția Consiliului de Miniștri / Institutul Central de Statistică / Nr. I.R.E.B.: 6

RAPORT IV CĂTRE DIRECTORUL GENERAL AL INSTITUTULUI CENTRAL DE STATISTICĂ

1. Plecat din București în seara de 3 ianuarie, am sosit la Tiraspol în după-amiaza de 4 ianuarie. Acolo, am comunicat lui Stahl¹ dispozițiile dvs. cu privire la modalitatea propunerilor privitoare la centralizarea la Dubăsari, Tiraspol și Odessa a materialului inventarierii. Stahl m-a informat despre stadiul lucrărilor și am convenit că la 15 ianuarie echipa de inventariere ar putea pune la dispoziția echipei de înscriere a românilor de peste Bug patru–cinci mașini Stoewer, care n-ar mai fi necesare de la acea dată inventarierii.

Cu o mașină Stoewer pusă la dispoziția echipei, m-am transportat la Odessa, unde am petrecut noaptea și am luat legătură cu Chibulcuteanu².

În ziua de 4 ianuarie, la prânz, am sosit la Nikolaev după un popas la Varvarovka, sat așezat pe Bug în fața Nikolaevului și capitală de raion. Censorul Mălinaș³, care e staționat acolo, mi-a arătat mersul lucrărilor. Inventarierea este aproape executată. Un sat de germani refuză să ia contact în vederea executării lucrărilor. O dificultate mare o prezintă stabilirea numărului românilor. Cum recensământul e executat de localnicii ucraineni și acțiunea naționalistă ucraineană se pare că a intervenit prin cuvinte de ordine, românii răzleți sunt trecuți drept ucraineni, dat fiind bilingvismul lor. Mălinaș mi-a comunicat chiar că, la venirea lui, i s-a spus de unii primari, când îi întreba dacă au locuitori moldoveni, că au doi–trei, cinci–zece. La predarea formularelor completate, nu i-a găsit în situații. I s-a spus

că „știu moldovenește“, dar „sunt ucraineni“. I-am dat indicații să ancheteze aceste cazuri și să le consemneze într-un raport. Constatări similare mi-au fost comunicate și la Odessa.

2. La Nikolaev nu sosise încă telegrama⁴ încuviințată de dvs. și remisă spre transmitere în ziua de 3 ianuarie S.II a M.St.M. (A ajuns aci de abia în seara de 6 ianuarie).

3. Potrivit hotărârii luate la București, am pornit mâinezi la executarea deplasării echipei în satele arătate românești pe harta Nour din jurul Kantakuzinței, sat aflat în fața Vosnessenskului. Situația de la Corpul „Decebal“ se schimbase între timp prin ordine de deplasare pe front, primite. Am putut astfel constata al doilea neajuns al misiunii, organizate de prea multe autorități ca toate cerințele esențiale să nu rămână nerezolvate; acela al lipsei de mașini și de provizii proprii de carburanți, după ce înaintea de câteva zile mă lovisem de întâiul: lipsa intervențiilor la organele locale germane. Cu toate stăruințele d-lui general Dragalina a fost imposibil, față de parcul redus de mașini al Corpului și de ordinele ce urmau a fi executate, să primim un camion, care să transporte pe cei 14 membri ai echipei și cele 19 lăzi cu material la Kantakuzinka.

Am început transportul mâinezi, 6 ianuarie cu mașina Stoewer, cu care venisem de la Tiraspol. Mașina aceasta nu poate transporta dintr-o dată decât trei echipieri cu rucksackurile lor și două lăzi. Au plecat sub conducerea lui Gh. Bucurescu⁵, fost șef de echipă regală, N. Marin-Dunăre și Paul Mihăilescu. Cei 100 km până la Kantakuzinka au fost parcurși în cinci ore, așa încât mașina s-a întors noaptea. În ziua de 7 ianuarie a plecat un al doilea grup compus din N. Economu, I. Apostol și D. Corbea-Cobzaru.

Azi n-am mai putut trimite mașina pentru că am fost anunțați ieri de Corp că, până la sosirea unui nou transport de benzină, nu ni se poate pune la dispoziție nici carburant, nici ulei. Spre a preîntâmpina această situație, am cerut ieri dupămasă telefonic Biroului inventarierii de la Odessa să-mi trimită o mașină și 200 l benzină și 30–40 l ulei. Azi-dimineață am trimis și un curier cu aceeași cerere în scris, de vreme ce n-am găsit la birou decât o funcționară a lui Chibulcuteanu.

Rapoartele⁶ primite alaltăieri și ieri seară de la grupurile trimise la Kantakuzinka arată că acest sat, ca și cele vecine indicate de Nour ca românești, nu numără decât puțini români. În schimb, pe malul stâng al Bugului se găsesc mai mulți români, mai ales în satul Rakova.

Ca atare, regiunea Kantakuzinka nu este indicată pentru o cercetare reprezentativă pentru românii din Transnistria. Am dat indicații ca să se cerceteze măsura în care a intervenit aci un proces de deznaționalizare și, mai ales, să se viziteze pe jos, fără aparat, Vosnessenskul și satele din jur, spre a aduna măcar informații generale asupra așezărilor românești din apropierea malului stâng al Bugului.

4. În situația creată de așteptarea autorizațiilor germane de a lucra între Bug și Nipru și de lipsa de mașină, am crezut necesar să fac următoarele:

a) Să adun toate indicațiile existente la Corpul 6 asupra așezărilor românești dintre Bug și Nipru. Alătur tabloul întocmit.

b) Să cer Comandamentului Suprem al Armatei de la Tiraspol dispoziții către Corpurile de pe malul Mării Azov și din Crimeea, care să îngăduie executarea cercetării în acele teritorii, unde nu există organe civile germane. Anexez în copie intervenția.

c) Să depozitez o parte din lăzile cu material (11 din 19) la Varvarovka, care e așezată pe șoseaua Tiraspol–Nikolaev, la censorul și pretorul raionului. Transportul a început azi cu restul de 10 litri benzină de care mai dispune mașina Stoewer primită de la Tiraspol.

d) Voi transporta alte două grupe de trei membri până la Pervomaisk (Olviopol) tot pe malul stâng al Bugului, spre a cunoaște, prin opriri în sate, acest mal și la nord de Vosnessensk. La Pervomaisk se va trece în Transnistria în grupul de sate românești arătat de harta Nour la vărsarea în Bug a Kodimnei.

e) De la Kantakuzinka și Kodâmnka voi transporta cele două grupe de șase oameni și restul echipierilor în satul Valea-Hoțului, așezat la sud de Ananiev, despre care Stahl m-a informat că e românesc. Am încunostințat azi despre această hotărâre pe Stahl, cerându-i avizul. Acolo vom începe cercetarea amănunțită, pe care urma s-o facem înainte ca să fi apărut pe orizont misiunea de peste Bug. În caz că autorizațiile necesare vor sosi, vom întrerupe și vom porni din nou peste Bug și reveni mai târziu spre a o termina. În caz contrar, vom fi dus la capăt măcar această cercetare. Transportul la Valea-Hoțului îl voi realiza cu mașina de la Tiraspol și cu cea pe care nădăjduiesc s-o primesc de la Odessa, iar în caz de nevoie cu ajutorul organelor inventarierii de la Berezovka și Golta.

f) În cercetarea Azov–Crimeea, voi pleca, de îndată ce voi primi dispozițiile „Avântului“, numai cu două ajutoare și cu o mașină încărcată cu rezerve de benzină.

Vă rog să binevoiți a decide asupra acestor măsuri, pe care am fost nevoit să le adopt, și să-mi comunicați aprobarea dvs. prin Inventarierea Odessa, care-mi va cunoaște adresa.

5. După informațiile de care dispun acum asupra organizării și acțiunii armatei românești între Bug și Nipru, am onoarea să vă supun următoarele în vederea unor eventuale sugestii prezentate Președinției:

a) Cu ajutorul diviziilor Corpului „Decebal“, [cu] ce mai rămâne ca trupe de pază între Bug și Nipru, după plecarea unei părți a Corpului în Crimeea, se pot transporta românii din satele existente la Parcani (Tiraspol) în lagărul de triaj. În acest caz ar trebui să se renunțe la luarea averii și să se asigure locuitorilor aduși

case, mobilier și unelte. Diverse unități repatriază acum, cu asentimentul organelor militare germane, pe deportați. Ar trebui socotiți deportați și locuitorii români care vor să se repatrieze, renunțându-se la rest, adică la cei care nu se declară doritori de a veni în țară. Operația s-ar putea face rapid prin ordine urgente ale M.St.M. către unități și o specială purtare de grijă a Subsecretariatului colonizării pentru plasarea celor aduși. S-ar face astfel numai politică de populație: câștigarea câtorva mii de români.

b) În ipoteza că guvernul dorește o măsură completă, este necesară o acțiune diplomatică energetică, care să obțină de la organele germane atât autorizația de a întreprinde cercetări cât și pe cea de a repatria. Amintiri, cu mulțimea formelor, nu se va ajunge decât foarte târziu sau niciodată la realizări concrete.

c) Ar trebui să se ceară Președinției să dispună ca M.St.M. să ordone unităților ce se găsesc la est de Bug să acorde un tratament preferențial populației românești întâlnite, așa cum fac germanii, care iau sub protecția trupelor lor grupurile etnice germane. Ar trebui să fie scutiți de rechiziții, să primească tutun, chibrite, eventual bunuri rechiziționate de aiurea. Măsura aceasta este condiția trezirii sentimentului național românesc și a tuturor măsurilor de genul repatrierii.

d) Am sugerat Consiliului de Patronaj distribuții de articole, ca Ajutor de iarnă, românilor dintre Bug și Nipru. Măsura poate fi executată chiar independent de autorizația de a cerceta sau de a repatria, dacă doamna mareșal Antonescu va cere acest lucru d-lui ministru von Killinger, care este prieten cu guvernatorul german dintre Bug și Nipru. Dacă doamna mareșal ar afecta acestei operații două camioane și ar delega membrii echipei noastre cu organizarea distribuției, am putea executa în bună parte misiunea noastră (Anexez o adresă destinată doamnei mareșal Antonescu).

6. În privința lagărului de triere de la Parcani, unde sunt duși deportații repatriați, i-am scris lui Stahl. Cred că ar trebui să obținem toate datele existente asupra repatriaților și să organizăm acolo o înregistrare asemănătoare celei a refugiaților. Este una din sursele de spor de populație față de recensământ prin migrațiuni.

Primiți, vă rog, expresia devotamentului meu.

Anton Golopenția
Nikolaev, 8.I.1942

Anexe

ROMÂNIA / Președinția Consiliului de Miniștri / Institutul Central de Statistică / I.R.E.B.: 8

Domniei Sale / Domnului Director General al Institutului Central de Statistică

**T. A. Stoianovici pentru A. G.: *RAPORT V
CĂTRE DIRECTORUL GENERAL AL INSTITUTULUI
CENTRAL DE STATISTICĂ**

Potrivit invitației d-lui colonel Dimitriu, șeful Marelui Stat Major al Comandamentului M.U. „Decebal“, m-am prezentat astăzi la ora 11 a.m. la d-sa.

Ca întotdeauna m-a primit foarte amabil.

În primul rând mi-a adus la cunoștință că până în prezent n-a primit nici un răspuns de la d-l Obergruppenführer Opperman și nici acesta de la Reichskommissariatul Ucrainei sau de la d-l von Killinger.

În al doilea rând mi-a atras atenția că înscrierea nu se va mai putea face nici măcar în condițiile de la început, întrucât în prezent se fac mari mișcări de trupe, mașinile vor lipsi, deplasările se vor face cu greu și poate imposibil (expresia d-sale), din moment ce unitățile românești vor părăsi acest teritoriu. Arhivele unităților vor fi de asemeni transportate, așa că după părerea d-sale până și acele vagi indicații culese de Comandamente ne vor lipsi. În orice caz, d-sa nu garantează că ni le va putea da altcineva.

Crede de asemeni că suntem mult prea puțini pentru a duce în aceste condițiuni însărcinarea ce am primit-o de la capăt; și că expediția a fost „negândit“ organizată. Ne-a dat ca exemplu unitățile germane trimise în diverse scopuri în același teritoriu.

În încheiere, d-l colonel Dimitriu mi-a cerut un tabel al membrilor echipei pentru a li se da autorizații individuale de port manta și căciulă, întrucât în urma noilor dispozițiuni, nimenea nu mai are voie a umbla în haine militare. Militarii activi sunt de asemenea opriți a mai purta căciuli.

Am predat tabelul d-lui căpitan Boian de la Registratura Comandamentului.

Autorizațiile le vor ridica, conform promisiunii, în cursul după amiezii de astăzi.

Moralul echipei este același, foarte bun. Pentru a suplini lipsa de activitate la care suntem siliți, am organizat o anchetă asupra standardului de viață în U.R.S.S., pe formulare întocmite ad-hoc și o anchetă (oarecum monografică), asupra Nikolaevului.

Ambele merg foarte bine, cu tot gerul năprasnic ce s-a lăsat în ultimele două zile. În casă e tot atât de frig ca și afară așa că preferăm să umblăm prin oraș, să observăm, să notăm.

În ceea ce privește ducerea la bun sfârșit a înscrierii date fiind noile condiții, credem necesar ca d-l Inspector General Statistic Anton Golopenția, să vină la Nikolaev cu mașinile trebuitoare. Fără acestea, șederea noastră aici ar fi inutilă, mașinile Corpului fiind angajate în operații.

Pentru conducătorul echipei de înscriere a românilor de peste Bug,

T. Stoianovici.
Nikolaev, 3.I.1942

ROMÂNIA / Președinția Consiliului de Miniștri / Institutul Central de
Statistică

Domniei Sale / Domnului Director General al Institutului Central de Statistică

RAPORT VI CĂTRE DIRECTORUL GENERAL AL INSTITUTULUI CENTRAL DE STATISTICĂ

Am onoarea să vă remit alăturat:

1. Nota intitulată *Satele românești din jurul Vosnessenskului. Informații culese în satele Bulgarka, Rakova și Novogrigorievski*¹ a grupului cantonat la Kantakuzinka pe malul transnistrean al Bugului în intervalul 6–21 ianuarie.

2. Nota intitulată *Satele românești din jurul Vosnessenskului. Informații culese de la sătenii emigrați la Nikolaev*², redactată pe baza materialului cules de grupul rămas la Nikolaev până la 20 ianuarie.

Materialul prelucrat în aceste note a fost cules cu tot refuzul formal al Comisariatului general civil german de a autoriza, fără dispoziții în acest sens de la Reichskommissariatul Ucrainei, cercetarea satelor și orașelor și înscrierea românilor. În ziua de 19 ianuarie mi s-a comunicat la Comisariatul General din Nikolaev că autorizația respectivă încă n-a sosit și că, până la sosirea ei, s-a interzis organelor administrative să dea orice fel de informații privitoare la români chiar unităților militare de pază românești. Grupul cantonat la Kantakuzinka în fața Vosnessenskului a izbutit să treacă aproape de zece ori în satele românești din jurul Vosnessenskului și să ia cunoștință chiar de rezultatele pentru aceste sate ale recensămintelor întreprinse de autoritățile locale din ordinul administrației germane. La Nikolaev, au putut fi găsiți o serie de buni informatori, pe baza declarațiilor cărora a putut fi precizată situația „culacilor“ români, care au fost nevoiți să părăsească satele lor în 1929.

Fără a fi putut satisface misiunea noastră în lipsa asentimentului guvernului german, am căutat să furnizăm cel puțin materialul necesar pentru reluarea documentată a problemei repatrierii românilor dintre Bug și Nipru.

Grupul românesc din jurul Vosnessenskului, în care intră sate, mai multe cătune și un oraș, pare a fi insula etnică românească cea mai puternică din stânga Bugului. S-ar putea ca celelalte insule etnice din spațiul Bug–Nipru să se fi îmbogățit, urbanizat și ucrainizat mai puțin înainte de războiul trecut și să fi pierdut mai puțini locuitori prin „răsculăcire“ (deportarea și emigrarea voluntară a culacilor). Cu atari rezerve, constatările făcute cu privire la românii din jurul Vosnessenskului pot fi socotite valabile și pentru celelalte insule etnice românești.

Constatările principale sunt următoarele:

1. Puterea de rezistență etnică a satelor românești din stânga Bugului a fost considerabil diminuată prin răsculăcire, care a redus populația acestor sate și a lăsat în ele elemente sărace și timorate. Faptul că în sate până la Revoluție curat moldovenești nu s-a declarat român nimeni (Rakova) sau 61 (Bulgarka) și 15 (Novogrigorievka) este semnificativ.

2. În fiecare din orașele regiunii se găsesc în condiție de muncitori (mecanici, fierari, sudori, mineri) numeroși foști culaci. Sentimentele românești ale acestora au fost consolidate prin ascultarea posturilor de radio românești, contactul regulat cu celelalte familii românești, citirea ziarelor și un început de conștiință națională moldovenească susținută de existența Republicii Moldovenești. Cantonarea trupelor românești a contribuit și ea în sensul apropierii de România. Copiii acestor culaci-meseriași știu românește dar sunt supuși ucrainizării. Deși aceste elemente sunt dornice de a reintra în agricultură, ele ar fi mai potrivite pentru mecanica agricolă și, în parte, pentru munca industrială.

Urmează ca guvernul nostru să revizuiască hotărârea de a-i repatria pe românii de la est de Bug, a căror cifră o evaluăm la 30–50 000. E de ținut în seamă pe de o parte că acești români vor fi definitiv pierduți după câțiva ani, pe de alta că, mai ales elementele rămase în sate, au pierdut în mare măsură orice inițiativă în urma vieții în colhoz. Se întâmplă și cu românii, ceea ce ne-a spus cu amărăciune un comandant S.S. de sate germane din județul Berezovka (dr. Eckert): „Germanii pe care i-am găsit aci sunt mai mult sub influența mediului decât a rasei; s-au dezvățat să prevadă. Când au trei saci de grăunțe, fug la târg să le vândă. Așteaptă să-i întrețină colhozul. Nu-i vom putea lua pe toți după război și atunci va trebui să-i reeducăm“.

Reluarea repatrierii necesită:

1. Discutarea concomitentă a problemei inventarierii românilor de la est de Bug și a repatrierii lor (pe bază de schimb de ucraineni) de către Președinție cu guvernul german. Operația ar putea fi executată fără turburarea campaniei agricole,

în intervalul dintre însămânțări și seceriș. S-a dovedit că lăsarea discuțiilor respective pe seama Subsecretariatului Colonizării și a Marelui Stat Major n-a dus decât la sferturi de rezultat.

2. Instituirea unui delegat cu depline puteri, care să conducă această lucrare, ajutat de elemente de acțiune tinere, care să ducă acțiunea de propagandă prealabilă în sate și să organizeze apoi repatrierea în convoaie mici de 150–250 familii, cu ajutorul organelor militare românești.

3. Precizarea locului unde vor fi așezați acești români (zone agricole — în cazul unui schimb de populație Hotinul sau Nordul Basarabiei: Soroca, Bălți, unde se găsesc condiții agricole similare) și a lotului ce va fi acordat (ca gradații: mai mult foștilor culaci — mai puțin celor mai puțini capabili). Comunicarea acestei oferte constituie elementul decisiv al acțiunii de propagandă.

4. Destinarea unei cantități de tutun, chibrite, zahăr, alcool (țuică) pentru daruri, necesar, la fel, acțiunii de determinare.

Pentru lucrul în Crimeea și pe litoralul Mării Azov am fost informați că este necesar, la fel, și asentimentul Armatei XI germane în cadrul căreia luptă unitățile românești. Încă n-am primit autorizația cerută de la Tiraspol de a vizita regiunile respective.

Până la sosirea acestui răspuns și luarea hotărârilor cu privire la repatrierea românilor de la est de Bug, am retras echipa cu conducerea căreia m-ați însărcinat în Transnistria. Am sosit la Valea-Hoțului–Ananiev, unde urmează să execut misiunea de cercetare a unui sat de români transnistreni, în ziua de 22 ianuarie.

A. Golopenția
[Valea-Hoțului, 21.1.1942]

ROMÂNIA / Președinția Consiliului de Miniștri / Institutul Central de Statistică / I.R.E.B.: 10

Domniei Sale / Domnului Director General al Institutului Central de Statistică

REFERAT CĂTRE DIRECTORUL GENERAL AL INSTITUTULUI CENTRAL DE STATISTICĂ

Cu privire la situația actuală a lucrărilor de înscriere a românilor de peste Bug, am onoarea să vă informez asupra situației și a problemelor acestei lucrări.

1. Asentimentul guvernului german pentru executarea lucrării în teritoriul dintre Bug și Nipru administrat de organe civile germane a fost comunicat, în ziua de 3 martie, Marelui Stat Major de către atașatul militar german din București. Asentimentul acesta cuprinde mențiunea „totuși guvernul german ar dori ca activitatea acestei comisiuni să înceapă — din motive tehnice — abia în luna mai“.

Asentimentul grupului de armată german din sud la numărarea tuturor românilor care trăiesc în Crimeea și pe coasta Mării Azov a fost comunicat în ziua de 7 martie de către Marele Stat Major.

2. Propun plecarea echipei la 10 aprilie, când condițiile de circulație cu mașinile vor fi probabil relativ normalizate, și începerea lucrărilor în Crimeea și pe litoralul Mării Azov spre a ajunge, potrivit dezideratului exprimat de guvernul german, în cursul lunii mai în teritoriul Bug–Nipru.

În acest scop, vă rog să autorizați:

- a) reînnoirea autorizațiilor de circulație peste Bug;
- b) luarea legăturii cu guvernământul Transnistriei în vederea obținerii unui camion și a opt mașini Stoewer din cele folosite cu prilejul inventarierii (și, pentru ipoteza că guvernul n-ar putea acorda acest număr de mașini, destinarea pentru acest scop a trei turisme rezistente, din cele puse la dispoziția institutului de către Președinția Consiliului;
- c) facerea proviziilor, acordarea de acțiuni de echipare de 10 000 lei și vaccinarea antitifică a membrilor.

[3.] Anexez o listă¹ a formației echipei în întâia ei deplasare și a funcționarilor care au cerut să ia parte la lucrările ce vor fi desfășurate în aprilie–iunie. Au cerut să ia parte și funcționare.

Vă rog să binevoiți a încuviința propunerile de alcătuire a echipei.

4. Cu privire la cooperarea cu Subsecretariatul de Stat al românizării și colonizării, ar fi utilă o comunicare a constatărilor făcute până acum și eventual stabilirea unei colaborări cu acest Subsecretariat prin deplasarea unuia din funcționarii destinați să execute repatrierea românilor de peste Bug.

Totodată ar trebui pusă acestui Subsecretariat problema repatrierii celor 300–500 familii care au făcut până acum cereri în acest sens organelor militare românești. Ar fi utilă desemnarea unuia sau mai multor sate din Basarabia de Sud sau Transnistria pentru plasarea lor.

5. Consiliul de Patronaj, prin Ajutorul de Iarnă, urmează a face în cursul lunii mai o colectă pentru ajutorarea românilor de peste hotare. D-l maior Mihuț ne-a comunicat că d-sa va face demersuri ca ajutorarea românilor de peste Bug să se facă cu prilejul lucrărilor de înscriere. În acest scop, d-sa urmează să obțină la Comitetul de mâine 27 martie al Consiliului, autorizația de a procura alimentele

ce ar urma să fie distribuite, de a pune la dispoziție un camion și de a delega pe cineva cu gestiunea acestor danii. Distribuirea aceasta ar putea înlesni operațiile de înscriere.

6. Formularele sunt gata tipărite încă înainte de plecarea întâiei echipe și vor fi completate, date fiind condițiile favorabile.

7. Evaluez timpul necesar executării lucrării la aproximativ două luni (10 aprilie–10 iunie).

Inspector general statistic
(ss) Anton Golopenția
26.III.1942

Institutul Central de Statistică, Nr. 23331
Domniei Sale / Domnului Director General al Institutului Central de Statistică /
Loco

*ANEXĂ: COMPUNEREA ECHIPEI DE ÎNSCRIERE
A ROMÂNILOR DE PESTE BUG*

S-au obținut autorizații de circulație în Reichskommissariatul Ucrainei pentru:

Dr. S. Manuila

Dr. D.C. Georgescu

H.H. Stahl

N. Georgescu

Maior Vasilescu

Roman Moldovan

N.P. Smochină (n-a participat)

Al. Tcaci (n-a participat)

Gr. Braga (n-a participat)

A. Golopenția, Inspector general statistic

T.A. Stoianovici, statistician

N. Oancea, controlor șef

B. Șchiopu, controlor șef

Gh. Retegan, statistician

Gh. Bucurescu, controlor șef

N. Marin-Dunăre, dactilo-perforator șef

N. Economu, controlor șef
N. Betea, controlor șef
I. Apostol, diurnist
P. Mihăilescu, diurnist
C. Mănescu, statistician
Gh. Popescu, diurnist
D. Corbea-Cobzaru, statistician
Traian Georgescu, diurnist
E. Gorăscu, controlor șef demisionat, n-a participat

Cereri de participare

D. Duțescu, diurnist (Oficiul de Studii)
E. Grigorescu, diurnist (Oficiul de Studii)
A. Rațiu, diurnist (Oficiul de Studii)
M. Domilescu, referent șef (Președinție)
Nistor Alexandru, censor (Organele exterioare)
Pavel Constantin, controlor șef (Oficiul de studii)
Levente Mihai, controlor șef (Oficiul de studii)
Lașcu Elena, diurnistă (Secția demografică)
Vidican Alexandru II / detașat (Școala de censori)
Mălinaș Iuliu, detașat (Școala de censori)
Mateescu Stelian, diurnist (Secția Recensământ Agricol)
Crăcea Badea-Constantin, diurnist (Secția Rapoarte de activitate)
Popescu Ștefan / controlor șef (Oficiul de studii)
Ing. Bundulescu Vlad, controlor șef (Agricultură)
Matilda Demetrescu, diurnistă (Identificarea localităților)

**REFERAT CĂTRE DIRECTORUL GENERAL AL
INSTITUTULUI CENTRAL DE STATISTICĂ**

Ni s-a comunicat azi telefonic din partea cabinetului militar al Conducătorului, că cele două mașini militare Stoewer prin care urma să fie completat parcul de automobile ale echipei de identificare a românilor de peste Bug nu pot fi acordate

deoarece, potrivit unei dispoziții a d-lui mareșal Antonescu, urmează să plece pe front toate. O comunicare scrisă, în acest sens, ne va fi trimisă.

Data fiind această situație, am onoarea să vă supun propunerea ca echipa să plece totuși în cursul acestei săptămâni: repriza întâi joi 30 iulie, repriza a doua vineri 31 iulie.

Întemeiez această propunere pe următoarele considerente:

1. Timpul nu mai trebuie pierdut. Spre a furniza [datele necesare] organelor care vor executa repatrierea în timp util, adică cu o lună–două înainte de înzăpezire, e necesar să începem.

2. În întâiele săptămâni lucrul urmează a fi făcut în zone de sate compacte (Vosnessensk, Pervomaisk) în care transportul întregii echipe poate fi efectuat cu cele trei mașini Stoewer luate în primire de la guvernământul Transnistriei și cu autocamionul Consiliului de Patronaj.

3. În ipoteza că Institutul ar putea obține în acest scop cauciucuri pentru două din mașinile Institutului, acestea ar putea fi folosite de echipă după părăsirea zonelor pomenite. În caz că lucrul nu e posibil, numărul membrilor echipei va fi redus, după părăsirea acestor regiuni, la numărul ce poate încăpea în mașinile disponibile (nouă în mașinile Stoewer, și în camion).

Pregătirile lucrării sunt complet terminate și anume:

1. Domnii Reteganu și Rațiu se află la Tiraspol, unde au luat în primire trei mașini Stoewer, care au fost revizuite la Tighina și echipate cu piese de schimb.

2. Autorizațiile de trecere în Ucraina au fost obținute cu valabilitatea maximă de trei luni pe intervalul 25 iulie–24 octombrie.

3. De asemenea, ne găsim în posesia recomandăției atașatului militar german din București către organele civile și militare germane din Ucraina și Crimeea.

4. Formularele sunt imprimate din iarnă.

5. Membrii echipei au fost vaccinați.

6. Provițiile și materialul sunt împachetate în 30 lăzi tip recensământ mic.

7. Consiliul de Patronaj a terminat cu transportul celor șapte vagoane de daruri la Odessa, unde înmagazinarea de către doi delegați ai Consiliului e în curs. Un vagon cu daruri urmează să plece la sfârșitul acestei săptămâni cu trenul la Vosnessensk. Camioneta Consiliului va pleca poimâine la Odessa.

8. Ministerul Propagandei ne-a predat 20 000 exemplare de proclamații ce urmează a fi alăturate pachetelor de daruri.

O dată cu aprobarea începerii lucrărilor vă rog să autorizați:

1. acordarea ordinelor de serviciu la membrii echipei;

2. acordarea câte unui pistol la fiecare membru, împreună cu autorizația corespunzătoare;

3. acordarea echipamentului (bocanci, ciorapi, rucksack, foaie de cort, pătură, banderola Institutului).

Directorul Oficiului de Studii
27.VII.1942

Institutul Central de Statistică, Nr. 64052
Domniei Sale / Domnului Director General al Institutului Central de Statistică /
Loco

ANEXĂ: LISTA MATERIALELOR AMBALATE ÎN LĂZII

Nr. crt.	Nr. lăzii	Conținutul lăzii
1.	Lada Nr. 1	16 600 parmezan, 66 zacuscă, 17 cutii vacă cu fasole
2.	Lada Nr. 2.	36 cutii pâine de război
3.	Lada Nr. 3	7 cutii biscuiți și 24 cutii pâine de război
4.	Lada Nr. 4	6 pachete de ciocolată, 1 pachet biscuiți și 22 cutii pâine
5.	Lada Nr. 5	68 bucăți săpun rufe și 68 toaletă, 17 sticle spirt 1/2
6.	Lada Nr. 6	33 sticle de spirt 1/2 și 6 pachete pâine
7.	Lada Nr. 7	13 sticle spirt 1/1, 6 sticle spirt 1/2 și 6 pachete de pâine
8.	Lada Nr. 8	11 000 țigări Naționale și 150 de pachete tutun cl. a III-a
9.	Lada Nr. 9	6 cutii bomboane și 11 sticle de spirt 1/2
10.	Lada Nr.10	9 000 țigări Naționale și 200 tutunuri cl. a III-a
11.	Lada Nr.11	500 pachete tutun cal. III
12.	Lada Nr.12	25 kg macaroane
13.	Lada Nr.13	25 kg macaroane
14.	Lada Nr.14	biscuiți
15.	Lada Nr.15	biscuiți
16.	Lada Nr.16	150 pachete tutun III și 1 000 cutii chibrituri
17.	Lada Nr.17	6 cutii bomboane (două albastre) și 36 cutii conserve
18.	Lada Nr. 18	1 000 chibrituri și 37 cutii conserve
19.	Lada Nr. 19	99 cutii conserve
20.	Lada Nr. 20	hârtie de scris, foite, hârtie cu antet, carnete, mașină de scris și gume, agrafe, creioane, mașini de ascuțit
21.	Lada Nr. 21	99 cutii conserve
22.	Lada Nr. 22	Lămpile Petromax și cerneală

23.	Lada Nr. 23	99 cutii conserve
24.	Lada Nr. 24	3 pachete de formulare de înscriere și formularele de despuiere
25.	Lada Nr. 25	formulare și creioane bicolore
26.	Lada Nr. 26	mape, filme, hârtie de calc, pelicanol
27.	Lada Nr. 27	50 kg zahăr
28.	Lada Nr. 28	3 pachete formulare, capse, perforator, dosare cu șină
29.	Lada Nr. 29	3 pachete formulare, ceară roșie, mape, foite, obiecte militare
30.	Lada Nr. 30	lămâi

**CIFRA ROMÂNILOR DIN TRANSNISTRIA.
ANALIZĂ A REZULTATELOR INVENTARIERII DIN
DECEMBRIE 1941
ȘI CONFRUNTAREA LOR CU EVALUĂRILE ROMÂNEȘTI
ANTERIOARE
ȘI CU RECENSĂMINTELE RUSEȘTI**

După comunicarea rezultatelor Inventarierii din Transnistria, a fost formulată de mai multe ori afirmația că unii români ar fi fost trecuți, cu prilejul efectuării acestei lucrări, drept ucrainieni, și contestată, astfel, valoarea documentară a acestor rezultate.

Analizăm în nota de față temeinicia acestei afirmații.

Cu același prilej procedăm și la o confruntare a rezultatelor Inventarierii din decembrie 1941 cu cifrele privitoare la românii de la est de Nistru, atât ale evaluărilor românești anterioare, cât și ale recensămintelor rusești țariste și sovietice. Procedăm astfel, atât pentru a oferi o documentare completă asupra datelor cu privire la românii de dincolo de Nistru, cât și pentru motivul că afirmația de mai sus cu privire la trecerea drept ucraineni a unei părți dintre românii transnistreni este sprijinită pe cifrele date de unele dintre evaluările mai vechi asupra cifrei românilor din Rusia [și folosită ca argument care ar duce] la înlocuirea rezultatelor Inventarierii prin aceste evaluări.

1. Metoda folosită cu prilejul Inventarierii din 1941.

Inventarierea Transnistriei a fost organizată după toate regulile prescrise de practica statistică, în vederea executării de recensăminte. Au fost folosite formulare nominale, în care a fost trecut deosebit fiecare locuitor. Aceste formulare au fost completate, pe bază de chestionare directă a capului de familie asupra tuturor membrilor familiei sale, de recensori locali care s-au deplasat din casă în casă. Întrebarea cu privire la neam din formularul adoptat are următoarea redactare: „originea etnică“. În broșura de instrucție a Inventarierii se găsesc următoarele precizări la pagina 9. „Răspunsul din coloana 13-a (originea etnică) ce-l dă capul familiei pentru toți membrii care o compun. Originea etnică, adică neamul din care se trage sau națiunea de care omul se consideră legat, se va arăta în această coloană prin prescurtare, adică *rom.* pentru *română* sau *moldovenească* etc.“. Formularele completate de recensori au fost verificate și vizate întâi de controlorii localnici (având răspunderea lucrării a 10–15 recensori) apoi delegații la raion (plasă) și la județ ai Institutului Central de Statistică.

Condițiile particulare și momentul special în care a fost efectuată lucrarea îngăduiau prevederea unei serii de neajunsuri, care au fost ținute în seamă cu prilejul recrutării recensorilor și a redactării formularelor. Cele mai însemnate dintre aceste neajunsuri sunt, cu privire la structura etnică și îndeosebi cu privire la numărul românilor, următoarele:

1) Executarea lucrării prin recensori locali. Datorită mobilizării generale n-a existat posibilitatea de a recruta 4 500 români originari din România, care să dubleze pe fiecare recensor local, și nici măcar 2 500 astfel de români care să-i controleze pe toți recensorii locali dintr-un sat. Institutul Central de Statistică n-a putut detașa pentru această lucrare decât 143 funcționari (dintre care 30 femei), număr cu care n-au putut fi încadrate decât funcțiunile de inspectori regionali, de delegați județeni și de delegați raionali. Recensorii locali, însă, pot acționa, cum e firesc, în perspectiva majorității din sat și din regiune. Astfel, deși răspunsul cu privire la neam trebuia să fie o declarație liberă, se putea întâmpla ca minoritățile în curs de deznaționalizare din satele ucrainene să nu aibă curajul de a se declara de alt neam decât cel ucrainean, pe care li-l atribuie majoritatea satului și pe care l-au afirmat cu prilejul recensămintelor anterioare sovietice. Situația aceasta era de prevăzut mai ales în satele cu români în curs de deznaționalizare din afara fostei Republici Moldovenești, unde conștiința românească n-a beneficiat de consolidări constituționale¹ (școală, limbă oficială) în ultimele două decenii.

2) Executarea într-un moment când statutul definitiv al Transnistriei încă nu este stabilit și, în întâiele luni și, în unele regiuni aproape în întâiele săptămâni, ale administrației românești. Găsindu-se încă sub teroarea ideii unei reveniri a Sovietelor și nefiind încă atrași spre România, prin roadele activității administrației

românești, locuitorii vor fi dispuși să evite atitudinile care să le poată atrage neplăceri în cazul că Transnistria nu va rămâne românească. A te declara din nou român, după ce deveniseși, pentru consătenii tăi ucraineni, ucrainean și fusesseși înscris ca atare în recensământul anterior, putea însemna a te expune la primejdii, mai ales decât recensorul din localitate este ucrainean.

3) Executarea îndată după un război, care a determinat o împușinare a numărului populației prin execuții, mobilizare, refugieri cu administrația și armata rusească. Dat fiind rolul armatei române în acest război, se putea presupune că românii din Transnistria să fi suferit pierderi proporțional mai mari.

Neputând lua asupra-și răspunderea recrutării recensorilor locali, Institutul a cerut și a obținut ca aceștia să fie aleși de organele administrative românești, să lucreze sub supravegherea acestor organe și să fie ținuti personal răspunzători de executarea lucrărilor în conformitate cu instrucțiunile stabilite de Institutul Central de Statistică.

Articolele 1 și 2 ale Ordonanței 25 din 21 noembrie date de D-1 Guvernator al Transnistriei prevăd următoarele:

„Art. 1 — Se constituie, în fiecare localitate urbană și rurală, comisii comunale de inventariere. *Comisiile se constituie în localitățile urbane de primărie, iar în comunele rurale de către pretori.*

Art. 2 — Comisiile comunale vor fi prezidate de un delegat orășenesc sau sătesc, numit de către organele Guvernământului civil al Transnistriei. El va fi personal răspunzător de executarea lucrărilor pe teren în conformitate cu instrucțiunile stabilite de către Președinția Consiliului de Miniștri, prin Institutul Central de Statistică.

„Aceste comisii vor lucra sub supravegherea organelor administrative și sub conducerea tehnică a delegaților Institutului Central de Statistică“.

Recrutarea recensorilor și a controlorilor locali a fost făcută potrivit acestor prevederi de primării de orașe și de pretor, de la care au primit delegații Institutului lista recensorilor.

Spre a face cu puțință măcar în parte cunoașterea pierderilor de populație suferite de Transnistria în preajma războiului din 1941, Institutul a prevăzut înscrierea membrilor absenți ai familiilor găsite în Transnistria, cu arătarea cauzei absenței (deportare, executare, în armată, nu se știe — plecat cu administrația și armata sovietică).

2. Problema românilor trecuți drept ucraineni

În aplicarea dispozițiilor ordonanței D-lui Guvernator al Transnistriei cu privire la supravegherea de către organele administrative a comisiilor comunale de

inventariere și la conducerea tehnică a lucrărilor de către organele administrative ale comisiilor comunale de inventariere și la conducerea tehnică a lucrărilor de către delegații Institutului Central de Statistică, au fost întreprinse anchete suplimentare în mai multe sate din județul Balta și în orașul și satele din județul Râbnița.

În județele Balta și Râbnița delegații județeni ai Institutului au găsit, cu prilejul verificării formularelor, familii cu nume românești trecute ca de origine etnică ucraineană în mai multe sate. În urma acestei constatări, ei au sesizat prefectii județelor respective spre a obține verificări la fața locului și sancționarea recensurilor pentru procedare neconformă cu ordonanța D-lui Guvernator al Transnistriei. Cu prilejul verificărilor întreprinse în aceste sate, s-a stabilit în județul Balta că, în satul Golima II, 78 din cele 581 familii trăitoare în sat, deși de origine etnică românească au fost trecute ca ucrainene iar în satul Moșneaga au fost trecute ca ucrainene, deși copiii lor sunt de sânge românesc, 27 din cele 260 familii aflătoare acolo. În orașul Râbnița, la verificarea, familie de familie, a declarațiilor de naționalitate de către [censori] localnici români buni cunoscători ai orașului, s-a constatat că cifra românilor din oraș poate fi sporită cu 143 familii, iar cele din raioanele Râbnița, Codâma, Piesceanka cu respectiv 23, 281 și 246.

Corecturile întreprinse în cele două sate din județul Balta au dus la constatarea drept românești a 13% respectiv 10% din familiile ce locuiesc în aceste sate. Corecturile operate în județul Râbnița au sporit numărul familiilor, constatate drept românești în Râbnița cu 7% iar în cele trei raioane pomenite drept românești cu 9%.

În ambele aceste județe, corecturile pomenite au fost realizate cu concursul organelor administrative dar, la cererea delegaților Institutului, Inspectorul General Statistic delegat de Institut cu conducerea lucrărilor de inventariere a comunicat D-lui Guvernator al Transnistriei măsurile luate în județul Râbnița la 25 ianuarie, iar pe cele luate în județul Balta în „martie prin două rapoarte, pe care le anexăm“.

Problema aceasta a făcut obiectul Notei Nr. 30 987 din 25.IV.1942 a Directorului General al Institutului Central de Statistică către Cabinetul Militar, care este anexată în copie.

Cu prilejul prelucrării definitive în curs a rezultatelor Inventarierii Transnistriei, se va face o nouă operație de confruntare a numelor de familie cu declarația de neam pentru întreaga populație a tuturor județelor Transnistriei și o verificare a populației satelor cu nume românești sau arătate ca românești în sursele cu privire la românii de peste Nistru. În urmarea acestei lucrări vom remite Guvernământului Transnistriei anchete la fața locului.

Prin această operație se va putea stabili cifra locuitorilor de origine etnică românească fără conștiință națională hotărâtă.

Anchetele întreprinse până acum nu ne îngăduie un calcul al cifrei acestei categorii de români. După elementele de care dispunem, ea va întrece cifra de 40 000, adică 20% din numărul românilor cu conștiința națională trează.

Metoda adoptată cu prilejul inventarierii Transnistriei ne îngăduie, însă, să afirmăm că cifra de 198 000 a românilor din această din urmă categorie este exactă.

Repetarea imediată a inventarierii, cu care prilej să fie trecuți drept români și locuitorii care ar fi aduși prin anchete speciale să se declare ca atare, care a fost propusă de Domnul Subprefect de Balta², în urma anchetelor pomenite mai sus, nu ar putea avea drept urmare decât pierderea calității Inventarierii din decembrie 1941, care consistă în faptul că, cu prilejul ei, s-au declarat români numai cei ce au într-adevăr conștiința românească. Cifra românilor ar realiza un spor, dar ar pierde și din relevanță politică prin amestecarea indistinctă a celor de origine etnică românească cu conștiință națională cu cei ce n-o mai au în mod obișnuit.

O acțiune deosebită de identificare a acestor români este însă importantă, din punct de vedere politic, și necesară. În concluzia acestei note, ne îngăduim să facem propuneri cu privire la modul de organizare al acestei acțiuni de identificare și a acțiunii de renaționalizare, care trebuie s-o urmeze.

3. Constituie existența categoriei românilor ce s-au declarat ucraineni și au fost trecuți ca atare o confirmare a evaluărilor mai vechi cu privire la numărul românilor din Transnistria?

Existența categoriei de români descrisă mai sus este socotită adeseori ca un argument în favoarea evaluărilor românești mai vechi asupra cifrei românilor de dincolo de Nistru. De vreme ce acceptarea acestui raționament ar putea avea ca urmare consecințe grave, în caz că acțiunea politică românească și l-ar însuși, întreprindem aci o analiză a fiecăreia din cele trei surse cu privire la cifra românilor de la Răsărit de Nistru și apoi o confruntare a lor. De pe urma acestei operații, problema cifrei românilor de peste Nistru poate trece din stadiul discuțiilor în stadiul certitudinilor, fără de care nu poate fi pornită temeinic nici o acțiune de stat.

Cifra românilor aflători la est de Nistru a fost evaluată de autorii români, care au scris despre acest grup de români de peste hotare, la 500 000–1 200 000, deși recensămintele rusești arătau o cifră de 221 000 români în Ucraina de vest la 1897, de 258 000 români în întreaga Ucraină la 1926 și de 260 000 români în întreaga Uniune la 1939.

Inventarierea din decembrie 1941 a găsit în Transnistria 198 000 locuitori, care să se declare drept români.

Implică oare faptul că, deosebit de acești români cu conștiință națională, au mai fost găsiți în Transnistria și locuitori de neam român care nu s-au declarat români, concluzia că în Transnistria se găsesc 300 000 până la 700 000 români?

Un răspuns în cunoștință de cauză la această întrebare necesită analiza prealabilă a temeiniciei atât a acestor evaluări cât și a recensămintelor rusești și confruntarea rezultatelor Inventarierii cu ele.

Vom preceda aceste analize și confruntări de o prezentare a informațiilor cu privire la caracteristicile evoluției populației și ale ființării grupărilor etnice în Rusia țaristă și în Uniunea Sovietelor.

Căci temeinicia evaluărilor și a recensămintelor nu poate fi stabilită fără ținerea în seamă a împrejurărilor speciale ale populației pe care o prezintă ele la diferite momente ale evoluției.

4. Condițiile particulare ale evoluției populației și ale ființării grupurilor etnice în Rusia țaristă și în Uniunea Sovietelor

Cercetările întreprinse de personalul Institutului, concomitent cu inventarierea, atât în Transnistria cât și dincolo de Bug³, au îngăduit constatarea unei serii de particularități în evoluția populației și în ființarea grupurilor etnice în Rusia țaristă și în Uniunea Sovietelor.

Cele mai însemnate dintre aceste particularități sunt:

1. Sporul natural n-a rămas pe loc, ci a fost dirijat sistematic, încă de la mijlocul veacului trecut, spre regiunile puțin populate ale imperiului. Această acțiune de stat este o continuare a acțiunii spontane de roire care a făcut, în veacul al XVIII-lea și la începutul celui de al XIX-lea, ca din satele mai vechi, de lângă râuri, prisoasele să plece să întemeieze cătune în stepa dintre râuri. La mijlocul veacului trecut, Rusia țaristă a dirijat, printr-o largă propagandă, surplusul ei de populație spre Caucaz. Începând din anii 1880 și până la izbucnirea războiului mondial, ținta nouă a fost Siberia occidentală și apoi orientală. Consecințele acestei acțiuni, a căror amintire se păstrează foarte bine în satele românești, sunt pe de o parte așezările românești din Caucaz și Siberia, iar pe de alta caracterul domol al creșterii populației satelor din regiunile de așezări vechi, cum sunt cele românești de pe malul stâng al Nistrului și de pe malul stâng al Bugului.

2. Frământările care au început în 1917 au anulat aproape sporul natural în anume ani, diminuând și populația existentă printr-o mortalitate excesivă, deportări, emigrări forțate de culaci în regiunile industriale și în orașe, refugieri peste Nistru și execuții. În Transnistria și Ucraina de Vest ocupațiile și războiul civil au durat până în 1920. Foametea din 1922 a secerat în multe sate peste 10% din populație. Colectivizarea din 1922 a adus cu sine deportarea și plecarea din sat în mijlocie

a 5% din locuitori. Pe alocuri, în satele repute ca bogate, cum erau de pildă cele românești de pe malul Bugului, populația satelor a scăzut la jumătate, în urma colectivizării. Rezistențele opuse colectivizării sau actele de sabotaj produse au avut ca urmare în unele sate executarea de zeci și uneori de sute de locuitori. Raportul anexat asupra unei anchete cu privire la pierderile de populație datorite unor astfel de cauze în trei sate din jurul Tiraspolului (Târnuca, Karagași și Butur) arată că ele au pierdut în ultimii 20 de ani prin deportări, execuții și foamete 2 371 suflete (în 1941 populația lor număra 13 701 suflete). Acestor fapte războiul început anul trecut le-a adăugat o nouă serie de cauze de diminuare a populației: mobilizările, plecările cu autoritățile și trupele sovietice, morții în război.

3. În privința etnică, nici Rusia țaristă nici Uniunea Sovietelor n-au fost un teren prielnic păstrării naționalității. Forța de asimilare a Rusiei ne⁴ este cunoscută din Basarabia. Românii aflători azi în Rusia sunt de acum toți bilingvi. În regiunile de așezări mai compacte, ei și-au putut păstra limba destul de bine. Unde însă puține sate românești sunt împresurate de sate ucrainene, acolo și „moldoveneasca“ a ajuns un amestec româno–ucraineano–rus. Românii plecați izolați în orașe nu se pot menține nicăieri: de cele mai multe ori, copiii lor nu mai știu românește. Faptul că țarismul n-a avut decât școli rusești a determinat de la sfârșitul veacului trecut, de când lumea a început a învăța cititul și scrisul, o intensificare considerabilă a procesului de deznaționalizare. Chiar și acolo unde românii se menținuseră bine, trăind în sate pure și în regiuni compacte românești, școala rusă a netezit calea spre ucrainizare. În cazul satelor mixte procesul de ucrainizare e încheiat sau pe sfârșite.

4. Politica de naționalitate sovietică a frânat acest proces pe teritoriul fostei Republici Moldovenești și în puținele sate din afara Republicii care au avut tăria de a cere școală moldovenească. Chiar și azi, sub administrația românească, fracțiunile românești în curs de ucrainizare din satele care nu fac parte din fosta Republică încă nu au curajul să se împotrivescă majorității ucrainene a satului, revenind asupra renunțului lor dinainte de două decenii de a se declara români.

5. Rezultatele recensămintelor rusești

Recensămintele rusești nu ne îngăduie să stabilim populația din trecut a Transnistriei. Nu putem cunoaște cu ajutorul lor decât cifra de la 1897, 1926 și 1939 a românilor. Și nici cu privire la aceasta nu aflăm, în sursele disponibile, date perfect comparabile. Din rezultatele recensământului țarist de la 1897, nu cunoaștem decât cifra românilor din Ucraina de vest, iar din rezultatele recensămintelor sovietice de la 1926 și 1939 numai cifra românilor din întreaga Ucraină, respectiv din întreaga Uniune.

1897	Ucraina de vest	221 059
	Gubernia Kerson (Odessa)	182 925
	Gubernia Podolsk	26 762
	Gubernia Taurida	2 197
	Gubernia Ekaterinoslav	9 175
1926	Ucraina	257 794
1939	U.R.S.S.	260 023

Totuși, date fiind pe de o parte faptul că așezările de căpetenie ale românilor din Rusia se găsesc în Ucraina de Vest, iar pe de alta împrejurarea că politica de rusificare efectivă sau numai formală, în cifrele de recensământ, adoptată atât sub țar cât și de soviete, produce roade cu deosebire în cazul celor ce și-au părăsit regiunea natală, lăsându-se colonizați în depărtări, putem presupune că aproape întregimea românilor constatați la 1926 în Ucraina și la 1939 în Uniune se găsesc tot în Ucraina de Vest. Astfel deși aparent incomparabile, ca privind teritoriile de mărimi diferite, aceste cifre pot fi socotite totuși comparabile. Privindu-le, constatăm că cifra românilor a rămas aproape staționară în decurs de patru decenii. Creșterea de numai 14,9% în decurs de 42 ani este cu mult sub așteptările pe care le-am putea avea într-o țară fără emigrări, deportări și într-o vreme fără război și foamete. După cele spuse mai sus cu privire la particularitățile evoluției populației în Rusia, cuantumul redus al sporului natural nu pare, însă, neprobabil.

6. *Evaluările românești asupra numărului românilor din Rusia*

Evaluările românești mai vechi asupra numărului românilor din Rusia au fost făcute toate răspunzând cerințelor unui anume moment al politicii românești și cu o anume intenție.

Autorii lor le-au obținut prin deducții și corecturi aduse la felurite cifre rusești și ucrainene (recensăminte, evaluări, cifre intervenind în scrieri propagandistice). Unii din autorii lor au fost dincolo de Nistru, nici unul dintre ei nu dispunea însă de experiență directă și de informații verificate pentru întreg teritoriul locuit de grupul românesc de dincolo de Nistru. Procedul urmat, în toate aceste construcții statistice, consistă în a sublinia contradicții în cifrele rusești sau ucrainene disponibile și în a accepta apoi, drept bună, o cifră cât mai veche și în a-i adăuga un spor natural ridicat și abstract, fără a ține în seamă diversele condiții particulare Rusiei, care l-ar fi putut diminua sau devia. Aproape invariabil fiecare evaluare majorează considerabil cifra oferită de cea imediat anterioară.

Întâiele dintre aceste evaluări au fost făcute în ajunul Conferinței de pace din 1919. Prof. Murgoci și Drăghicescu susțin evaluarea de peste 500 000, la care au ajuns aplicând pe de o parte sporul natural de 16 la mie pe an unei statistici de

la 1834, pe care o acceptă, și calculând pe de altă parte, ca verificare, procentul din populația Ucrainei care corespunde satelor și regiunilor hașurate drept românești pe o hartă, pe care au construit-o. Cifra 500 000 era menită să contrabalanseze pretențiile pe care le puteau ridica ucrainenii la Conferința de pace asupra conaționalilor lor din Bucovina și Basarabia, evaluați de autorii noștri la 450 000, delegația română nereclamând decât frontiera Nistrului. Cifra de 500 000 este susținută în 1922 și de prof. Ciobanu, d-l Harea o majorează la 620 000.

Evaluările următoare datează din anul înființării Republicii Moldovenești, căutând să exploateze în favorul neamului românesc această acțiune îndreptată împotriva României a Sovietelor. Atunci, prof. Nistor face o evaluare a cifrei românilor plecând de la recensământul rusesc din 1900 care declară 272 000 români la est de Nistru. Prin spor natural, cifra aceasta s-ar fi urcat între timp la 400 000–500 000 români. Socoteala d-lui Harea este socotită de Prof. Nistor „nițel cam exagerată“.

Ultima serie de evaluări datează din anii care au precedat războiul contra bolșevismului și ele se datoresc acțiunii laudabile a D-lui N.P. Smochină de a menține actuală preocuparea de românii din Rusia. Dl. Smochină pare a crede însă că numai cifrele mari conving, pe care le caută cu tot prețul și înfrângând uneori regulile calculului. D-sa evaluează cifra antebelică a românilor din Ucraina pe baza procentului de 0,9, a cărui sursă nu este indicată, din populația Ucrainei, la 435 24[0]⁵ suflete (dintre aceștia, 172 360 în Transnistria de azi). Pentru epoca postbelică D-sa face o evaluare asupra cifrei românilor din întreaga Uniune (inclusiv Crimeea, Caucazul și Siberia), oferind cifra de 1 200 000. La această cifră D-sa ajunge pornind de la numărul din 1926 al populației românești a Ucrainei, pe care-l consideră a fi de 420 213 suflete, afirmând, fără a putea invoca un temei convingător, că cifra de 172 419 a românilor din Republica Moldovenească, arătată de recensământul sovietic din 1926, nu este cuprinsă în cifra de 257 794 a românilor din Ucraina la același recensământ și că trebuie adăugată acesteia din urmă. Prin aplicarea unei formule proprii, necuprinsă în nici un tratat de demografie, D-sa stabilește apoi că, în urma unui număr anual de 10 495 nașteri, cifra românilor din Ucraina s-a ridicat între 1941 și 1944 la 782 640 suflete. Chiar dacă facem abstracție de faptul că cifra nașterilor nu e socotită influențată de anii de război, revoluție, foamete (1922–1933), operația aceasta este profund arbitrară și nejustificată de vreme ce, chiar dacă la cei 209 990 născuți în anii 1914–1934 n-ar fi corespuns nici un deced în acest interval, cifra românilor din Ucraina n-ar fi decât de 640 113 și nu de 782 640. În concluzia acestor calcule eronate, d-l N. Smochină evaluează pe românii din Transnistria, Ucraina, Crimeea și Caucaz la 900 000 la care adaugă 200 000–300 000 români din Siberia.

7. Rezultatele etnice ale inventarierii Transnistriei din decembrie 1941

Cu prilejul Inventarierii din decembrie 1941, s-a constatat în cele 13 județe cu 63 raioane, 2 497 sate și 17 orașe ale Transnistriei (44 066 km²) o populație prezentă de 2 326 224 suflete, din care în orașe 15,9%, iar la țară 84,1%. Din familiile prezente în Transnistria la data inventarierii, lipseau 228 956 membri și anume:

deportați	39 200	17,1%
executați	2 874	1,2%
neîntorși din armata sovietică	165 679	72,4%
plecați cu autoritățile sovietice	21 120	9,3%
Totalul membrilor de familie absenți	228 873	100,0%

Populația prezentă în decembrie 1941 a Transnistriei se găsea deci diminuată în urma deportărilor, a execuțiilor și consecințelor războiului actual, de membri ai familiilor prezente cu un număr de suflete egal cu 9,8% din totalul ei.

Stabilirea cifrei pe care o reprezintă membrii familiilor în întregime deportate, executate, plecate cu trupele și administrația sovietică n-a putut fi întreprinsă în termenul și cu mijloacele disponibile. N-a putut fi stabilită nici cifra pierderilor de populație suferite în decursul foametei din 1922 și a celei din 1933.

Prin prelucrarea formularelor completate de populația prezentă s-a constatat că aceasta are următoarea structură etnică:

	Rural + urban		Rural cifre absolute	Urban
	cifre absolute	%		
Total	2 326 224*	100,0	1 956 557	369 669
Români	197 685	8,4	9,3	4,4
Germani	126 464	5,4	5,9	2,7
Ucraineni	1 775 273	76,3	79,9	57,4
Ruși	150 842	6,5	2,4	27,9
Evrei	21 852	0,9	0,7	2,0
Bulgari	27 638	1,2	1,1	1,4
Tătari	900	-	-	0,1
Poloni	13 969	0,6	0,3	2,3
Lipoveni	978	-	-	0,1
Alte neamuri	10 628	0,5	0,2	1,7

* Cifra aceasta nu corespunde sumei rural-urban (= 2 326 226) și nici sumei cifrelor corespunzătoare diferitelor etnii (= 2 326 229) – S. G.

În populația întregii Transnistrii, românii ocupă locul al doilea ca importanță, dar cifra lor este de opt ori mai mică decât cifra populației ucrainene, care ocupă locul întâi ca importanță. Ca și ucrainenii, românii sunt precumpănitor rurali, fiind depășiți în orașe și unii și alții de ruși.

Pe teritoriul Transnistriei diferitele neamuri ce constituie populația ei nu sunt distribuite în măsură identică. Ucrainenii se găsesc mai ales în estul, nordul și sudul teritoriului, iar românii în vestul și mijlocul lui. Rezultatele pe județe și pe raioane ale Inventarierii arată că, în populația rurală a anumitor județe și mai ales a anumitor raioane, românii dețin procente considerabil superioare procentului lor mediu pe provincie. Acesta este cazul în următoarele județe:

Județ	Români		
	Rural + urban %	Rural %	Urban %
Dubăsari	40,5	58,4	38,7
Tiraspol	25,5	7,6	27,3
Râbnîța	25,1	11,9	26,2
Ananiev	13,8	17,0	13,6
Ovidiopol	9,3	-	9,3

Numai într-unul din orașele aflătoare pe teritoriul acestor județe, și anume Dubăsarii aflați în dreptul zonei aproape exclusiv românești a Codrului basarabean, românii dețin majoritatea. Procente apreciabile românești mai găsim în orașele Ananiev (17,0%) și Râbnîța (11,9%). În populația Tiraspolului, românii nu dețin decât 7,6%.

Rezultatele pe raioane ale Inventarierii din decembrie 1941 îngăduie circumscrierea și mai precisă a regiunilor rurale românești ale Transnistriei. Constatăm din tabloul anexat că românii dețin unanimitatea în raionul Dubăsari (84,2%) și majoritatea absolută în raioanele Slobozia (69,3%) și Grigoriopol (52%). În cinci alte raioane ei reprezintă cam o treime din populație: Kamenka (40,6%), Bârza (39,1%), Râbnîța (39,0%), Tiraspol (38,0%), Ananiev (34,4%), Valea-Hoțului (29,2%). Mai găsim procente apreciabile, în jurul unei cincimi din populație, în raioanele Ciorna (22,9%), Belaevka (16,6%) și Kodina (16,3%).

Confruntând aceste constatări cu harta anexată constatăm că regiunea românească a Transnistriei coincide cu teritoriul fostei Republici Moldovenești.

8. Comparație între rezultatele inventarierii din decembrie 1941 și recensămintele rusești (îndeosebi cel din 1926)

Datele accesibile din recensământul rusesc îngăduie:

a) comparația între cifra totală a celor ce s-au declarat români în Ucraina de Vest la 1897, 1926 și 1939 și rezultatele Inventarierii din decembrie 1941 și

b) comparația între populația românească din comunele de pe teritoriul fostei Republici Moldovenești de la 1926 și populația românească aflată pe același teritoriu la data inventarierii Transnistriei.

Cifra totală de 221 059 (1897), 257 794 (1926) și 260 023 (1939) a românilor din Ucraina de Vest, arătată de recensămintele rusești, concordă cu cifra românilor cu conștiință națională constatată în Transnistria de Inventarierea din decembrie 1941 (197 685), dacă ținem în seamă existența insulelor românești dintre Bug și Nipru, care și-au păstrat conștiința națională, cum dovedește faptul că unele din ele au cerut și obținut școli românești, formându-și învățători la Academia pedagogică din Tiraspol.

Concordanța aceasta confirmă și susține afirmația făcută mai sus că, cu prilejul Inventarierii din decembrie 1941, nu mult după ocuparea provinciei, s-au declarat români, în genere, numai locuitori de origine etnică românească cu conștiință națională, adică cei ce se declaraseră ca atare și la recensămintele anterioare sovietice. Existența ei face cifra românilor constatată prin Inventarierea din decembrie 1941 opozabilă oricui și constituie un indiciu pentru precizia metodei folosite și seriozitatea tuturor rezultatelor obținute.

Cifra locuitorilor de origine etnică românească a Transnistriei, care sunt lipsiți de conștiința națională, urmează a fi stabilită deosebit. Rezultatele recensământului rusc de la 1897 ne arată una din regiunile unde trebuie să-i căutăm cu deosebire: gubernia de altădată a Podoliei. Atunci au fost numărați în această regiune, cum am arătat, 26 762 români. Inventarierea din decembrie 1941 n-a găsit în cele trei județe de Nord ale Transnistriei, care au făcut parte în întregime din această gubernie, decât [cifră lipsă] români.

Comparația între populația de la 1926 și 1941 a fostei Republici Moldovenești este posibilă datorită faptului că s-a publicat de Cărmuirea Statistică a Moldovei un volum cu datele statistice din 1926 pe comune și, mai ales, împrejurării că raioanele din 1941 păstrează aproape complet limitele raioanelor din 1926. Cartograma [nespecificat] arată concordanța aproape completă între poligonul circumscris de granițele de la 1926 ale fostei Republici Moldovenești și poligonul constituit de cele 14 raioane aflătoare azi pe teritoriul fostei Republici. Diferența de [cifră lipsă] km² cu care suprafața poligonului alcătuit de cele 14 raioane actuale întrece suprafața fostei Republici Moldovenești este neglijabilă față de suprafața de [cifră lipsă] km² a fostei Republici Moldovenești.

Km ²	Totalul pop.	Români	Germani	Ucraineni	Ruși	Evrei	Poloni	Bulgari	Alții
1926	572 339	172 419	10 739	277 515	48 868	48 564	4 853	6 026	3 355
%	100,0	30,2	1,2	48,5	8,5	8,5	0,8	1,1	0,6
1941	477 885	156 724	11 503	267 711	28 889	3 672	1 296	7 142	950
%		32,7	2,4	56,0	6,0	0,7	0,3	1,5	0,1
Diferența 1878/1926	-94 454	-15 695	+364	-9 804	-19 979	-44 892	-3 557	+1 116	-2 405
%	-16,4	-9,1	+7,1	-3,5	-40,8	-92,4	-73,3	-18,5	-71,6

Constatăm că populația de pe teritoriul fostei Republici Moldovenești a scăzut cu 16,4% între anii 1926–1941. Afară de dispariția evreilor, de diminuarea cu 73,3% a polonezilor — probabil în urma trecerii lor în teritoriile fostei Polonii ocupate de U.R.S.S. — și de sporul cu 7,1% al germanilor, constatăm o scădere a elementului rusesc cu 40,8%, a celui românesc cu 9,1% și a celui ucrainean cu 3,5% și scăderi apreciabile la toate neamurile.

Întâia pricină a acestor scăderi este arătată în tabloul care evidențiază și membrii absenți ai familiilor ce se găseau pe teritoriul fostei Republici Moldovenești la momentul executării inventarierii. Constatăm în acest tablou că, numai din aceste familii, lipsesc 48 399 membri și anume:

Deportați	8 863
În armată	29 695
Uciși	633
Nu se știe (retrași cu trupele)	9 208
Total	48 399

Măsura în care intră diferitele neamuri în compunerea acestei categorii încă n-a putut fi stabilită din lipsă de personal.

Suma cifrei membrilor de familie absenți cu cifra diferenței 1926/1941 a evreilor echivalează aproape (93 291) cu scăderea de 94 454 a populației de pe teritoriul fostei Republici Moldovenești între 1926 și 1941.

Lipsa oricărui spor natural în acest interval de 15 ani se datorește, după toate probabilitățile, factorilor speciali, constatați mai sus ca acționând asupra evoluției populației în Rusia Sovietică, adică deportărilor și plecărilor din sat de familii întregi în orașe sau peste Nistru în urma colectivizării și a războiului din 1941, ca și pierderilor de vieți prin foametea din 1933.

Mai constatăm și modificări în importanța procentuală a neamurilor ce compun populația Transnistriei. Germanii marchează o creștere de importanță de la 1,8% la 2,4% în populația Transnistriei, concomitentă cu o urcare a cifrei lor absolute. Urcări de importanță procentuală prezintă și românii, ucrainenii și bulgarii, cu toată scăderea înregistrată de cifra lor absolută. Această urcare este mai vădită la ucrainenii care, beneficiind prin masa lor în mai mare măsură de golul creat de dispariția evreilor, trec de la 48,5% la 56%. Importanța românilor în populația Republicii Moldovenești crește numai de la 30,2% la 32,8%, iar cea a bulgarilor de la 1,1% la 1,5%.

9. Comparația între rezultatele Inventarierii din decembrie 1941 și evaluările românești mai vechi asupra numărului românilor din Rusia

Între evaluările mai vechi românești asupra numărului românilor din Rusia și Transnistria și rezultatele Inventarierii din decembrie există o disproporție considerabilă.

Cele mai joase din aceste evaluări (Murgoci–Drăghicescu și Nistor) cifrează numărul românilor din Rusia la 450–500 000 și deci populația de pe teritoriul Transnistriei la 300–350 000, ținând seamă de raportul dintre românii aflători în dreapta Bugului și cei din stânga Bugului. Cele mai ridicate stabilesc un număr de 172 360 români din Transnistria (Smochină).

E drept că Inventarierea din decembrie 1941 n-a stabilit până acum decât cifra românilor cu conștiință românească. Dar nici în urma verificării declarațiilor de neam pe întreg întinsul Transnistriei și a identificării românilor ucrainizați, cifra românilor din Transnistria nu⁶ va putea fi ridicată la înălțimea chiar și a evaluărilor celor mai joase.

Experiența situației de la fața locului impune această afirmație.

Supraestimarea cifrei românilor de către evaluările românești mai vechi se datorește, cum am arătat, neglijării factorilor speciali ai evoluției populației din Rusia, cu prilejul calculelor de adăugire a sporului natural. Căci, dacă acceptăm formarea de colonii românești în Caucaz și Siberia în veacul al XIX-lea, nu mai putem socoti că întreg sporul natural a rămas locului. Cu atât mai [mult] nu este întemeiat a socoti că masa românilor a crescut cu un spor natural normal în perioada 1914–1941, când această epocă este plină de accidente care au anulat sau diminuat considerabil sporul natural: războiul din 1914, războiul civil, foametea din 1922 în Ucraina, deportările și plecările de culaci cu prilejul colectivizării din 1929, foametea din 1933, execuțiile, refugierile peste Nistru, urbanizarea generală în Rusia, mobilizarea din 1941, morți în război și plecarea cu organele administrative rusești.

Acest neajuns îl prezintă toate evaluările românești mai vechi. Deosebit de aceasta, cele ale D-lui N.P. Smochină mai prezintă și neajunsul de a fi obținute prin calcule greșite.

10. Concluzii

Constatările analizelor întreprinse în nota prezentă sunt următoarele:

A. Dat fiind momentul la care a fost întreprinsă inventarierea Transnistriei și faptul că a trebuit să se lucreze cu recensori locali care, deși desemnați de organele Guvernământului, au consemnat în materie etnică concepția existentă în sat cu privire la apartenența etnică a locuitorilor, n-au fost trecuți ca români în formularele de inventariere decât locuitorii de origine etnică românească cu conștiință națională.

B. Datorită acestui fapt, cifra românilor stabiliți în Transnistria concordă cu cifra dată de recensămintele sovietice din 1926 și 1939, dacă ținem în seamă factorii care au anihilat și dispersat sporul natural al regiunii din ultimele decenii (foamete, deportări, execuții, refugieri, plecări cu armata și autoritățile sovietice).

C. Evaluările românești mai vechi asupra numărului românilor din Rusia și în special din Transnistria nu pot fi folosite, fiind obținute prin calcule care nu țin în seamă factorii speciali ai evoluției populației din Rusia Sovietică și având la bază, în unele cazuri, erori flagrante de aritmetică. Evaluările respective dau, în genere, dublul cifrei efective a românilor din Transnistria și din Rusia.

D. Operația de identificare a locuitorilor de origine română ai Transnistriei, fără conștiință națională afirmată, n-a fost executată până acum, decât în mai multe sate din județul Balta și în orașul Râbnița și în trei raioane ale județului cu același nume, unde existența unor locuitori de origine etnică românească trecuți ca ucraineni a fost surprinsă de delegații Institutului, care au sesizat organele Guvernământului, ce aveau supravegherea lucrărilor, procedând împreună cu acestea la verificări la fața locului. Cifra românilor de 197 000 din rezultatele provizorii ale Inventarierii, ce au fost comunicate, include cele [cifră lipsă] familii a căror naționalitate a fost modificată în urma anchetelor întreprinse, din ucraineană în română.

Este necesară executarea acestei operații de verificare a declarațiilor etnice și de identificare a locuitorilor de origine etnică română care nu s-au declarat români pentru întreg restul Transnistriei cu ajutorul organelor administrative. Institutul Central de Statistică, ale cărui eforturi au fost concentrate, în ultimele patru luni, asupra încadrării posturilor de controlori statistici județeni, de censori statistici de plasă și de secretari statistici comunali și [asupra] organiz[ării] statisticii semănăturilor și recoltei, va organiza, în caz că această propunere este încuviințată, de acord cu Guvernământul Transnistriei și prin organele administrative, această operație de verificare în cursul verii 1942.

E. Concomitent cu operația de identificare a românilor în curs de ucrainizare propunem stabilirea, tot prin organele Guvernământului, a numărului românilor pierduți în Transnistria prin colonizări în Caucaz și Siberia, refugieri peste Nistru, deportări, foamete, războaiele din 1914 și 1941, execuții. Planul și formularele pentru această lucrare sunt gata elaborate.

RAPORT CĂTRE DIRECTORUL GENERAL AL INSTITUTULUI CENTRAL DE STATISTICĂ

Am onoarea să vă informez asupra rezultatelor întâiei luni de lucru a echipei de identificare a românilor aflători la est de Bug.

Mijloacele disponibile. Lucrarea se execută de 17 funcționari ai Institutului proveniți din Oficiul de studii, dintre care unul singur cunoscător de rusă și de un titrat cunoscător de rusă și germană¹, angajat pentru durata lucrării (cu salariul de 12 500 lei).

Din creditul special de 3,5 milioane, acordat de Ministerul Finanțelor pentru executarea lucrării, sunt disponibile, după scăderea cheltuielilor făcute în decembrie 1941–ianuarie 1942 spețe monetare cifrând 2 850 000 lei (dintre care 1 700 000 în R.K.K.S.); suma de 20 000 R.K.K.S. a fost depusă în ziua de 20 august la Banca Direcției Financiare a Municipiului Odessa, pe numele Institutului, cu carnetul de cecuri 130.

Consiliul de Patronaj al Operelor Sociale a pus la dispoziție materialele pentru 15 000 pachete-dar destinate românilor de peste Bug. Fiecare din acestea cuprinde 2 kg sare, 1 kg săpun, 5 pachete tutun cal. III (100 gr) și 10 cutii chibrituri. Tot al 8-lea pachet, destinat la familii cu copiii mici, cuprinde și un kg de zahăr. Totalul mărfurilor: 3 vagoane sare, 1,5 vagoane săpun, 1 500 kg tutun, 150 000 cutii chibrituri, 2 000 kg zahăr, 17 000 țigări de calitate pentru autorități, 500 kg hârtie de tipar pentru afișe, 20 000 pungi și hârtie de învelit. Aceste materiale sunt mânuite de un sublt. adm. și de un plut. adm. delegați de Consiliu. Acesta a mai acordat și un camion fără cauciucuri. De vreme ce acestea au fost primite de la Serviciul Capturilor Odessa, vom intra în folosința lor zilele acestea.

Ca vehicule: trei mașini Stoewer destul de uzate primite de guvernământul Transnistriei. În fiecare încăp trei cel mult patru pasageri. Ele sunt însoțite de trei șoferi militari și de un supraveghetor, tot militar.

Relații utile: pe de o parte interesul directorului militar al P.T.T. din Odessa (maiorul Cantarol) pentru lucrare, de pe urma căruia ne sunt înlesnite transporturile pe traseul Odessa–Nikolaev–Kerson–Melitopol–Mariupol, unde firele sunt supravegheate de unitatea d-sale; pe de alta, bunăvoința primarului Municipiului Odessa, obținută printr-o recomandatie din partea Consiliului de Patronaj. Acesta din urmă a înlesnit transporturile de la și la gară ale mărfurilor și, în cazuri de mare nevoie, chiar și transporturi la Nikolaev și Vosnessensk.

Promisiuni: cea a d-lui gen. Vasiliu, Subsecretarul de Stat de la Ministerul Afacerilor Interne, de a ne da două din mașinile ce va primi pentru jandarmii din Transnistria și, la fel, cea a d-lui guvernator al Transnistriei privind două mașini Stoewer dintr-un transport ce va fi recepționat.

Planul de lucru. A aborda întâi regiunile cu așezări compacte, unde numărul membrilor e folositor, iar transporturile sunt relativ reduse în raport cu șederile, adică insulele etnice din jurul Vosnessenskului și dintre Pervomaisk–Novo Mirgorod–Elisavetgrad (Kirovograd). Apoi, circulație în regiunile mai depărtate și, după informații, mai sărace în români, cu personalul redus. În regiunile cu așezări compacte, echipe mobile, în limita mașinilor disponibile, controlează întreg teritoriul și înscriu românii răzleți, iar echipele fără mașină fac înregistrările în satele compacte.

În sensul acestui plan, un vagon de mărfuri a sosit în ziua de 5 august în satul transnistrean Kantakuzinka din fața Vosnessenskului. Unul din delegații Consiliului a organizat aici un depozit secundar. Cei 18 funcționari au fost repartizați astfel:

Conducerea 1 + mașină

2 echipe volante 3 + 1 mașină și 2 + mașină
(fiecare cu câte un cunoscător de rusă)

4 echipe de câte 3, fără mașină.

Sediul a fost fixat pentru etapa întâi a lucrării la Kantakuzinka. Membrii echipelor au sosit în această localitate în ziua de 8 august, ei au trecut în satele de pe malul Bugului din jud. Vosnessensk.

Echipa I (Bucurescu, Economu, Apostol): Novo Grigorievka — Arnăutovka — Belousovka — Troițkoe — Noua Odessă — , apoi satele de pe malul Bugului la Nikolaev.

Echipa II (Marin-Dunăre, Chelcea, Duțescu): Rakova, Șcerbani — Mărculeasa (Dimovka) — apoi satele până la Troițkoe exclusiv și satele din câmp ale plășii Noua Odessă.

Echipa III (Betea, Mănescu, Corbea): Bulgarka — Vosnessensk — Serbuca (Serbulovka) — apoi satele de pe Elaneț din plasa cu același nume.

Echipa IV (Șt. Popescu, Levente, Rațiu) : Alexandrovka — Solona — Mala Dvoreanca —, apoi satele din plasa Elaneț de pe Valea Gromoklieji.

Echipa mobilă I (Reteganu, dr. Seidel, Tr. Georgescu): Konstantinovka și celelalte sate și hutore din plasa Arbuzinka, plasa Brațka — în legătură cu echipele III și IV, hutorele din plasa Elaneț, jud. Novi-Bug.

Echipa mobilă II (Pavel, Gh. Popescu): orașele Nikolaev și Kerson, jud. Kerson — jud. Bolșaiia Alexandrovka (mai sărace în români).

Echipele I–IV vor trece după trei–patru zile în sate complet românești din regiunea Pervomaisk–Novo Mirgorod–Elisavetgrad. Restul teritoriului de la nordul Generalkomisariatului Nikolaev va fi controlat de cele două echipe mobile și de mine.

Dificultatea principală cu care luptăm nu este nici foamea din multe zile, nici apa sălcie, ci faptul că din cele trei mașini Stoewer când una când alta cere reparații de atelier. Lipsa camionului Consiliului a fost compensată prin închirierea, contra plată în benzină și ulei, de camioane germane. Mai toate drumurile din sate în cătune au trebuit să fie făcute cu căruțele.

Metoda folosită. În orașe anunțarea prin publicitate (afișe și ziare) a distribuirii pachetelor aduse pentru români. Apoi înscrierea în formularele statistice concomitent cu distribuția. Aceasta se făcea în prezența unor români cu autoritate din localitate, care tranșau și cazurile dubioase. La sat, alegerea, de acord cu primarul și cu șefii de colhoz, a trei bătrâni buni cunoscători ai satului, care însoțesc fiecare pe câte un echipier în sectorul său de sat, sau convocarea la colhoz a tuturor membrilor și înscrierea celor ce se pot dovedi români. Dificultăți produc muncile agricole, care impun ca ore de lucru zorile și seara. La fel, distanțele până în cătunele în care „a ieșit“ o parte din populația satelor vechi românești.

Formularul statistic e completat cu observații atât asupra amestecurilor de sânge (A) cât și asupra gradului de actualitate a românității (B), care sunt notate prin semnele următorului cod:

A

01 familii în care știu românește și copiii și părinții

02 familii în care știu românește numai părinții

03 familii în care știe românește numai un părinte

03c familii în care știu românește numai un părinte și copiii

04 familii care se trag din căsnicii în care se vorbea românește.

B

Ne Necăsătorit

R ambii soți români

1a soțul român — soția ucraineancă

1b soțul român — soția rusoaică

1c soțul român — soția de alte neamuri

2a soția româncă — soțul ucrainean

2b soția româncă — soțul rus

2c soția româncă — soțul de alte neamuri

Activitatea e condiționată de luarea de contact cu autoritățile administrative regionale sau locale. Generalkommissariatul privește acum cu bunăvoință lucrarea. Înainte de a începe [înscierea] într-un sat, este necesară vizita de anunțare la prefect, la șeful de raion și la primar. Datorită acestui fapt, sunt pe drumuri o bună parte din vreme, spre a pregăti descinderile. De un deosebit folos este în privința aceasta d-l Seidel, care este primit și privit cu satisfacție de organele germane și se descurcă bine.

Rezultatele obținute. Formularele în posesia mea la 29 august arată peste 5 000 familii cu sânge românesc, cu 18 000 suflete. În acest total intră aproape 1 400 familii mixte, adică cel puțin tot atâția neromâni. Din rest, numai 1 800 familii vorbesc românește și părinții și copiii. În celelalte, vorbesc părinții sau au vorbit înaintașii.

Tabloul alăturat amănunțește aceste cifre. Cele câteva sate mari și, în raport cu restul, intens românești (Șerbulovka și Mărculeasa) și, într-o oarecare măsură și Solona și Arbuzinka–Karpuzana, care încă nu figurează în această listă, și restul marginilor vor ridica cifra familiilor la 8–9 000, iar a sufletelor la 22–25 000, în regiunea Vosnessensk. Trimit și o copie a hărții administrative² a Generalkommissariatului Nikolaev, pe care am înscris situația lucrărilor.

Un rând de copii în cerneală ale formularelor statistice, care să poată fi predat Președinției pentru Subsecretariatul de Stat al Colonizărilor va fi gata la 10 septembrie, când îl voi trimite.

Constatări și observații. Din partea ucraineană n-am întâmpinat dificultăți. Atmosfera printre români e favorabilă lucrării. Situația e grea nu numai în orașele Ucrainei (care trăiesc din rații de 200 gr pâine, salarii de câteva zeci de mărci și din ce pot obține de contrabandă în sate pentru hainele lor, pe care le vând), ci și în sate, unde țăranilor li se dau 8 kg de grâu (secară) pe lună de cap (copiii 4 kg). Transnistria se bucură de o mare faimă, datorită libertății comerțului și a existenței prăvăliilor. Românii încep să treacă clandestin Bugul, spre a se așeza

în sate de pe malul drept al Bugului. Pachetele pe care le împărțim atrag și ridică prestigiul românității și al statului românesc.

Românitatea din regiune e numeroasă. Dar este „amestecată“. Într-unele sate, peste o treime din familii sunt constituite prin căsătorii mixte. În altele, moldovenii de sânge pur nu mai știu vorbi moldovenește. Se disting ca niște faruri, cele câteva sate, care au cerut și avut școală moldovenească sub Soviete (Alexandrovka, Novogrigorievka/Târgu Frumos, Serbulovka/Serbuca, Serbani și Mărculeasa/Dimovka). În acestea, lumea cere cărți și ziare românești și are pentru țară și un interes intelectual.

Miile înregistrate până acum se dispun pe o scară care oferă o reilustrare a metodelor aplicate de Institut pentru studierea proceselor etnice. La o mică parte din cei pur sânge, românitatea e actuală, la ceilalți, trecând prin felurite tipuri de bilingvism, căsătorii mixte și de deznaționalizare, ea este tot mai acoperită. Au fost necesare războiul, mizeria și darurile ca să-i facă pe mulți să-și reamintească moldovenia, rostind „încetișor“ (anevoie) două-trei vorbe, aducându-și în sprijin numele de familie. Unii încep să nu se mai mulțumească să se înscrie la noi, ci cer și la primărie să fie șterși de ucraineni și trecuți moldoveni. (Aseară am primit un bilet de la echipa ce lucrează la Noua-Odessă, în care mi se comunică faptul că, în ajunul sosirii acolo a acesteia, 140 familii au făcut această operație la primărie).

În fiecare sat, două-trei familii se feresc de pachet și de înscriere, ca să nu fie eventual duse sau luate în România. Pe cât constatăm, și în orașe ne evită unii. Aceștia din urmă scapă, în genere, statisticii, cei din sate nu. Alții ne întrebă când îi vom lua și află cu întristare răspunsul nostru, că după război. Mai mulțumiți ar fi dacă România s-ar întinde cu metodele ei de administrație și peste ei, fără să trebuiască să plece. Și ucrainenii ne întrebă dacă zvonul, persistent aci, că România se va întinde până la Nipru, e adevărat. Mulți ne-au spus că își dau seama că noi am fost trimiși să vedem ce e pe aci, ca România să afle dacă trebuie să-i ia.

Pentru repatriere deci, atmosferă prielnică. Nici la organele germane, cum arată și nota alăturată a d-rului Seidel³, nu este de așteptat vreo împotrivire, gata formulată.

Cereri. a) Consiliul de Patronaj ne-a pus la dispoziție mărfuri pentru 15 000 familii. Cum până în momentul de față au fost distribuite sau trecute în sate și orașe spre distribuire peste 9 000 pachete, subzistă riscul ca să ne pomenim fără mărfuri în cursul lucrului. Ar fi bine să sprijiniți cererea formulată în raportul alăturat, trimis Consiliului, prin determinarea unei intervenții a Președinției către acesta pentru aprobarea a alte 15 000 pachete. Președinția ar trebui să comunice Consiliului că socotește necesară identificarea tuturor românilor de peste Bug în condițiile actuale, adică cu distribuire de pachete-dar. Lucrarea nu va putea continua concludent fără acest spor.

b) Satele românești de aci sunt nu numai pitorești prin peisagiul accidentat al stepei (văi, râpe, maluri separate, iazuri), ci și dovezi remarcabile de civilizație românească. Casele mari de piatră, văruiți și înșirate de-a lungul străzilor, amintesc Ardealul de sud sau Banatul. Curțile împrejmuite de zid, grajdurile mari, ruinele caselor celor scoși din sat sau morți de foame în 1933, toate acestea dau un ansamblu grav și impunător: bunăstarea realizată în decurs de veacuri, care n-a putut fi ștearsă de sărăcirea din ultimii douăzeci de ani. România s-ar putea mândri cu un album de vederi din aceste sate. Omul care ar putea realiza artistic mănunchiul de fotografii documentare, care să-i poată fi prezentat d-lui mareșal și să fie apoi tipărit de Propagandă sau de Academie este numai evreul Bauh. I-am scris cu același curier, ca să ia contact cu d-l Dr. D.C. Georgescu. Ar putea fi obținut un ordin de la Cerc și pașaportul (alături conceptul unei adrese către Passierscheinstelle-Ost București). Septembrie e bun încă pentru fotografiat.

c) De data aceasta n-am primit bocanci pentru membrii echipei, deoarece aceștia fuseseră distribuiți personalului exterior. Am fost rugat de mai mulți echipieri a căror încălțăminte s-a defectat să intervin, pentru ca Institutul să procure talpă. Ar fi nevoie de 18, la limită numai 12 pingele. Pentru aducerea lor va fi nevoie de o autorizație de export. La nevoie voi trimite după ele, la termenul fixat, pe supraveghetorul șoferilor.

d) În iarnă am aflat la Casieria Centrală a tezaurului militar (Calea Plevnei) că R.K.K.S.-urile date diurnă vor fi schimbate acolo pe baza unei adrese a Institutului. Am înțeles atunci că se va schimba chiar și mai mult decât 50% din diurnă. Cum la 20 septembrie vor pleca patru membri ai echipei spre a se încorpora, rog să se ia informații asupra modalității de schimbare a R.K.K.S-urilor. Mai face schimbul Casieria Centrală? La ce curs? (În Transnistria, chiar și Guvernământul acceptă în tranzacții cursul de 1–30). Numai 50% din diurna primită sau și mai mult?

Informații. Începând de mâine voi întreprinde demersurile pentru lucrul în județele Pervomaisk, Novo Mirgorod și Kirovograd și voi instala un depozit secundar la Golta. În această regiune, restul Generalkommissariatului Nikolaev, lucrul va dura cel puțin până la 1 octombrie. În restul regiunilor: Kremenciug–Zaporoje pe Nipru, Harkov, Artemov pe Donet, litoralul Mării Azov, Crimeea și Podolia (la nord de Hotin) vom termina în funcțiune de ploile de toamnă și de mașini suplimentare.

Pentru eventuale inspecții: suntem de găsit la Odessa prin Subl. N. Rădulescu de la Consiliul de Patronaj, care ne poate preveni să trimitem o mașină la Odessa. Kantakuzinka poate fi atinsă și cu trenul, la fel Golta. Aci n-avem poștă cum se

cade decât la Berezovka (60 km). La Golta, unde vom fi instalați de la mijlocul săptămânii viitoare, ni se pot trimite direct telegrame și scrisori (post-restant).

Domnii profesori Gusti și Brăiloiu, care urmau să studieze satele de dincolo de Bug cu prilejul lucrărilor de identificare, n-au dat semn de viață (e drept, ultima poștă ne-a fost adusă înainte de nouă zile).

Vă exprim devotamentul meu și al membrilor echipei și vă rog să ne îngăduiți să salutăm, pe această cale, și pe ceilalți șefi și colegi ai noștri.

Kantakuzinka, 2 septembrie 1942 a

Domniei Sale / Domnului Director General al Institutului Central de Statistică

**RAPORT CĂTRE PREȘEDINTA CONSILIULUI
DE PATRONAJ AL OPERELOR SOCIALE.
DESFĂȘURAREA LUCRĂRILOR DE AJUTORARE
ȘI DE ÎNSCRIERE A ROMÂNILOR AFLĂTORI LA EST
DE BUG, ÎN CURSUL LUNII AUGUST 1942**

Am onoarea să vă informez asupra desfășurării lucrărilor de ajutorare și de înscriere a românilor aflători la est de Bug, în cursul lunii august 1942.

Cei 18 funcționari ai Institutului Central de Statistică, care execută distribuirea darurilor Consiliului la românii de peste Bug concomitent cu o înregistrare statistică, au sosit la Odessa în ziua de 3 august.

La această dată, doi funcționari militari ai Consiliului transportaseră la Odessa și depozitaseră acolo (Str. Grecească 29) 3 vagoane sare, 1,5 vagoane săpun, 2 000 kg zahăr, 1 500 kg tutun, 150 000 cutii chibrite, conținutul a 15 000 pachete, ce urmau să fie distribuite, câte unul de familie românească.

Planul de lucru stabilit prevede identificarea așezărilor românești din Ucraina, pornind de la Bug spre Răsărit. Informațiile existente arătau o insulă românească puternică în jurul orașului Vosnessensk de pe malul Bugului, alta și mai puternică în triunghiul Pervomaisk–Novo Mirgorod–Kirovograd (Elisavetgrad¹), așezări românești în Podolia la nord de Hotin, pe Nipru între Kremenciuk și Zaporoje,

în jurul Artemovskului din Bazinul Donețului, la Harkov, pe malul Mării Azov și în Crimeea.

Autoritățile germane îngăduie executarea lucrării și acordă chiar oarecare sprijin. Se interesează să afle cifra românilor, căci până acum nu au fost preocupate pe plan etnic decât de stabilirea numărului germanilor. Recensămintele administrative organizate de acestea indică pe alocuri cifre modeste de „moldoveni“ și de „români“, care sunt socotite inferioare realității.

Lucrarea a fost începută concomitent în orașul Nikolaev și în județul Vosnessensk. O echipă de doi funcționari a procedat la înscrierea românilor din Nikolaev și la distribuirea pachetelor de daruri. Între timp, această echipă a îndeplinit aceeași lucrare în orașul Kerson și parcurge, în prezent, cu mașina județul Kerson în căutarea puținelor așezări și familii românești aflătoare acolo. Iar alte cinci echipe, de câte trei funcționari fiecare, lucrează în prezent în cele patru plăși ale jud. Vosnessensk și într-o plasă a jud. Nikolaev, spre a-i înregistra pe românii rurali. În satele compacte se așează echipe fără mașină (n-am primit decât trei mașini cu trei locuri fiecare, deși cerusem cinci și un camion), iar românii răzlețiți în sate de alt neam sunt căutați de o altă echipă dispunând de mașină.

Echipele din jud. Vosnessensk și Nikolaev sunt aprovizionate cu mărfuri pentru pachetele de daruri din depozitul secundar instalat la Kantakuzinka. Echipa Kerson se aprovizionează direct de la Odessa. Camionul pus la dispoziție de Consiliul de Patronaj primind de abia cauciucuri de la Serviciul Capturilor Odessa, transporturile de mărfuri au fost efectuate până acum cu camioane închiriate de la autoritățile germane și plătite în ulei și benzină și cu camioane puse la dispoziție de Primăria Odessa ca și, ocazional, cu mașini ale Direcției militare P.T.T. având misiuni la Nikolaev sau Kerson.

Lucrul se desfășoară în modul următor. Întâi se ia contact cu prefectul, preotul, primarul. În orașe, afișe și anunțuri în ziare atrag din vreme atenția publică și a românilor asupra faptului că li se vor distribui daruri trimise din țară într-un local a cărui adresă se indică. Aci, înmânarea pachetelor se face concomitent cu înscrierea statistică, după legitimare, chestionări în limba română și recunoaștere de către câțiva români localnici cu vază. În satele compact românești, funcționarii Institutului trec din casă în casă însoțiți de către un localnic bătrân, fac înscrierea statistică și dau adeverințe care îndreptătesc la ridicarea unui pachet. Cu acestea, oamenii se înfățișează la ceasuri anume fixate la magazie, unde funcționarii Institutului de Statistică fac și distribuie pachetele. În sfârșit, în satele unde nu trăiesc decât români răzleți, funcționarii Institutului descoperă prin chestionarea primarului și

a mai multor oameni din sat un român cu ajutorul căruia îi găsesc apoi și pe ceilalți. Aci înscrierea se face pe loc, odată cu distribuția din micul depozit, purtat în mașină.

În toate cazurile, primitorii semnează borderouri² pe care le vizează atât autoritățile comunale cât și delegații locali care au ajutat la distribuție.

În intervalul 10 august–30 august au fost identificate peste 5 000 familii de și cu sânge românesc, compuse din aproape 18 000 suflete, în trei orașe (Nikolaev, Kerson, Vosnessensk), în opt sate mari și în 16 cătune. Tabelul cuprinzând diferite amănunte a fost trimis Institutului Central de Statistică.

Cifra aceasta se va ridica previzibil în regiunea Vosnessensk–Nikolaev până la 8 000–9 000 familii. În această prevedere intră și județele, pare-se sărace în români, Kerson, Bolșaiia Alexandrovka și Novi-Bug.

Populația românească găsită se resimte de înstrăinarea ei seculară. Voința de a se menține față de ucraineni și față de ruși se destramă de patru–cinci decenii, în urma acțiunii bisericii, școlii și armatei. Peste un sfert din familiile identificate până acum sunt mixte. Ucraina și Rusia sunt prezente și în celelalte, ca influență culturală. Toți vorbesc și rusește–ucrainește. Mulți, mai „încetișor“ (mai anevoie) românește decât rusește. Mulți nu mai știu vorbi decât rusește, românitatea lor reducându-se azi la sângele din vinele lor, la un nume frumos românesc deformat prin pronunțarea rusească (Fulcuian=Fălcoianu, Hilca=Gâlcă, Benzar=Pânzar etc.). Intensitatea cu care se producea acest proces de transformare etnică o arată existența multor familii în care părinții vorbesc bine românește iar copiii deloc. Numai în ceva mai puțin de o treime din cele peste 5 000 familii identificate vorbesc bine românește și copiii și părinții. Câteva sate reprezintă centrele ultimei rezistențe românești în insula etnică Vosnessensk. În frunte stă Serbuca (Sergulovka) ai cărei locuitori i s-au declarat drept moldoveni și cu prilejul ultimului recensământ administrativ german. Apoi satele Alexandrovka, Șerbani, Mărculeasa (Dimovka) și Târgu Frumos (Novo-Grigorievki), ai căror locuitori, deși nu se declaraseră români cu prilejul ultimului recensământ, au cerut și obținut, sub regimul bolșevic, școli moldovenești. În aceste sate pulsează și acum viață românească. Învățătorii moldoveni din ele și tinerii pe care i-au învățat carte românească cer cu stăruință gazete românești și regretă că administrația germană n-a înființat în satele lor decât școli ucrainene.

Toate satele românești din regiunea Vosnessensk și mai ales cele din urmă sunt documente impunătoare de civilizație țărănească română. Traiul „bogat“, pe care li l-a asigurat, înainte de războiul trecut, navigabilitatea Bugului, se vedește în casele înalte, ogrăzile împrejmuite cu zid, grajdurile și celarele mari. Piatra se

găsește din belșug, îngăduind clădirea temeinică până și a dependințelor celor mai mărunte. Interioarele spațioase par bine mobilate și acum, după 20 ani de sărăcie, ruinele caselor, rămase goale după „răsculăcire“ (colectivizarea din 1929) și foametea din 1933 dau gravitate priveliștii pe care o oferă aceste sate, cărora nu le pot ține cumpănă decât puține așezări din țară.

La Nikolaev trăiesc peste 300 familii românești, dintre care o bună parte datorită colectivizării. Copiii lor, foști țărani bogați cu mașină de treierat, au devenit mecanici și electricieni în uzine. Copiii vorbesc și româneasca satelor din care au venit. Kersonul e lipsit de un hinterland românesc. Cele peste 100 familii românești se recrutează din refugiații pe mare la 1917/1918 și alți vânturați de soartă. Copiii acestora nu vorbesc românește.

Pachetul-dar a fost remis tuturor familiilor care au putut face dovada sângelui românesc. Chiar și celor mixte și celor ai căror membri abia mai vorbesc moldovenește. Mărfurile aduse sunt de deosebit preț aci. Îndeosebi săpunul. La Kerson, s-a calculat că pe piața locală săracă și clandestină n-ar putea fi procurate mărfurile din pachet cu mai puțin de 60 mărci (1 800 lei la cursul de 30 din Transnistria al mărcii). Acest dar substanțial constituie pentru românii din Ucraina întâiul prilej de multă vreme de a fi satisfăcuți și de a se mândri cu faptul că sunt moldoveni. Că, cu toată politica de naționalități a Sovietelor, ucrainenii îi râdeau pe cei ce-și foloseau limba în lume sau își afirmau neamul („cap de bou“ li se zicea „limbă de postav“, „a șaptea lege“). Faptul că sunt cercetați, dăruiți determină un reviriment spre moldovenie și românie, care va ține în loc pentru câtăva vreme procesul de deznaționalizare, chiar dacă n-ar fi repatriați și n-ar veni nimeni la ei din afară.

Localnicii pun în legătură trimiterea darurilor cu două fapte: fie cu zvonul, persistent aci, că stăpânirea românească se va extinde până la Nipru, fie cu repatrierea lor. Situația rea în comparație cu Transnistria din teritoriul de sub administrație germană face ca și populația ucraineană să dorească realizarea zvonului pomenit. Aci țărani primesc la lună opt kg de grâu de cap (pentru copii patru) și duc dorul târgului liber. Orașenii cu slujbe au lefuri de 400–500 carbovaneți și 200 g de pâine la zi. Un kg de unt se vinde însă, pe ascuns, cu 350, unul de făină cu 50–60, de cartofi cu 25, de porumb cu 40 carbovaneți. Aceste împrejurări fac ca repatrierea, care înspăimânta încă în iarnă, să fie dorită de tot mai mulți, în cazul că administrația românească nu se va extinde până la Nipru. Cunoaștem mai multe cazuri de români din Nikolaev care au trecut clandestin Bugul, spre a se așeza ca plugari în cătune din Transnistria.

Comuniști convinși, care să oprească acest proces de revenire și de apropiere sufletească de România lipsesc printre moldoveni. După retragerea autorităților sovietice și a oamenilor regimului, populația acestor regiuni, în trecut îmbelșugate și individuale, pare a fi uitat complet frazele și atitudinile comuniste, care se dovedesc a fi fost de circumstanță. Regretul general la toți capii de familie: că nu s-a revenit imediat și complet la sistemul proprietății agrare individuale. Tinerii intelectuali și meseriași, crescuți de Soviete dar lipsiți acum de rosturi, cu studiile întrerupte, nevoiți să lucreze la câmp ca să-și agnionisească hrana, sunt gata, pare-se, să uite tot, dacă li se oferă puțința de a lucra altundeva în profesiunea lor sau de a-și termina studiile.

Deoarece regiunea românească Vosnessensk reclamă 8 000–9 000 pachete din cele 15 000, pe care le-am socotit suficiente la București, cifra din urmă ar trebui ridicată la 30 000 pentru ca să poată fi ajutați românii din toate regiunile ocupate până acum ale Rusiei. Pentru ca acest supliment să sosească din vreme la frontiera Bugului vă rog să binevoiți a aproba fondul necesar și procurarea și trimiterea la Golta a mărfurilor respective.

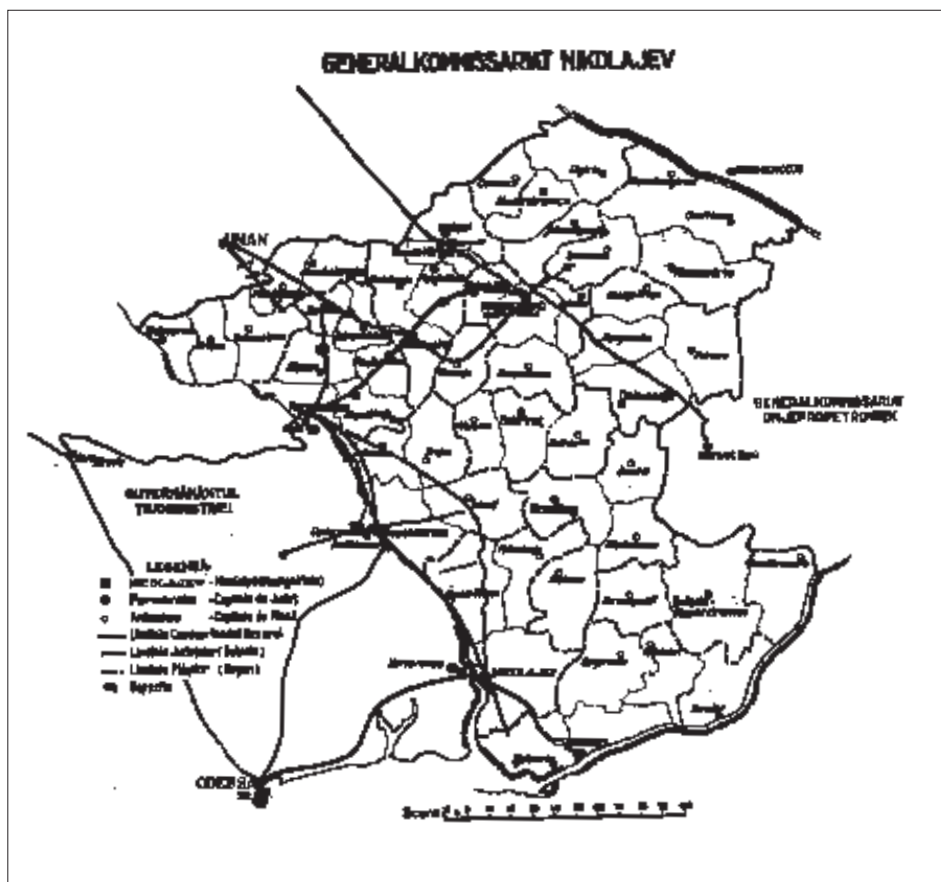
Folosesc prilejul spre a trimite icoana, „ministeregul”³ și cununa de flori de stepă, pe care vi le oferă locuitorii satului Bulgarka de lângă Vosnessensk, ca și mulțumiri ale locuitorilor din Serbana, Târgu Frumos (Novo Grigorievki) și Rakova, cererea învățătoarei de la Serbuca (Sergulovka) ca școlarii ei să fie ajutați cu creioane și caiete care lipsesc cu totul și cu condeie, penițe și cerneală (aspectul mulțumirilor vădește criza de hârtie și material de birou din Ucraina), ca și patru cereri de repatriere ale unor tineri, din Alexandrovka (tractorist, student), din Serbani (o agentă sanitară) și din Novo Grigorievki (o învățătoare). Sunt probe mișcătoare ale modului în care scriu și gândesc românii de aci.

Mai anexez schița Generalkommissariatului Nikolaev cu însemnarea situației lucrărilor pe ziua de 30 august⁴ și exemplare din afișele confecționate la Nikolaev, Kerson, Vosnessensk ca și din gazetele ce apar în aceste orașe cu anunțuri privind distribuirea pachetelor cu darurile Consiliului⁵.

Exprim omagiul meu respectuos și tot devotamentul domniei voastre, doamnelor Veturia O. Goga și Lucreția Barbul și celorlalți membri ai Comitetului de Direcție al Consiliului.

Kantakuzinka, 2 septembrie 1942 b

Domniei Sale / doamnei Maria Mareșal Antonescu / Președinta Consiliului de Patronaj al Operelor Sociale București.

Legenda: Harta deplasărilor echipei în Generalkommissariatul Nikolaev

NOTĂ ASUPRA LUCRĂRILOR DE IDENTIFICARE A ROMÂNILOR DE PESTE BUG

D-l Mareșal Antonescu a dispus la sfârșitul lui noiembrie 1941 Identificarea de către Institutul Central de Statistică a românilor de peste Bug.

Echipele respective au plecat la 19 decembrie 1941, dar lucrările n-au putut fi începute în iarnă din pricină că lipsea asentimentul scris al mai multor organe din Reich.

Șederea la Nikolaev până la 19 ianuarie a fost folosită de membrii echipei spre a lua contact cu românii aflați în acest oraș și din câteva sate românești din apropierea Vosnessenskului (100 km nord de Nikolaev, pe malul ucrainean al Bugului). Teama, constatată cu acest prilej, a românilor ca înscrierea să nu fie urmată de o evacuare forțată în România, pe care și-o imaginau ca o țară săracă de ciobani, a impus găsirea unei modalități de a o înfrânge. Ea a fost găsită în cuplarea înscrierii cu o distribuire de daruri oferite de Consiliul de Patronaj al Operelor Sociale. Acesta a acordat în ziua de [dată nespecificată] din fondul prevăzut pentru ajutorarea românilor de peste hotare, cinci milioane lei din care au putut fi achiziționate de către Oficiul Ajutorului de iarnă și al aprovizionării speciale mărfurile necesare pentru alcătuirea a 15 000 pachete-tip cuprinzând fiecare două kg sare, un kg săpun, zece cutii chibrituri, cinci pachete tutun cal[itatea] a III-a. În patru mii din aceste pachete, cele atribuite familiilor cu copii mici, se introduce și câte o jumătate kg zahăr. La fiecare pachet se alătură materialul pus la dispoziție de Min[isterul] Propagandei: manifestul „Frați moldoveni“ tipărit cu [litere] latine și chirilice și ilustrat cu vederi din țară, portretele M.S. Regelui și al Conducătorului Statului.

După sosirea asentimentului administrației civile germane a teritoriilor ocupate și a grupului armatelor de sud în cursul lunii martie 1942 și asigurarea darurilor, Institutul Central de Statistică a primit la 4 iunie 1942 ordinul Conducătorului Statului de a începe executarea pe teren a lucrării și împuternicirea de a primi cinci turisme militare și un camion. Cum la 1 august 1942, cu toate stăruințele numeroase depuse, nu se obținuseră decât trei mașini Stoewer de trei persoane fiecare, Institutul a decis începerea lucrărilor fără celelalte mașini, spre a nu pierde timpul.

Echipa este compusă din 18 funcționari din Oficiul de Studii al Institutului Central de Statistică, având la activul lor aproape toți mai multe lucrări la teren, și din doi delegați ai Consiliului de Patronaj. Conducerea: Anton Golopenția, Directorul Oficiului pomenit.

Parcul de mașini a fost sporit la începutul lunii septembrie 1942 prin acordarea unui camion de către Consiliul de Patronaj al Operelor Sociale.

Identificarea românilor a fost începută pe teren, pornind de la Bug spre răsărit. Potrivit programului de acțiune elaborat sub conducerea Directorului General al Institutului Central de Statistică, se urmărește nu numai identificarea populației românești a localităților cunoscute ca românești din rapoartele unităților militare românești și din scrierile privitoare la românii de peste hotare, ci și controlarea întregului spațiu aflător între Bug și front pentru depistarea și așezărilor încă necunoscute. În acest scop urmează să se ia contact cu prefectul fiecărui județ din Generalkommissariatele Ucrainei aflătoare la sud de linia Uman–Harkov și să se facă cel puțin un itinerar de verificare în fiecare plasă (raion).

Două grupe de câte doi, respectiv trei membri ai echipei, înzestrați cu mașină, controlează județele despre care informațiile arată că sunt mai sărace în români. Alte patru grupe de câte trei membri execută identificările în satele compact românești și în regiunile împrejmuitoare, fiind transportați cu camionul.

În fiecare sat compact se constituie, la sosirea grupului, un sfat de bătrâni, care ajută și [textul se întrerupe].

Ciornă [septembrie 1942]

Confidențial

**REZULTATE PREALABILE ALE LUCRĂRILOR
DE IDENTIFICARE A ROMÂNILOR DE PESTE BUG PE ZIUA
DE 25 SEPTEMBRIE 1942 / ROMÂNII DIN GENERAL-
KOMMISSARIATUL NIKOLAEV (I)**

Județele Vosnessensk, Kerson — complet; Județele Nikolaev, Pervomaisk și Novi Bug — parțial

	Recensământul ad-tiv german 1942		Identificarea familiilor moldovenești 1942			
	Totalul populației suflete	Moldoveni + români suflete	Familii moldovenești identificate	Suflete numai prezenți	Căsătorii mixte	Familii în care vorbesc românește și părinții și copiii
	1	2	3	4	5	6
<i>Rezultatele 2 august</i>						
<i>–25 septembrie 1942</i>	(260 709)	(2 827)	8 828	30 552	2 563	2 799
<i>Municipii</i>	(143 126)	(210)	443	1 415	-	-
Jud. Vosnessensk (complet)	(83 016)	(1 996)	6 157	20 628	1 750	2 401
Jud. Nikolaev (parțial)	(15 241)	(586)	1 755	6 859	640	365
Jud. Kerson (complet)			34	132	22	14
Jud. Pervomaisk (parțial)	(3 000)		407	1 425	131	10
Jud. Novi Bug (parțial)	(16 326)	(35)	32	93	20	9
<i>Municipii</i>	143 126	210	443	1 415		
<i>Nikolaev</i>	82 000	138	331	1 082		
<i>Kerson</i>	61 126	72	112	333		

	Recensământul ad-tiv german 1942		Identificarea familiilor moldovenesti 1942			
	Totalul populației suflete	Moldoveni + români suflete	Familii moldo-venești identificate	Suflete numai prezenti	Căsătorii mixte	Familii în care vorbesc românește și părinții și copiii
	1	2	3	4	5	6
<i>Jud. Vosnessensk</i>	83 016	1 996	6 157	20 628	1 750	2 401
<i>Orașul Vosnessensk</i>		75	383	999	187	48
Vosnessensk		73	214	529	95	36
Natiailovka	16 235	-	120	276	55	7
Lag(h)eri I-III		2	49	194	37	5
<i>Plasa Vosnessensk</i>	26 434	79	4 242	14 485	1 107	1 626
Alexandrovka	4 434		1 081	3 775	65	659
Hutor Kremenciuc	26	112	26	112	16	1
Hutor Kirovo			44	179	11	1
Zeleni Iar (Soplista)			76	302	-	33
Imenie Sovhoz			2	5	1	1
Arnautovka	2 702	-	472	1 643	267	20
Razdol			36	129	22	1
Belousovka	2 357	-	381	1 272	105	17
Bulgarka	2 791	27	498	1 590	197	58
Novogrigorievki	1 381	-	401	1 339	52	266
Novogrigorievski Pos	325		31	107	14	5
Novo Grigor. Pos Nr. 1	101		25	96	5	17
Rakova Nr. 1	66		5	22	3	2
Rakova Nr. 2	110		25	101	7	16
Bogdanovski	66		10	35	3	2
Dudniski	128		20	74	15	1
Ratovo	545		21	69	17	-
Rakova			250	826	26	217
Serbani	1 855	5	391	1 282	83	209
Trikrati	2.635		15	56	15	-
Aktovo	361		5	20	3	1
Troitki Poseolok			6	25	5	1
Serbanski Pos.			16	45	7	8
Novo Ukrainka	486	13	38	161	11	4
Șevcenko	356	-	75	325	14	33
Voronovka	2.018	3	21	67	8	9
Vosnessensk Nr. 3						
Țigani	165	26	6	26	4	-
Soldatka	266		12	38	7	1
Injoliubovka	206	4	9	26	5	3

	Recensământul ad-tiv german 1942		Identificarea familiilor moldovenești 1942			
	Totalul populației suflete	Moldoveni + români suflete	Familii moldovenești identificate	Suflete numai prezenți	Căsătorii mixte	Familii în care vorbesc românește și părinții și copiii
	1	2	3	4	5	6
Nikolaevka	227		10	24	3	-
Zernosovhoz			17	31	-	17
Kolos	(13 fam.)		2	4	1	-
Hutor Novo Kamenka			10	34	8	2
Hutor Stara Sofronovka			9	34	7	-
Hutor Novo Sofronovka			7	25	4	1
Bugski Hutor			97	251	44	-
Mali Solona	1 759	1	23	101	18	-
Vasilovka	270		37	132	16	19
Mihailovka	825	-	32	102	18	1
<i>Plasa Arbuzinka</i>	(7 229)	(26)	262	838	116	118
Arbuzinka	7 229	10	114	336	43	45
Marianovka		4	8	23	7	2
Petricika (Volea)		1	67	233	17	50
Novosilovka			26	79	13	14
Hutor Hroznoe			15	54	13	1
Skuratovo			1	3	1	-
Sovhoz Agronomia			6	19	4	1
Sadova		1	4	20	4	-
Nikolaevka		4	2	6	2	-
Iasna Poliana			2	8	-	2
Novopetrovka			1	3	-	1
Polianka		-	5	16	5	-
Petropavlovka		6	7	24	4	1
Ukrainka			4	14	3	1
<i>Plasa Brațka</i>	(14 344)	(202)	117	421	64	39
Brațka	4 197	49	23	69	15	7
Bogodarovka			3	14	1	2
Zernoradhusa			1	4	1	-
Kalinova	573	25	11	34	7	5
Kamentî	188	-	10	49	4	6
Viktorovka	2 093	120	11	32	4	4
Veseli Rasdol	374		33	133	14	9
Polodorovka			5	12	3	2
Șevcenko			1	5	1	-
Serghievka	2 848	5	4	11	2	2

	Recensământul ad-tiv german 1942		Identificarea familiilor moldovenești 1942			
	Totalul populației suflete	Moldoveni + români suflete	Familii moldovenești identificate	Suflete numai prezente	Căsătorii mixte	Familii în care vorbesc românește și părinții și copiii
	1	2	3	4	5	6
Rizehievski Hutor	1 927	-	2	6	1	1
Novo Alexandrovka	1 923	-	4	18	3	-
Ivanovka			1	4	1	-
Krivoie Pustoccea	2 148	3	7	29	7	-
Razdel			1	1	-	1
<i>Plasa Elaneț</i>	(18 774)	(1 614)	1 153	3 885	276	570
Elaneț	3 038	10	23	54	15	6
Aristarhova	815	-	1	5	1	-
Bogodarovka			13	47	10	3
Felcinburg	597	-	1	2	1	-
Krutoiarka	1 205	20	7	24	7	-
Mala Ienievka	1 244	13	6	18	6	-
Petriha			2	4	1	-
Pokrovka			2	4	1	1
Sovhoz Novi Bugski	305	-	7	22	4	3
Novo Alexandrovka	607	10	5	19	3	1
Buhorok			7	25	3	4
Malo Ukrainka			1	7	-	1
N. Vozsiatskoe Nr. 1			1	4	-	1
N. Vozsiatskoe Nr. 2			1	4	-	-
V. Serbulovka	1 965	1 461	501	1 762	29	399
Mala Dvoreanca	397	-	35	164	20	1
Novo Vasilievka	109	-	2	8	2	-
Bolșaiia Solona	2 835	18	420	1 253	97	128
Ulianovka			23	102	14	21
Mihailovka–Vladimirovka	764	9	4	16	2	1
Vozsiatskoe	3 054	39	46	161	27	-
Vodina–Lorina	1 618	34	15	54	12	-
Hutor Brațka	221	-	30	126	21	-
<i>Jud. Nikolaev</i>	15 241	586	1 755	6 859	640	365
<i>Plasa Novaia Odessa</i>	15 116	529	1 742	6 807	634	364
Novaia Odessa		6	696	2 930	178	54
Mărculeasa	1 594	70(1)	424	1 553	136	207
Dimitrovka	487	18	17	64	13	2
Troițka	1 821	19	186	679	65	10
Iiniova Krivorije	526	-	17	75	11	1

	Recensământul ad-tiv german 1942		Identificarea familiilor moldovenești 1942			
	Totalul populației suflete	Moldoveni + români suflete	Familii moldovenești identificate	Suflete numai prezenti	Căsătorii mixte	Familii în care vorbesc românește și părinții și copiii
	1	2	3	4	5	6
Bugski	1 586	117	36	125	19	8
Grebeniki	398	-	8	26	6	-
Oghilenia	179	95	30	95	13	5
Rikovo	220	42	17	65	10	-
Iasna Poliana	415	-	58	242	27	23
Iasni	118	12	8	19	???	3
Artemovka	333	-	30	105	13	5
Iakimovka	530	-	22	98	16	1
Dimovka Nr. 3	563	85	26	95	17	6
N. Alexandrovka (Zebe- lina)	260	-	39	133	13	24
Vladimirovka	559	9	5	21	4	1
Șevcenko						
Suhoi Elaneț	1 822	-	10	33	7	-
Leopopol	121	-	2	12	2	-
Budionovka–Suvorovka	1 038	-	41	151	33	3
Voronțovka	294	-	1	8	1	-
Turki	238	-	4	16	4	-
Sinkevici	405	8	9	33	7	1
Ostrovka						
N. Smidovka	578	-	3	14	3	-
Kirovka	448	-	16	73	10	-
Kasperovski Pos.	205	-	6	18	6	-
Renov Nr. 1	378	48	31	124	16	10
<i>Plasa Priolnoe</i>						
Moldavka	125	57	13	52	6	1
<i>Județul Kerson</i>	34	132	???	132	22	14
<i>Plasa Kerson</i>						
Novo Tihinka			2	9	2	-
Nikolskoe			1	5	1	-
<i>Plasa Beloserk</i>						
Bieloserk			1	4	1	-
Arnautka			16	58	11	6
Sofievka			5	17	4	1
Sovhoz Rasdelnaia			1	7	1	-
Sovhoz Radziulea			1	4	1	-
Sovhoz Kuibâșev			3	14	2	2
<i>Plasa Kalinindorf</i>						
Kalinindorf			2	9	2	2
			4	12	1	3
			1	2	-	1

	Recensământul ad-tiv german 1942		Identificarea familiilor moldovenesti 1942			
	Totalul populației suflete	Moldoveni + români suflete	Familii moldovenesti identificate	Suflete numai prezenti	Căsătorii mixte	Familii în care vorbesc românește și părinții și copiii
	1	2	3	4	5	6
Bobrovii Kut			1	6	1	-
Solom			1	2	-	1
Frankovka			1	2	-	1
<i>Plasa Berislav</i>						
Berislav			3	13	2	1
<i>Plasa Snigherevka</i>						
Snigherevka			9	40	6	4
<i>Județul Pervomaisk</i>						
<i>Plasa Pervomaisk</i>	(3 000)	(-)	407	1 425	131	10
Siniuhin Brod	3 000	-	327	1 116	96	6
Taraseuka Hutor			8	40	1	-
Avionovka			19	71	9	-
Iarmalaevka			1	2	1	-
Sarasovka (Isaieva)			2	4	1	-
Nova Alexandrova			3	12	3	-
Lozovatka			1	7	1	-
Sertoci Hutor			2	7	1	-
Bandurka			2	9	2	-
Anatolivka			22	91	12	-
Podgorodnaia			20	66	4	4
<i>Județul Novi Bug</i>	(161 326)	(35)	32	93	20	9
<i>Plasa Novi Bug</i>	(16 326)	(35)	18	49	13	5
Novi Bug	11 603	16	6	12	4	2
Anovka			1	4	1	2
Kameni			1	1	1	-
Vaselipodol			1	1	1	-
Miroliubovka	1 243	3	1	5	1	-
Novo Nikolaevka	744	6	2	4	1	1
Ulianovka	1 321	3	3	11	2	1
Vladimirovka			1	3	1	-
Kamenka			1	1	-	1
Osionovka	1 415	7	1	7	1	-
<i>Plasa Kazanka</i>			14	44	7	4
Andreevka			1	7	1	-
Dimitrovka			7	21	4	1
Grigorovka			1	3	-	1
Gulak			2	7	1	1
Kazanka			3	6	1	1

Președinția Consiliului de Miniștri / Institutul Central de Statistică

NOTĂ DESPRE LUCRĂRILE DE IDENTIFICARE A ROMÂNILOR DE PESTE BUG

Identificarea familiilor române de peste Bug a fost ordonată de Conducătorul Statului (ședința din 13 noiembrie 1941 a Consiliului de Miniștri).

Echipa de funcționari a Institutului Central de Statistică, căruia i-a revenit sarcina de a executa această dispoziție, s-a deplasat la Nikolaev la 19 decembrie 1941, îndată după primirea autorizațiilor de trecere în Reichskommissariatul Ucrainei. Deoarece autorizațiile cerute de autoritățile germane lipseau, lucrarea n-a putut fi începută, echipa trebuind să se întoarcă peste Bug la 19 ianuarie 1942. Operațiile de identificare n-au putut fi începute însă, decât la 1 august 1942, după sosirea tuturor autorizațiilor necesare și după obținerea unei părți a mașinilor necesare (trei din cinci autoturisme cerute).

Intervalul a fost folosit pentru buna pregătire a lucrării. De importanță decisivă este însărcinarea primită în acest timp, de la Consiliul de Patronaj al Operelor Sociale, de a distribui un pachet-tip fiecărei familii românești de peste Bug (câte două kg sare, un kg săpun, zece cutii chibrituri, cinci pachete tutun și, unde se găsesc copii mici, și câte 1/2 kg zahăr). Fondul de cinci milioane pentru achiziționarea a 15 000 de astfel de pachete și a unui camion, care să le transporte în satele de dincolo de Bug, a fost realizat prin colecta de la 3 mai 1941 a Ajutorului de Iarnă și a Aprovizionărilor Speciale. Ministerul Propagandei Naționale a oferit pentru fiecare pachet un exemplar din manifestul ilustrat intitulat „Frați moldoveni“ și, tipărit anume pentru acest prilej, și câte un portret al M.S. Regelui și al Conducătorului Statului.

Operația Identificării românilor de peste Bug a fost începută pe malul stâng al Bugului și urmează a fi terminată în apropierea frontului.

Punctul de plecare al lucrărilor l-au constituit scrierile românești și rusești asupra românilor din Rusia¹ și rapoartele unităților militare române cu acest subiect, comunicate Institutului nostru de către Marele Stat Major și de Comandamentele Marilor Unități.

Metoda urmată pe teritoriul dintre Bug și Nipru, cu așezări românești relativ numeroase, este de a controla, prin itinerarii informative, județ de județ, plasă de plasă și comună de comună, spre a nu pierde din vedere sate și grupuri despre care să nu fi pătruns știre în țară.

Echipa este compusă din 15 funcționari ai Institutului, aleși dintre elementele capabile de a întreprinde, concomitent cu lucrările statistice, cercetări sociologice, folclorice, istorice și etnografice.

Spre a grăbi îmbogățirea documentării asupra acestor avanposturi răsăritene ale neamului nostru, s-a înlesnit d-lui prof. D. Gusti, venit în Transnistria cu delegația Academiei Române, să viziteze satele românești din jurul Vosnessenskului, iar d-lui prof. Constantin Brăiloiu, să culegă muzica populară în satele Lisa Hora, Martinoș, Horoskoe (Elisavetgrad), Alexandrovka (Vosnessensk).

Modul de lucru adoptat a fost cel de a cantona în așezările românești unități de doi-trei echipieri care să înscrie familiile moldovenești și să facă distribuirea darurilor în aceste așezări și la românii răzleți din satele învecinate. Două unități de câte doi oameni, care au putut fi înzestrate fiecare cu câte un automobil, controlează plășile și județele fără așezări românești compacte. Darurile sunt transportate la Bug (la Kantakuzinka din fața Vosnessenskului și Golta din fața Pervomaiskului) cu trenul, iar de acolo cu autocamionul pus la dispoziție de Consiliul de Patronaj al Operelor Sociale.

Fiecare familie moldovenească (pură sau mixtă) este înscrisă într-un formular unde sunt menționați, pe lângă capul de familie, toți membrii cu vârsta și profesia lor, cu averea mobilă prezentă, ca și cu averea avută înainte de colectivizare. Acest formular este vizat de autoritățile comunale. Primirea pachetelor este confirmată de capul fiecărei familii, prin semnarea borderoului întocmit în acest scop, și certificată de autoritățile locale și de delegații la împărțire ai localnicilor.

Fiind legat de o distribuție de daruri, recensământul acesta îngăduie descoperirea tuturor celor în vinele cărora curge o picătură de sânge românesc. De dragul pachetului și cei ce nu s-ar osteni altminteri să se declare români, se străduiesc să furnizeze proba românității lor.

Prin aplicarea unui cod potrivit², echipa a înregistrat, în cazul fiecărei familii, gradul de puritate și de conștiință etnică (căsătoriile mixte și folosirea limbii românești). Datorită acestui procedeu, rezultatele operați[ei] identificării reprezintă și un document interesant pentru cunoașterea mecanismului proceselor de deznaționalizare și de perseverare etnică.

În decursul celor 100 zile de lucru, au fost identificate familiile moldovenești din municipiile Kerson și Nikolaev și din județele Vosnessensk, Nikolaev, Kerson, Balșaiia-Alexandrovka, Novi-Bug și Pervomaisk.

Formularele primite înainte de 15 noiembrie și totalizate la această dată arată 12 226 familii moldovenești cu 42 226 suflete. Dacă adăugăm plășile terminate, pentru care formularele nu au fost predate, și plășile din județele Novo Mirgorod, Kirovograd și Gaivoron în care se lucrează în prezent, cifra familiilor moldovenești identificate până acum peste Bug se ridică la 18 600 familii.

Lucrul echipei, care a decurs mai încet decât a trebuit datorită faptului că, din lipsă de mașini în număr suficient, toate drumurile de sub 20–25 km au fost făcute cu căruța și pe jos, a fost stânjenit în cursul lunii octombrie de întârzierea

cu care a sosit suplimentul de 20 000 pachete cerut încă de când s-a putut întrevădea că numărul familiilor românești de peste Bug va depăși cifra de 15 000. Deși acordate de Conducătorul Statului din ziua de 5 octombrie, cele șase vagoane reprezentând acest supliment n-au sosit la Golta, cu toate eforturile depuse, decât începând din ziua de 10 octombrie.

Echipa are în curs de identificare românii din insula Pervomaisk–Novo Mirgorod–Kirovo (Elisavetgrad). Urmează a mai fi controlate următoarele insule etnice românești de peste Bug, cunoscute sau prezumate: Niprul de mijloc (Kremenciuk–Dnepropetrovsk–Zaporoje), Harkov, Doneț (Artemovsk–Gorlovka), Crimeea; litoralul Mării Azov, Kuban, Podolia (la nord de Hotin), Vinița–Smerinka–Berdiansk ș.a.

Dată fiind depărtarea acestor regiuni și rărirea treptată a așezărilor românești arătată de toate informațiile, echipa își va modifica lucrul dincolo de Nipru și la nord de limitele Generalkommisariatului Nikolaev. În aceste regiuni, unitățile echipei se vor îndrepta direct în satele știute ca românești. În continuare, vor fi vizitate satele arătate de moldovenii din regiune ca adăpostind români. Românii din toate orașele mai mari vor fi identificați prin afișaj și publicitate în ziarele din localitate.

Consfătuirea aceasta este organizată cu scopul de a stabili lista completă a tuturor satelor cunoscute ca românești din afara Generalkommisariatului Nikolaev și care vor trebui să fie cercetate în cadrul operațiunilor de identificare a românilor de peste Bug.

Această consfătuire oferă un prilej binevenit pentru a informa instituțiile de stat cointeresate și pe specialiștii ale căror scrieri au constituit punctul de plecare al lucrărilor echipei de identificare³, despre rezultatele obținute până acum dincolo de Bug.

16 noiembrie 1942

Consfătuirea de la Odessa cu privire la românii de peste Bug
Președinția Consiliului de Miniștri / Institutul Central de Statistică

MEMORIU CU PRIVIRE LA PROBLEMELE PRACTICE PE CARE LE RIDICĂ ÎN TOAMNA ȘI IARNA 1942 ROMÂNII DE PESTE BUG

Lucrările echipelor de identificare de peste Bug au început la 1 august 1942. În prezent, se apropie de sfârșit lucrul în orașele și județele din Generalkommisariatul

Nikolaev. Totuși, înscrierea membrilor întinselor insule etnice românești din jurul Vosnessenskului și din regiunea Pervomaisk–Novo Mirgorod–Kirovo (Elisavetgrad¹), a îngăduit constatarea mai multor probleme deschise, care cer o grabnică luare de atitudine din partea conducerii statului român.

Asupra acestora este de datorie să informăm.

Ori de câte ori vom constata alte probleme, necunoscute nouă până acum și necuprinse în memoriul de față, ne vom grăbi să le prezentăm și pe ele.

Situația românilor de peste Bug

Au fost găsite până acum, în insula etnică Vosnessensk, în orașele Nikolaev și Kerson și în județele cu același nume, aproape 10 000 familii de neam românesc.

Regiunea Pervomaisk–Novo Mirgorod–Kirovo și insula etnică de pe malul Niprului, împreună cu așezările din bazinul Donețului, vor da alte 10 000 familii.

Se vor mai adăuga familiile de neam românesc din regiunea Harkov de pe teritoriul Mării Azov, din Crimeea, din Podolia (la nord de Hotin) și din regiunea Kubanului, în caz că aceasta va putea fi parcursă.

Famiiliile de neam românesc identificate până în prezent sunt în parte amestecate cu neromâni. În unele din ele, limba moldovenească nu mai e folosită. Știu să vorbească românește și copiii în ceva mai puțin decât jumătate din ele.

Prin transplantarea într-un mediu românesc și acordarea unor îngrijiri speciale, timp de 20–30 ani, românitatea latentă a acestor familii ar putea fi complet reactualizată.

Ele sunt interesante pentru România nu numai ca număr, ci și prin forța economică pe care o reprezintă. Satele românești din insula etnică Vosnessensk și din regiunea Pervomaisk–Novo Mirgorod–Kirovo se numără, de aproape 100 ani, printre cele mai active și bogate ale Ucrainei de miazăzi. Locuitorii lor rămași în sate sunt excelenți plugari, iar cei trecuți în orașe de pe urma colectivizării și deveniți acolo electricieni, mecanici, șoferi, pot fi foarte buni tehnicieni agricoli.

Conjunctura actuală este favorabilă unei repatrieri. Administrația de război germană a decepționat așteptările. Tot ce se știe despre regimul din Transnistria și felul de a fi al românilor a făcut ca dorința după extinderea administrației românești până la Nipru să fie vie și formulată și de ucraineni. Neîmplinirea ei și greutățile iernii, în orașe mai ales, vor spori mult numărul moldovenilor care sunt gata încă de pe acum să treacă Bugul.

Repatrierea nu ridică riscul contaminării politice a României prin aducerea în țară de agenți comuniști. Îmbelșugarea din trecut a satelor moldovenești a avut drept urmare persecuții și recrutarea a puțini partizani pentru regimul comunist dintre locuitorii lor. Foștii membri ai partidului comunist, în număr destul de redus, rămași după plecarea autorităților și armatelor sovietice, sunt firi oportuniste care depun eforturi spre a-și face uitat trecutul. Încadrarea tineretului, deși trecut prin

școlile sovietice, nu va constitui o dificultate într-o Românie efectiv preocupată de buna organizare a vieții obștești.

Ideea repatrierii prinde mai ușor rădăcină în satele în care au funcționat între 1930–1940 școli moldovenești și unde limba și conștiința etnică sunt destul de vii. Învățătorii moldoveni din aceste sate, instruiți la Institutul Pedagogic din Balta, trecut mai târziu la Tiraspol sau Tehnicum-ul Pedagogic de la Novo Mirgorod, care au fost scoși din funcție în 1930 o dată cu hotărârea regimului de a interzice învățământul în limba națională și în urma deschiderii de școli numai cu patru clase exclusiv ucrainene de către administrația germană, pot deveni cu ușurință propagatorii și conducătorii locali ai mișcării de întoarcere în țară. Nevoiți să-și agonisească traiul ca muncitor de colhoz sau cel mult ca funcționar comunal subaltern, ei sunt complet detașați de regimul sovietic și sătui de statul la voia străinilor.

Sate în care au funcționat școli moldovenești sunt în insula românească Vosnessensk: Serbulovka, Alexandrovka, Novo Grigorievka (Târgu Frumos), Dimovka (Mărculeasa), Kasperovo, Peșciani Brod, Lisa Hora, Martinoș, Pleteni, Tașlâk, Novo Ukrainka; în Bazinul Donetului: Bairak, Korsun, Sorokina, Novo Nikolaevka; iar pe Kuban: Moldavka și alte câteva sate (informații primite până acum de la învățătorii din regiunea Pervomaisk care au funcționat la școlile moldovenești din aceste regiuni).

Probleme deschise. În prezent, românii de peste Bug ridică următoarele probleme care cer luare de atitudine din partea conducerii Statului român:

1. Revirimentul etnic înspre moldovenie și românism, determinat de trecerea trupelor românești, de distribuirea darurilor Consiliului de Patronaj și a materialului oferit de Ministerul Propagandei, și de interesul arătat de membrii echipelor de identificare a familiilor românești, trebuie amplificat și consolidat prin noi măsuri.

2. Administrația germană a deschis școli ucrainene în toate satele din Ucraina, inclusiv cele în care au funcționat școli cu limba de predare moldovenească, până la modificarea din 1938–1939 impusă de politica de deznaționalizare a Sovietelor și chiar în cele în care școlile moldovenești au funcționat până în 1940. Poate lăsa România, care luptă alături de germani împotriva Sovietelor, ca să nu fie redeschise toate școlile moldovenești ucrainizate în 1938 sau în 1941 și ca foști învățători ai acestor școli scoși din funcții să nu fie redați misiunii lor?

3. Datorită închiderii frontierei Bugului, foștii studenți moldoveni la Institutul Pedagogic de la Tiraspol și de la Odessa sunt nevoiți să stea în satele lor cu studiile întrerupte. Nu trebuie să se creeze modalitatea ca să se acorde autorizații de trecerea Bugului pentru studii tinerilor moldoveni?

4. Din lipsă de cler, episcopiile ortodoxe, care au reluat ființă cu concursul autorităților germane, n-au putut încadra până acum nici toate posturile de preoți din localitățile capitale de plasă. Câteva numai, din vreo 30 sate românești, au duhovnic. Nu este necesar ca guvernul și Patriarhia să obțină asentimentul administrației germane și autorităților românești bisericești locale pentru trimiterea temporară a unor misionari în toate satele de moldoveni?

5. Populația germană din teritoriile ocupate a fost înscrisă și se bucură de atunci de îngrijiri speciale culturale, economice și sanitare, care urmăresc toate telul de a reînvia germanitatea. Este o datorie de prestigiu a neamului românesc, care ține loc de frunte în lupta contra Sovietelor, să creeze pentru fiii săi aflători peste Bug o situație similară.

Pe planul cultural se constată o mare dorință după ziare și cărți românești, după aparate de recepție radiofonică. În satele unde au funcționat școli moldovenești, învățătorii și tineretul citesc cu literele latine, în celelalte cu cele chirilice.

Pe plan economic, coloniștii germani aflați în Ucraina la momentul cuceririi ei, beneficiază în fiecare județ de mai multe prăvălii, de unde se pot aproviziona cu articole ce nu se distribuie restului populației: gaz, sare, chibrituri, unelte, obiecte casnice, îmbrăcăminte, cărți etc. Organizarea de către statul român a câte unui magazin similar în mijlocul fiecărei regiuni românești, ar ridica greutatea insurmontabile?

Pe plan sanitar se simte nevoia mai ales a medicamentelor uzuale: chinină, aspirină, purgative etc. și a trecerii periodice prin sate a câte unui medic care să dea sfaturile cerute și să vaccineze copiii, să organizeze combaterea epidemiilor declarate în unele sate românești lipsite de medic și medicamente (anghină difterică la Martinoși și Lisa Hora, de pildă).

6. În orașele mari, în care se prevestește foametea și lipsa de combustibil, se ridică problema înființării unor centre de asistență a familiilor românești, care să poată interveni prin cantine și ajutoare în natură, dând eventual de lucru celor ajutați.

Măsurile posibile. Dacă conducerea statului românesc socotește necesară intervenția activă în soarta românilor de peste Bug, problemele de mai sus comportă, în linii mari, atât măsuri imediate cât și de pregătire a repatrierii. Cele imediate ar constitui și pregătirea psihologică a repatrierii.

7. Cea mai importantă dintre toate problemele ridicate este problema repatrierii. Încă din iarna trecută, peste 1 000 de familii din satele în care se găseau trupe de acoperire românești (îndeosebi în regiunea Novo Mirgorod) au făcut cereri de repatriere. În urma restricțiilor alimentare, a luării tinerilor la muncă în Germania, a acțiunilor întreprinse de partizani și a măsurilor de represiune, numărul celor care ar fi dispuși

să se lase strânși „grămăjoară“ de România, crește întruna. Credem că un apel în acest sens ar fi urmat de la început de peste 1/3 din românii aflători peste Bug.

Măsurile imediate ar fi următoarele:

a. Înființarea de școli românești în toate satele unde au existat astfel de școli și la fel în satele identificate ca românești de echipa Institutului Central de Statistică. În satele mixte, școlile cu limbă de predare exclusiv ucraineană, deschise de autoritățile germane încă de la 1 Septembrie 1942, ar putea continua să funcționeze alături de cele românești [ce]² ar urma să fie deschise. În satele curat românești, școlile în limba ucraineană ar trebui închise și învățătorii încadrați în alte posturi. Guvernul român ar trebui să accepte la nevoie chiar plata cheltuielilor de mutare a învățătorilor ucraineni dislocați și a salariilor lor (foarte modeste) până la sfârșitul anului școlar, în cadrul lipsei de posturi vacante. Dacă autoritățile germane nu se arată dispuse să plătească învățătorii școlilor românești, statul român ar trebui să-și asume această cheltuială. Din țară ar trebui trimis neapărat material didactic: creioane, hârtie, cerneală, caiete, cărți, care lipsesc cu totul. Învățătorii ar trebui recrutați neapărat din elementele românești de peste Bug, calificate dar rămase fără lucru după întreruperea învățământului românesc. Spre a putea deschide cât mai curând școlile românești, ar trebui obținută grabnic autorizația de a trece aceste elemente la cursuri de informare în Transnistria sau în țară. La învățătorii basarabeni sau transnistreni n-ar trebui să se recurgă decât după plasarea tuturor învățătorilor români de peste Bug.

b. Stabilirea unui regim de acordare de autorizații de trecere pentru studii. Studenții moldoveni care ar cere unui oficiu, ce ar urma să funcționeze în cursul lunii decembrie 1942, astfel de autorizații ar trebui admiși la studii cel puțin în Transnistria.

c. Trimiterea de preoți în satele românești care se găsesc lipsite de cler; membrii acestor misiuni ar trebui recrutați dintre absolvenții mai noi ai facultății de teologie sau dintre confesorii militari (care s-au dovedit foarte activi și capabili în cursul înaintării în Rusia), nu dintre călugării și preoții mai bătrâni care n-ar putea face față condițiilor și cerințelor.

d. Aprovizionarea copioasă cu gazete (românești, cu scriere latină) [textul se întrerupe].

16 noiembrie 1942

Consfătuirea de la Odessa cu privire la românii de peste Bug

Președinția Consiliului de Miniștri / Institutul Central de Statistică

DIMITRIE GUSTI: CERCETĂRI MONOGRAFICE ROMÂNEȘTI (IULIE–DECEMBRIE 1942)

Din Editura Institutului de Științe Sociale al României

Numărul de față [al „Sociologiei românești”] prezintă, bunăoară, cinci feluri de contribuții monografice: 1) O cercetare de monografie generală a plășii *Dâmbovnic* din Argeș, precum și lucrarea de monografie comparativă *60 sate românești* (două volume apărute, alte trei în curs de apariție); 2) O contribuție la tipologia satelor românești cu patru tipuri de sate; 3) Câteva aspecte monografice; 4) Prezentarea analitică a unor monografii sociale de sate: *Nerej* (3 vol.) și *Clopotiva* (2 vol.); și, în sfârșit, 5) *Îndrumările pentru cercetările monografice* care, împreună cu comunicările mele de la Academia Română despre *Problema Sociologiei*, au o importanță deosebită pentru directivele ce trebuie să le urmeze o monografie sociologică, în sensul Școlii din București;

Cercetări ale satului transnistrian. Cercetările pe teren își dovedesc din ce în ce mai mult necesitatea, atât pentru lămurirea problemelor teoretice, cât și pentru dezlegarea optimă a chestiunilor de ordin practic.

În timpul când revista aceasta se afla sub tipar, au avut loc trei serii de cercetări ale unor sate din Transnistria. Institutul de Științe Sociale a primit, în 20 noiembrie 1941, următoarea telegramă din Tiraspol: „Dorim a face o lucrare cu caracter științific despre pământul, oamenii și viața din Transnistria, vă rog să binevoiți a-mi desemna un specialist. Guvernator civil, Gh. Alexianu”. La aceasta, s-a răspuns: „Institutul de Științe Sociale [îl] însărcinează pe d-l Traian Herseni cu conducerea studiului științific al vieții sociale din Transnistria; Institutul, care de 17 ani face cercetări aprofundate de monografie sociologică în satele și orașele românești de pretutindeni, vă felicită călduros pentru fericita și patriotica inițiativă”.

În acest scop, s-a constituit o comisie condusă [de] *Traian Herseni*, conferențiar de sociologie rurală la facultatea de Filosofie și Litere din București, și [compusă] din: N. Al. Rădulescu, conferențiar de geografie, pentru problemele de geografie umană, economică și de raport reciproc între natură și cultură; Dr. I. Făcăoaru și d-na T. Făcăoaru, pentru cercetări antropologice; D. Șandru, pentru studiul limbii; Gh. Pavelescu, pentru studiul concepțiilor despre lume și viață și al obiceiurilor; Liviu Rusu, pentru muzică populară; Ion Donciu, pentru studiul literaturii populare; Donodini, fotograf al Guvernământului, pentru documentarea fotografică și Aurelian Popescu, student în Sociologie, pentru administrație. În

vederea lucrării proiectate de Guvernământ, comisiunea a cercetat, de la 13 ianuarie până la 7 februarie 1942, regiunile cu populație moldovenească mai compactă din Transnistria, în special satele *Speia*, din județul Tiraspol; *Vasilcău*, din județul Dubăsari și *Handrabura* din județul Ananiev. Rezultatele obținute sunt în curs de publicare.

O a doua echipă, de 15 cercetători, condusă de *Anton Golopenția*, doctor în Sociologie și directorul Oficiului de Studii din Institutul Central de Statistică, a lucrat în satul *Valea-Hoșului* (județul Ananiev), unde a studiat modul de funcționare al administrației sovietice (pe plan cultural, economic, sanitar, de organizare locală) și problemele pe care le ridică realitățile Transnistriei în fața administrației românești (problema colhozurilor, problema religioasă, problemele culturale, economice, sanitare, administrative propriu-zise etc.), întocmind totodată și un studiu monografic al acestei capitale de plasă reprezentative pentru Transnistria rurală, prin populația ei mare și mixtă (11 000 locuitori, dintre care 6 000 români și 5 000 ucraineni) și prin cele 18 colhozuri, 11 școli, trei biserici, două mori cu aburi ale ei. Echipa a fost alcătuită din următorii membri ai Oficiului de Studii al Institutului Central de Statistică: N. Economu (regiunea, satul, casa, uneltele); Gh. Retegan (populația și familia); D-rd Traian Georgescu (sănătatea); T.Al. Stoianovici (istorie socială); N. Betea (psihologie socială și caracterizarea românului din Transnistria); Gh. Popescu (conviețuirea dintre români și ucraineni); C. Mănescu (biografii); I. Apostol (cultura tradițională și viața religioasă); N. Marin-Dunăre (școala și cultura oficială); B. Șchiopu (economia agrară); D. Corbea-Cobzaru (meseriile și întreprinderile); Paul Mihăilescu (comerțul și creditul); Gh. Bucurescu (reglementările juridice tradiționale și pozitive); I. Oancea (administrația); A. Golopenția (structura socială).

O a treia echipă, compusă din Gh. Serafim și C. Durdun, a studiat anumite probleme în satele *Mălăiești* (jud. Tiraspol) și *Ciuleni* (jud. Orhei), având de conducător pe H.H. Stahl, Asistent universitar, însărcinat cu conducerea Seminarului de Sociologie Monografică din București și Director în Institutul Central de Statistică.

În numărul viitor al „Sociologiei românești”, vom împărtăși cititorilor unele din aceste cercetări asupra satului transnistrean.

NOTĂ DESPRE STADIUL ACTUAL AL PROBLEMEI REPATRIERII ROMÂNILOR DE PESTE BUG

Lucrările de identificare a românilor de peste Bug, începute în august 1942 cu 15 funcționari ai Institutului Central de Statistică, continuă în prezent în regiunile Kremenciug, Dnepropetrovsk, Zaporoje și Crimeea. Spațiul Bug–Nipru este parcurs în întregime, comună de comună.

Cifra familiilor identificate se ridică la 26 000. După terminarea regiunilor pomenite, ea va atinge previzibil 28 000. Numărul sufletelor: aproximativ 100 000. Ceva mai mult de jumătate din familiile identificate sunt bine păstrate din punct de vedere etnic. Peste 80% sunt rurale și trăiesc din agricultură.

Ordinul din noiembrie 1941, ca Identificarea să se îndeplinească până la 1 martie 1942, a fost executat cu o întârziere de un an, datorită dificultăților ridicate de organele germane și de puținătatea și starea rea a vehiculelor.

Repatrierea, care urma, potrivit aceluiași ordin, să înceapă la 1 martie 1942, nu este pregătită. Comisia pentru repatrierea românilor de peste Bug, constituită în octombrie 1942 pe lângă Subsecretariatul de Stat al Românilor, Colonizărilor și Inventarului național, se mărginește să rezolve cereri individuale. Domnul Ministru titular al acestui departament a declarat, cu prilejul prezidării unei ședințe a acestei comisii, că problema repatrierii românilor de peste Bug trebuie considerată, potrivit vederilor Conducătorului Statului, ca fiind în stare de studiu, executarea ei urmând a fi întreprinsă la sfârșitul războiului și după colonizarea luptătorilor. Cu același prilej, D-sa a dispus ca să se răspundă Ministerului Afacerilor Străine și Legației germane că nu este actuală convocarea comisiei germano-române, cerută de Marele Stat Major, în vederea stabilirii modalităților repatrierii.

Șeful echipei de identificare cere permisiunea de a supune Conducătorului Statului elementele problemei repatrierii românilor de peste Bug stabilite în cursul a opt luni de muncă pe teren la est de Bug.

1. Este mai bine ca repatrierea românilor de peste Bug să se facă în cursul războiului. Odată, pentru că sfârșitul războiului va ridica numeroase alte probleme. Apoi, pentru că nesiguranța din cursul războiului și greutățile ocupației înlesnesc deciziunea românilor de peste Bug de a părăsi așezări ce le-au devenit familiare în curs de două veacuri.

2. Aducerea lor în România în cursul războiului poate fi binevenită și în perspectiva moralului țării. Războiul actual va mai primi o semnificație: pe cea

de prilej de readucere în sânul neamului a copiilor ei răzlețiți la Răsărit. Dat fiind sentimentul puternic de solidaritate a celor de neam românesc, lucrarea aceasta va găsi un puternic răsunet și, urmărită cu atenție de presă, va putea fi un argument izbitor și convingător de neostenirea conducerii de Stat în a folosi toate prilejurile pentru a săvârși fapte istorice.

3. Datorită nevoii exprimate de organele administrației germane de ocupație de a avea brațe în loc, repatrierea nu poate avea decât caracterul unui schimb de populație. Decurge de aci că repatrierea ar trebui făcută în Basarabia, de vreme ce efortul de a transfera până la 100 000 ucraineni și ruși peste Bug trebuie să fie făcut în favorul omogenizării etnice a unui teritoriu definitiv românesc. Considerentele de climat, sol, transport indică Basarabia de sud, unde trăiește un număr corespunzător de ucraineni și ruși, și anume îndeosebi județul Cetatea Albă. După evacuarea bulgarilor din Tulcea și Constanța, s-ar face astfel și un al doilea pas pentru consolidarea gurilor Dunării.

4. Fiind realizată printr-un schimb de populație, repatrierea aceasta n-are de ce fi executată la sfârșitul războiului nici din considerentul de a nu frustra pe luptători de terenurile ce le-au fost făgăduite. Românii de peste Bug nu vor ocupa locurile provenite de la germani și de la evrei de care dispune în prezent, pentru acest scop, Subsecretariatul României, ci locurile liberate anume pentru ei.

5. Rezerva față de repatriere datorită preocupării de siguranța statului este neîntemeiată. Populația românească de peste Bug, trăită în sate bogate și evoluate, a avut în covârșitoarea ei majoritate de suferit de pe urma bolșevismului. Funcționarii bolșevici și membrii de partid au plecată o dată cu trupele sovietice. Cei rămași sunt plini de dorul proprietății individuale. Aduși în țară, ei nu vor constitui un focar de bolșevizare, ci mai degrabă un avertisment în contra ei.

6. Înzestrarea cu proprietate individuală atrage cu atâta putere încât este de așteptat ca, de dragul ei, majoritatea românilor de peste Bug să se lase determinată să-și părăsească așezările actuale. Condițiile grele ale ocupației germane și mai ales luarea în Germania a tineretului împing spre aceeași hotărâre. Familiile care nu vor voi să plece, având membri neîntorși din armata roșie, vor putea fi repatriate eventual într-o a doua repriză la sfârșitul războiului. Numărul lor nu depășește 10%, date fiind predările masive și liberările de prizonieri ucraineni.

7. Timpul potrivit ar fi sfârșitul acestui an agricol, adică octombrie 1943. Spre a putea termina pregătirile până atunci, ele ar trebui întreprinse de îndată, prin obținerea asentimentului Germaniei și prin elaborarea condițiilor de către o comisie germano-română, convocată potrivit propunerii făcute de Legația Germaniei în noiembrie 1942. Ar trebui apoi desfășurată peste Bug propaganda necesară,

începând din august 1943, și ar trebui alese satele basarabene care să fie evacuate. Întâia din aceste operații ar trebui săvârșită de funcționarii Institutului Central de Statistică, care au înscris familiile românești de peste Bug și dispun de credit moral și de prieteni în ele. Un prim pas în vederea acestei propagande îl constituie impresiile culese de cei 30 bătrâni aduși la București de Ministerul Propagandei în vederea unor înregistrări muzicale.

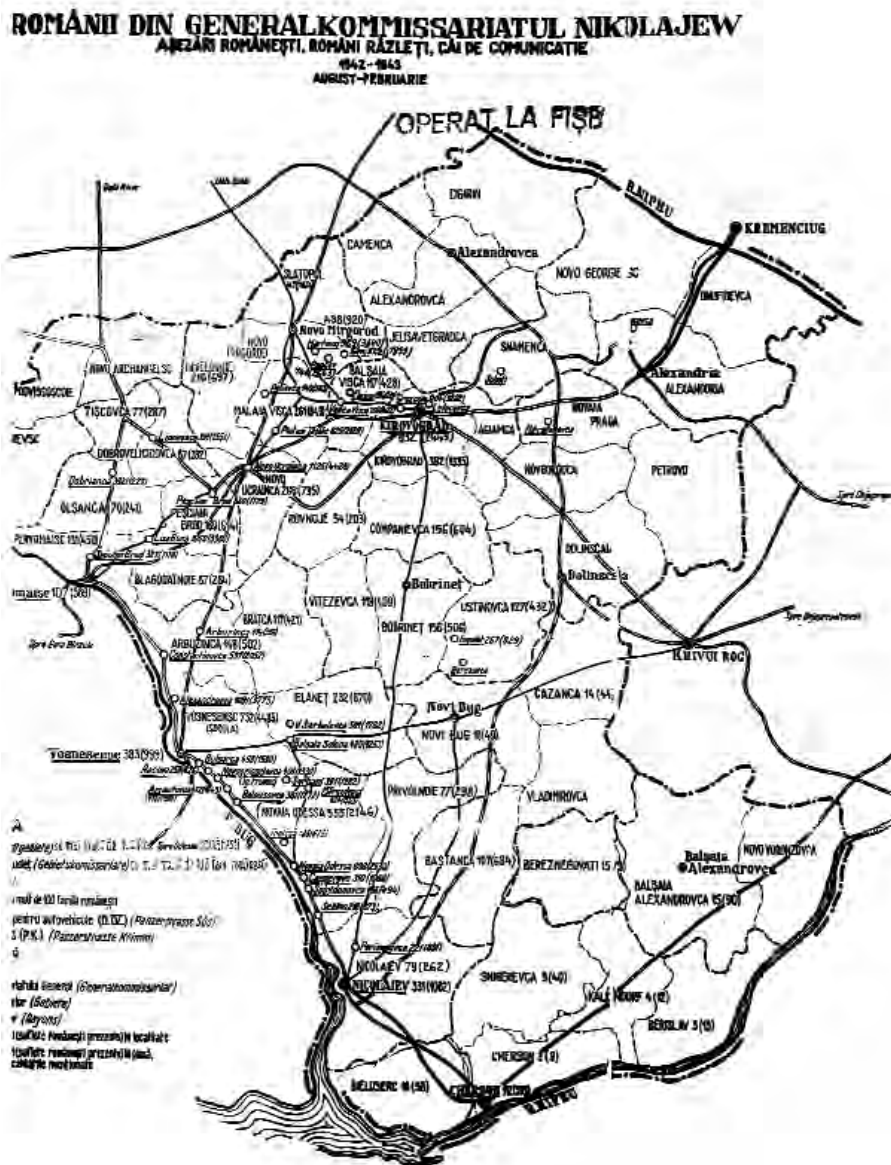
8. Executarea tehnică este mult înlesnită prin faptul că linia ferată Odessa–Znamenka în dreapta și în stânga căreia se găsesc aproape toate satele moldovenești dintre Bug și Nipru, la distanțe variind între 5 și 50 km nu este folosită pentru transporturi militare pe porțiunea Pomișnaia–Vosnessensk–Kolossovka. Șase–opt garnituri complete, cu vagoane de marfă și de persoane, ar putea transporta prin Bugaz și Cetatea Albă, în decurs de o lună, toată masa românilor ce se repatriază și a ucrainenilor și rușilor trimiși în locul lor. Bagajul ar putea fi redus prin compensarea proviziilor de iarnă, a vitelor și a uneltelor agricole. Pentru transporturile până la gară și de la gară, Guvernământul Transnistriei ar putea pune la dispoziție, pe durata lucrărilor, o cotă-parte din căminele de care dispune fiecare județ.

9. Buna integrare în cultura și Statul românesc a repatriaților va putea fi asigurată prin acordare de învățători și preoți inimoși și de jandarmi verificați. Spre a le apăra de samavolnicii eventuale și spre a le înlesni contactul cu autoritățile, satele întemeiate de românii de peste Bug în Basarabia ar trebui să primească, în întâii ani, apărători și îndrumători prevăzuți cu puteri speciale. Proprietățile ar urma să fie distribuite provizoriu și în raport cu numărul brațelor de lucru pentru întâiul și al doilea an. Organizarea definitivă ar putea fi făcută pe bază de loturi comasate și cu organizare de obștii [cuvinte lipsă].

Împrejurările de pe teren arată posibilă executarea repatrierii românilor așezați între Bug și Nipru spre sfârșitul anului acesta, dacă pregătirile vor fi începute neîntârziat. Singure considerente de politică necunoscute aci ar putea impune amânarea ei sau să o interzică.

Conducătorul Echipei de Înscriere a românilor de la Est de Bug
Anton Golopenția
[18.3.1943]

HARTA: Români din Generalkommissariatul Nikolaev. Așezări românești, români răzleți, căi de comunicație, august 1942 – februarie 1943

AM GĂSIT DINCOLO DE BUG UN ÎNSEMNAT NUMĂR DE ROMÂNI

Am găsit dincolo de Bug un însemnat număr de români. Ținând în seamă rezultatele din ultimele două săptămâni, cifra familiilor moldovenești identificate în Generalkommissariatul Nikolaev se ridică la 25 000. Așezările de pe Nipru și de pe litoralul Mării Azov, din Podolia și Crimeea, unde lucrul a început, vor trece de 30 000 numărul familiilor românești. Dacă va fi posibil lucrul în bazinul Donețului și în regiunea Harkov, se va ajunge la 35 000.

Aproape trei pătrimi din familiile românești identificate până acum trăiesc în 42 așezări inițiale. Dintre acestea câteva sunt pe de-a-ntregul moldovenești, ca Oroțkaia de lângă Elisavetgradul de altădată și Kirovogradul de azi, ca Martinoșul de lângă Novomirgorod, ca Târgu Frumos de lângă Bug, cu biserica ctitorită de Potemkin, ca Rakova, așezată și ea pe malul stâng al Bugului. În celelalte, au luat naștere cartiere de ucraineni pe lângă sâmburele inițial moldovenesc.

Aceste așezări moldovenești inițiale se grupează în două insule etnice bine conturate. În sud, șiragul neîntrerupt de sate românești de pe malul stâng al Bugului, care începe la sud de Pervomaisk și se întinde până aproape de Nikolaev. La nord, plasa de sate românești așezată pe malurile Siniuhăi și a afluenților ei Ciorni Tașlâk și Vis, care începe pe Bug, înconjoară Kirovogradul și se apropie de Nipru la Kremenciug.

Așezarea și mărimea satelor din aceste două insule face mărturie mai răspicată decât orice document despre data întemeierii acestor sate. Popularea stepelor pornește pretutindeni de la margini, dinspre ape, spre mijloc. Descălecătorii întâi se așează în văi, pe vadurile apelor. Faptul că satele românești din Ucraina ocupă valea Nistrului, o bună parte din valea Bugului, o porțiune din valea Niprului la sud de Ekaterinoslav, ca și coridoarele de trecere dintre aceste fluvii și o porțiune din valea Donețului la Artemovsk și Gorlovka arată că înaintarea spre răsărit a neamului românesc s-a produs la momentul în care stepa Ucrainei începea să fie brăzdată de pluguri, adică în veacul al XVIII-lea. Împrejurarea că satele moldovenești inițiale, atât cele curate cât și cele în care sâmburelui moldovenesc i s-au alăturat margini ucrainene, sunt toate mari, numărând de două și de trei ori mai multe fumuri decât satele ucrainene din apropiere, oferă o confirmare. Satele mari, mature sunt mai vechi, în genere, decât cele mici, nedezvoltate. Cursul de jos al Bugului și cursul de jos al Siniuhăi și valea afluenților ei au fost populate întâi dinspre apus de români; numai golorile rămase au fost umplute, în cursul secolului al XIX-lea, de ucrainenii care coborau dinspre miazănoapte spre mare. În acest

veac de liniștire în țările românești, neamul nostru încetează să trimită băjenari spre răsărit, care să fi putut spori satele românești din Ucraina.

Faptul de a fi descălecat de-a lungul râurilor și pe vaduri a asigurat așezărilor românești din Ucraina, în veacul al XIX-lea, când Rusia Nouă a fost integrată în comerțul Europei, însemnate foloase de ordin economic. Navigația de pe râurile lângă care se aflau, șoselele și căile ferate trasate prin văile în care se stabiliseră le-au îngăduit o scurgere lesnicioasă a produselor lor spre Marea Neagră și valorificarea lor avantajoasă. Moldovenii din Ucraina au folosit din plin această șansă. Au devenit plugari destoinici, bine înzestrați cu vite și unelte, și au produs grâne multe și de calitate. Mai ales cei de pe malul stâng al Bugului, care au învățat tot ce le oferea exemplul așezărilor germane de pe malul opus al Bugului. Bogăția mare la care au ajuns încă de la mijlocul veacului trecut le-a îngăduit dezvoltarea unei civilizații rurale căreia îi găsim pereche numai în puține regiuni rurale ale României. Case mari de o sobră distincție, clădite trainic din piatră și pentru multe generații, străzi drepte, curți împrejmuite de ziduri groase, interioare îngrijite și confortabile. Nunți care se prelungeau cu săptămânile, cu lux de cai bine hrăniți și aprigi, cu ospete, politeți patriarhale, datini păstrate ca podoabe de preț ale vieții¹.

Civilizația aceasta, realizată de mâna de români² porniți în țara tătărească „care a evadat din Moldova“ veacului al XVIII-lea, apăsată de fiscalitate crâncenă și de prădăciunile oștirilor străine care se ciocneau pe pământul ei, este una din probele cele mai de seamă, dar încă neștiute, ale aptitudinilor neamului românesc. Cunoașterea rolului pe care l-au avut fiii ai neamului nostru în deștelenirea stepei ucrainene și a realizărilor care le-au izbutit dă încredere în puterile latente ale românimii.

Știința că sunt veniți din România trece, din generație în generație, la bătrânii din satele moldovenești de peste Bug. Mai pot fi culese cântece vechi care arată suferința și dorul de țară al întâielor generații care s-au desprins de trupul românimii spre a se așeza în stepele Răsăritului.

Bugule mîlosule,
Seca-ți-ar apele
Să trec cu chicioarele.

Alte cuvinte ni-i arată împăcându-se cu soarta de pionier și renunțând la gândul întoarcerii:

...³

Înflorirea Ucrainei în a doua jumătate a veacului trecut i-a făcut să prindă rădăcini pe care le-au vrut trainice și pentru totdeauna. Războiul de la 1877–1878 și războiul din 1914–1918 i-au purtat pe destui români de peste Bug până-n Moldova și Muntenia. Fiecare din aceștia ne-a îndrăgit și a spus sau spune multe amintiri, duioase unele, hazlii altele despre orașele, târgurile și satele prin care

au trecut, despre podgoriile ale căror vinuri le-au plăcut, despre oamenii cu care s-au împrietenit. Dar nici unul n-a socotit că ei ar trebui să se mai întoarcă acasă în țara din care au plecat.

Această voință de a rămâne i-a determinat să învețe rusește toți, de la sfârșitul veacului trecut, de când au început să se întemeieze școli prin sate, să nu se mai opună la căsătoriile copiilor lor cu ucraineni și ucrainence, să aibă curajul de a se desprinde din așezările inițiale moldovenești și de a se răzleți în cătunele mixte care se întemeiau în inima încă nelucrată a stepei, să se mute în orașe. De atunci a început a păli românitatea moldovenilor de peste Bug. Mai încet în satele curat moldovenești din mijlocul fiecărei insule, mai pronunțat în satele cu cartiere ucrainene lângă cele moldovenești, puternic în cătunele noi mixte sau la moldovenii trecuți prin căsătorii în sate ucrainene sau emigrați în orașe.

Revoluția și regimul bolșevic au accentuat acest proces de decolorare etnică. E drept că satele cu moldovenia încă vioaie au obținut școli naționale cu patru, cu șapte sau chiar cu zece clase, în care a crescut o pătură de intelectuali moldoveni, mai ales învățători. Mai multe n-au întrunit atâta voință de perseverare în moldovenii câtă trebuia pentru a petiționa și a izbândi. Școlile moldovenești, odată deschise nu s-au putut menține în toate satele. În multe, ele s-au stins după unul sau mai mulți ani de funcționare, în urma altor petiții, acestea de renunțare. Capitularile de acest fel au accentuat tendința de renunțare a părinților de a-și mai învăța moldovenește copiii, de a-i mai distinge de nația dominantă și expune la rezervele și batjocurile îndătinat, în ultimele decenii ale țarismului, la adresa celor ce vorbeau în lume moldovenește, nemțește sau oricum altminteri decât rusește (moldovenilor li se spunea „cap de bou“, „a șaptea lege“, „țigani“, limba lor era poreclită „limbă de postav“).

Procesul de desnaționalizare, început încă sub regimul țarist, a avut curs liber în ultimii 25 de ani datorită faptului că mulți funcționari locali ucraineni perseverau în intoleranța etnică. Lovituri mai grele au dat însă măsurile politice comuniste. Colectivizarea a gonit din satele moldovenești, unele dintre cele mai bogate și mai mulțumite ale Rusiei și deci puțin dornice de revoluție, ca fiind chiabure, zece, douăzeci la sută, uneori aproape jumătate din familii, risipindu-le la Marea Albă, în minele de cărbuni ale Donbassului și în centrele industriale. Foametea din 1933, menită să înfrângă ultimele cerbicii împotriva luării în serios a colhozurilor, a secerat și ea ca la zece la sută din vieți. După aceste amputări și lăsări de sânge, satele moldovenești au rămas vlăguite.

Am găsit totuși, în cele două insule românești de peste Bug pe care le înfățișăm, sate compact moldovenești în care, deși lumea știe rusește, locuitorii se înțeleg între ei numai românește și în care familii ucrainene răzlețe se românizează și în zilele noastre. Acolo se sprijină încă streșinile [a]coperișurilor de paie cu stâlpi

care n-au nici o funcție arhitectonică, dar amintesc pridvorul caselor de lemn. Mai întâlnești în „casa mare“ „culmi“ asemănătoare întru totul celor din casele de munte din țară, „mânișterguri“ care seamănă ca două picături de apă cu cele de la noi. Bătrânele mai păstrează în fundul lăzilor lor de zestre ii și năframe din cele care se purtau în vremurile tinereții lor. Un pahar de „holercă“ învie în mintea bătrânilor hăituri, păstrate în toată bogăția lor inițială de epopei ale vieții plugărești, colinde multe și cântece. Multe din obiceiurile părăsite de frică și nevoie au fost reluate spontan sub ochii noștri.

Răstriștea celor 25 de ani din urmă a slăbit rădăcinile, puternic și ca pentru veșnicie înfipte în pământul Ucrainei, ale românilor de peste Bug. Fiecare sat moldovenesc, ca și cele ucrainene de altminteri, dorește ca stăpânirea română să se întindă cel puțin până la întâiul râu sau fluviu ce se află spre răsărit de el. Iar dacă lucrul acesta nu e cu putință, n-ar fi nemulțumiți să fie duși cât de departe spre apus, repatriati, „făcuți grămăjoară“ cu ceilalți români.

Deși nu le-am vorbit despre repatriere, au pus în legătură tot cu o repatriere înscrierea lor în liste de către slujbași români. Iarna trecută, perspectiva aceasta îi speria încă; în toamna trecută ne cădea nouă greu să le spunem că nu știm nimic când stăruiau să afle când vor fi luați în România. Ochii s-au desprins de pe cernoziomul⁴ fără seamăn de sub picioare și privesc spre apusul unde trăim noi.

Întâlnirea cu armata românească, darul trimis lor de Consiliul de Patronaj, prețios prin scumpetea celor de trebuință în Ucraina de azi, dar prețuit mai ales ca un semn de iubire și de prețuire pentru ei, manifestul adresat lor de Ministerul Propagandei, din care rețin vorba „frate“ și o imagine a țării, toate acestea au creat o atmosferă favorabilă întoarcerii în țară.

Toți cei care avem norocul și cinstea de a lucra în această expediție de regăsire a urmașilor fiilor plecați înainte de două veacuri ai Moldovei ordonată de Conducătorul țării ca pregătire în vederea unei repatrieri și trăim de luni de zile emoția întâlnirii cu alți și alți fii ai neamului nostru, nu ne mai găsim liniștea la gândul că prilejul de a-i reincorpora în nația românească ar putea fi scăpat. Credem că, la numeroasele eforturi pe care le-a luat asupra-și neamul nostru în anul acesta, ar putea să se adauge și cel de a-i trece peste Bug și Nistru, în locul unor străini, pe românii care au trecut aceste râuri înainte de două veacuri. Fie-ne îngăduit să mărturisim că nu vom pregeta să luăm asupra noastră alte luni de umbrelt cu mașini care se tot strică, cu sănii și căruțe, pe jos, spre a contribui la o astfel de operă, nu mai puțin istorică decât înaintarea de altă dată spre răsărit a românimii, și că suntem încredințați că se va putea face față tuturor greutăților și întâmplărilor cu care va avea de luptat această acțiune⁵.

[februarie 1943]

Președinția Consiliului de Miniștri / Institutul Central de Statistică

***EXPOZIȚIA DE PREZENTARE A REZULTATELOR [LUCRĂRILOR] DE IDENTIFICARE STATISTICĂ A ROMÂNILOR DE PESTE BUG**

Institutul Central de Statistică a organizat, în sala Bibliotecii Institutului din Str. Brezoianu o interesantă Expoziție de prezentare a¹ rezultatelor lucrărilor de identificare a românilor de peste Bug din regiunea Vosnessenek și Kirovo. Variatul material documentar — compus din numeroase fotografii, țesături, icoane și scrisori din aceste ținuturi — a fost cercetat ieri de către d-na Maria Mareșal Antonescu.

Cu acest prilej, d-l dr. Sabin Mănuila, Directorul General al Institutului de Statistică a rostit o scurtă cuvântare în care a arătat, că din ordinul d-lui Mareșal Antonescu s-au început, de la sfârșitul anului 1941 lucrările de identificare științifică a românilor de peste Bug, de către o echipă compusă din 15 funcționari ai instituției, având sprijinul Marelui Stat Major și al Consiliului de Patronaj, ce a folosit această ocazie, pentru a trimite fiecărei familii românești identificate un pachet cu alimente, ca dar din partea celor din țară. Scoțând în evidență importanța istorică și științifică a operei îndeplinite până în prezent, a mulțumit tuturor celor ce au dat concursul pentru reușita acestor lucrări de interes național.

D-l Anton Golopenția — director în Institutul Central de Statistică și conducătorul echipei de tehnicieni statistici ce au întreprins această utilă operație de identificare a românilor de peste Bug, — a expus² apoi rezultatele de caracter istoric, folcloric și biologic obținute până în prezent în cele două îndepărtate insule etnice românești. Subliniind că aceste așezări românești, — de-a lungul râurilor și pe vaduri, anterioare celor ucrainene, — au o bunăstare economică pe care revoluția și regimul bolșevic s-au străduit aprig s-o distrugă, d-sa a arătat că civilizația lor înaintată, — prin menținerea limbii și caracterelor noastre naționale — e una din probele cele mai de seamă ale aptitudinilor neamului românesc.

A urmat proiecția unor fotografii în culori, cât și o audiție de muzică populară din aceste ținuturi, făcută de d-l prof. C. Brăiloiu, care au ilustrat pe deplin identitatea de fond etnic a fraților noștri de peste Bug cu marea masă românească.

La această documentată expoziție de prezentare a rezultatelor lucrărilor de identificare a românilor de peste Bug din ținuturile Vosnesenek și Kirovo, au asistat în afară de d-na Maria Mareșal Antonescu d-nele: Veturia Goga, prof. dr. Hurmuzescu, L. Barbu, V. Manuila și d-nii: prof. I. Nistor, prof. Tzigara Samurcaș, Emanoil Bucuța, prof. C. Brăiloiu, Octavian Neamțu, maior V. Mihuț. Din partea Institutului Central de Statistică au fost prezenți: dr. Sabin Manuila, Anton

Golopenția, dr. Petre Vlad, dr. D.C. Georgescu, Pompei Costinescu, Șerban Gheorghiu, dr. Racoviță, Ștefan Popescu și alții.

februarie 1943

DOMNULE MAREȘAL,

Ați ordonat la 13 noiembrie 1941 identificarea familiilor românești de peste Bug de către Institutul Central de Statistică și pregătirea repatrierii de către Subsecretariatul Românizării, Colonizării și Inventarului. Deși am deplasat peste Bug o echipă de 15 funcționari încă în ziua de 19 decembrie 1941, a treia zi după primirea autorizațiilor de trecere și întâia după primirea creditului pentru executarea lucrării, operația pe teren n-a putut fi executată decât începând de la 2 august 1942, când au fost primite toate autorizațiile cerute de organele administrative și militare din Ucraina și minimul de vehicule necesare (trei mașini Stoewer).

Demersurile pentru obținerea lor au fost făcute, la stăruința Institutului, de Marele Stat Major.

În urma demersului întreprins de Institut, Consiliul de Patronaj a acordat 15 000 pachete cu alimente pentru familiile românilor de peste Bug, punând la dispoziție și camionul necesar pentru transportul lor; iar Ministerul Propagandei, un manifest tipărit cu [litere] chirilice și ilustrat cu vederi din țară.

Rezultatele lucrărilor de identificare

Echipa a controlat în intervalul 2 august–10 februarie, comună de comună, cele 55 plăși din județele, în număr de 13, ale Guvernământului Nikolaev (47 400 km²), în care se găsește marea majoritate a așezărilor vechi românești din Ucraina de peste Bug. Lucrul în Crimeea, unde nu se găsesc sate românești, ci numai oieri și urmași de oieri răzleți, este în curs. În săptămânile următoare vor fi controlate și comunele din teritoriul Guvernământului Dnepropetrovsk¹ ce se află pe dreapta Niprului ([cifră lipsă] km). Asupra continuării lucrărilor de identificare pe teritoriul din stânga Niprului, vom avea onoarea să vă informăm la mijlocul lunii martie, hotărârea urmând a fi luată în raport cu situația frontului.

În Guvernământul Nikolaev echipa a găsit 25 000 familii românești (90 000 suflete). Aproape trei sferturi din acestea² trăiesc în 42 sate în întregime românești sau cu cartiere românești distincte. Românitatea familiilor trăitoare în aceste sate este mai bine păstrată; 72,0% dintre ele sunt [compact românești] și în 42,0% dintre

ele vorbesc curent românește toți membrii de familie. În 20 dintre aceste sate au funcționat, între 1925–1940, școli moldovenești cu zece, șapte sau patru clase. Printre românii răzlețiți în sate ucrainene sau în municipii și orașe, sunt proporțional mai numeroase familiile mixte și familiile în care copiii nu mai știu românește.

Satele moldovenești din stânga Bugului numărându-se printre cele mai vechi din stepa Ucrainei și fiind bine așezate în raport cu șoselele, fluviile navigabile și căile de comunicație, au ajuns la o mare bogăție înainte de instaurarea regimului comunist. Casele încăpătoare și bine construite, resturile de mobilier și de țesături și cusături mărturisesc o civilizație țărănească care a egalat cele mai evolute regiuni rurale din Muscel, sau din Ardeal și Banat.

Datorită bogăției lor, românii din aceste sate au acceptat numai prin constrângere comunismul, locuitorii lor opunându-i până la sfârșit o rezistență pasivă și trăind cu dorul proprietății individuale. Mai mulți agenți comuniști au fost uciși aci în anii 1919–1922; iar cu prilejul colectivizării din 1929 au fost deportate și scoase din sat în fiecare dintre ele 10–20%, iar în cele mai înstărite până la 40% dintre familii.

Datorită acestui tratament, a apărut printre românii din Ucraina dorința de a se repatria în țară unde să poată avea din nou gospodării individuale și să fie cât mai departe de Rusia. Regimul sever al administrației germane de ocupație și faima tratamentului înțelegător românesc au contribuit la crearea atmosferei favorabile repatrierii.

Am avut onoarea să vă prezentăm un întâi raport asupra rezultatelor și un memoriu asupra problemelor practice pe care le ridică românii de peste Bug³ în fața conducerii statului românesc la începutul lui octomvrie 1942. Cu acest prilej ați acordat din fondul la dispoziție șase milioane pentru achiziționarea altor 20 000 pachete cu alimente, cele 15 000 acordate de Consiliul de Patronaj fiind distribuite, și ați dispus că această operă trebuie desăvârșită.

Spre a îngădui o documentare concretă asupra românilor de peste Bug, Institutul a prezentat în sala bibliotecii sale (Str. Brezoianu 31) fotografii, cusături aduse de la românii de peste Bug, fonograme cu muzica lor populară⁴, hărți. Această expoziție a fost vizitată de Doamna Maria Mareșal Antonescu, Președinta Consiliului de Patronaj, și de membrele Comitetului de Direcție a Consiliului în ziua de 4 februarie a.c. Materialul documentar expus⁵ este destinat colecțiilor Muzeului de Artă Națională din București și Parcului etnografic al Universității din Cluj de la Sibiu.

Stadiul lucrărilor de repatriere

La 18 noiembrie, când erau gata înregistrate 18 000 familii românești, Institutul a convocat o conferință la Odessa spre a comunica membrilor Comisiei pentru repatrierea românilor de peste Bug instituită pe lângă Subsecretariatul de Stat al României, delegaților Guvernământului Transnistrian și specialiștilor în

problema românilor din Rusia rezultatele atinse și spre a le îngădui să ia din vreme măsurile necesare pentru repatriere.

La 13 ianuarie Institutul a remis Comisiei pentru repatrierea românilor de peste Bug 33 dosare⁶ cuprinzând copiile formularelor de înregistrare a familiilor moldovenești din 30 plăși, 2 orașe și 2 municipii. Totodată au fost remise hărți arătând așezarea satelor românești și a românilor răzleți și căile de comunicație utilizabile pentru repatrierea lor și o notă cuprinzând informații și propuneri ale șefului echipei de identificare pentru executarea repatrierii. Copiile formularelor din alte patru plăși au fost predate la 1 februarie 1943.

La ședința din ziua de 16 ianuarie, prezidată de Dl. Subsecretar al Românzării, Colonizării și Inventarului, a acestei Comisii, șeful echipei a expus și cu viu grai rezultatele operației de identificare și a prezentat faptele care înlesnesc repatrierea.

Hotărârea luată de Dl. Subsecretar de Stat al Colonizării a fost următoarea:

1. Problema repatrierii trebuie considerată pe mai departe în stare de studiu.
2. Ofertei germane comunicate de Min[isterul] Af[acerilor] Str[ăine] prin adresa 91674 din 9 noiembrie 1942 de a întruni o comisie germano-română care să stabilească condițiile repatrierii, primite în urma demersurilor Marelui Stat Major în cursul lunii noiembrie, să nu i se dea deocamdată urmare.

Ca temeiuri pentru această hotărâre au fost menționate:

1. faptul că, potrivit dispozițiilor Domniei Voastre, împrăștiarile luptătorilor trebuie să precedă colonizările de români de peste Bug, iar pe de altă parte
2. faptul că, de vreme ce românii de peste Bug doresc să vie în țară spre a dobândi proprietăți individuale, sentimentul lor național nu e dezvoltat și că vin în țară din interese materialiste.

Delegatul Institutului a evidențiat cu acest prilej că repatrierea ar urma să se facă pe bază de schimb de populație, prin evacuarea unui număr echivalent de ucraineni peste Bug, și că astfel terenurile atribuite acestor români n-ar diminua terenurile rezervate luptătorilor.

Față de această hotărâre de amânare și de vreme ce Institutul a executat această lucrare din ordinul Domniei Voastre, înfrângând cu succes toate dificultățile numeroase, decurgând din puținătatea mijloacelor de transport și din lucrul pe un teritoriu aflat sub administrație străină, din aprovizionarea slabă și condițiile meteorologice adeseori defavorabile, avem onoarea să vă supunem constatările și propunerile de mai jos ale Institutului cu privire la repatrierea românilor de peste Bug. Socotim de datoria noastră să stăruim ca asupra executării sau amânării repatrierii românilor de peste Bug, problemă care este de ordinul politicii generale a statului român, să se ia hotărâre de chiar conducătorul statului.

*Constatări și propuneri cu privire la repatrierea românilor de peste Bug [textul se întrerupe]*⁷

mai 1943

ROMÂNII DIN COTUL NIPRULUI (SITUAȚIA DIN [INTERVALUL] MAI-IUNIE 1943)

Volumul grupului:

1 277 familii moldovenești cu 4 660 suflete prezente.

Gradul de conservare etnică:

57,8% familii mixte

42,2% familii curat românești

20,9% familii în care vorbesc românește și părinții și copiii
costum și nunți moldovenești până la 1900
școală moldovenească în 1931–1933 (patru clase)

Recensăminte anterioare:

Figurează în Recensământul Sovietic din 1926 cu 1 140 suflete „moldoveni“ și 88 „români“.

Aspect inițial

O colonie românească din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, *Voloskoe*, la început fără străini, la 1927 încă români în majoritate, azi în minoritate.

Evoluția ulterioară

a) două așezări secundare („ieșiri în câmp“) din a doua jumătate a secolului al XIX-lea: *Vasilivka* și *Novo Alexandrovka* (numită până la 1914 *Voloski hutor*);

b) șase așezări secundare de după războiul din 1914–1921 („ieșiri în câmp“) de pe urma reformei agrare a lui Lenin și de pe urma exproprierii a 350 familii din *Voloskoe* în vederea ridicării nivelului Niprului pentru Dneprostroiul Zaporojie): *Șevcenko*, *Antonovka*, *Kameni Dneprovski* (trei cătune mici în curs de contopire), *Stari Dneprovski* și *Liknep*;

c) răspândire în satele vecine, îndeosebi pe Nipru (*Majorka*, *Zvonetkoe*);

d) treceri frecvente în orașul *Dnepropetrovsk*, *Donbass*, *Zaporojie*.

Factori de diminuare

a) plecări în Siberia orientală (*Orenburg*) la 1900;

b) foametea din 1921: la *Voloska* 300 suflete din aproximativ 3 000;

c) plecări din sat datorită colectivizării: 50 familii;

d) foametea din 1933: în *Voloska* 100, în cătune puțini;

e) războiul;

f) tineri luați în Germania.

Ocupație

Cei din Voloskoe: agricultori și totodată pescari, plutași, precupeți (Dnepropetrovsk).
Cei din satele în stepă: selecție de elemente hotărâte de a trăi numai din agricultură.

Avere

Fără oi; vaci relativ puține.

Notă în vederea repatrierii

Famiiliile din Voloskoe ar trebui așezate lângă Dunăre sau un liman, putând deveni un sat de pescari români. Cei din stepă, agricultori pricepuți — cei din Dnepropetrovsk — într-un târg, fiind mici funcționari, muncitori necalificați, șoferi.

AȘEZĂRILE ROMÂNEȘTI DIN TAURIA DE NORD (SITUAȚIA DIN INTERVALUL MAI–IULIE 1943)

Volumul grupului

1 157 familii moldovenești cu 4 486 suflete prezente.

Gradul de conservare etnică

53,7% familii mixte

46,3% familii curat românești

43,3% familii în care vorbesc românește și părinții și copiii
costum moldovenesc până la 1914; nunți moldovenești până la 1914
școli moldovenești într-un singur sat (Ignatievka)

Recensăminte anterioare

Figurează în Recensământul Sovietic din 1926 cu 3 158 suflete „moldoveni“ și 98 suflete „români“.

Aspect inițial

Cinci colonii dintre care una din veacul al XVIII-lea, iar patru din jumătatea a doua a veacului al XIX-lea, și anume:

a) Novoignatievka de la nord de Mariupol, sat întemeiat, la 1882, de români transplantați din Crimeea la 1778 în satul de „greci“ (georgieni, armeni, greci) proveniți tot din Crimeea Ignatievka, prin ieșire de la aceștia din urmă;

b) patru colonii întemeiate în anii 1868–1869 de români proveniți din Basarabia de Sud:

- 1) Bolșaiia Andronovka și, ca un cătun al ei, Mala Andronovka între Ciulbași și Skadovsk;
- 2) Dunaevka sau Maituhai la sud de Melitopol;
- 3) Lunacearskoe sau Ivanovka sau Kuța Berdianka, sat mixt de români și de bulgari din Basarabia de Sud, la vest de Berdiansk;
- 4) Elisavetovka sau Agiapla la nord-vest de Berdiansk.

Evoluție ulterioară

Fiind toate, inclusiv Novo Ignatievka, sate recente, evoluția lor se reduce la un proces de pătrundere în satele vecine și în orașele din regiune (Skadovsk, Melitopol, Berdiansk, Mariupol).

Factori de diminuare

- a) Plecări la Orenburg–Siberia și în Caucaz la 1898 din Andronovka, iar din Dunaevka, mai ales în Crimeea, datorită contactului cu mocanii, care-și recrutau dintre acești moldoveni ajutoarele și argații;
- b) foametea din 1921: la Andronovka, 100 morți din 1 500 [locuitori] (sat sărac), la Dunaevka aproape deloc;
- c) plecări din sat datorită colectivizării: la Andronovka aproape deloc, la Dunaevka 50 familii din 360;
- d) foametea din 1933: la Andronovka 75 morți, din Dunaevka 300 morți și plecați în Crimeea și Caucaz.
- e) războiul din 1941;
- f) tineri luați în Germania: cei din Dunaevka, de lângă Berdiansk, au fost scutiți în urma intervenției Corpului Cavalerie.

Ocupație:

Ciobănie în stil mare, perfecționată în contactul cu mocanii până în ultimele decenii. Dunaevka avea 15 000 oi merinos în 1929. Novoignatievka, în 1925/1926, 12 000 [oi] carakul. Andronovka face grădinărie, Dunaevka viticultură, Novoignatievka apicultură în stil mare (500 știubee).

Avere:

oi, vite, stupi.

Notă în vederea repatrierii:

De așezat în regiune de șes cu posibilități de oierie, grădinărie, viticultură, pomărit.

Repatriere în curs:

Dunaevka este în curs de repatriere: 72 familii au plecat în primăvara 1943, 96 + cele din Melitopol se pregătesc să plece în septembrie 1943, având formele făcute (acest grup vine cu 1 300 oi, 100 vaci, 60 cai, 2 tauri și prețul caselor vândute).

	Totalul familiilor moldovenești	Totalul sufletelor prezente din familiile moldovenești	Familii moldovenești mixte	Familii moldovenești în care vorbesc românește și părinții și copiii
	1	2	3	4
[I.] Tauria de Nord	1 157	4 486	621	501
<i>Generalkommissariat Taurien</i>	684	2 620	414	220
<i>A. Gebietskommissariat Aleșki</i>				
1. <i>Raion Skadovsk</i>	114	479	57	26
Bolșaiia Andronovka	84	344	40	21
Moldova Mică	29	133	17	4
Hostra Podoli	1	2	-	1
<i>B. Gebietskommissariat Akimovka</i>	12	36	12	-
Volcănești	2	9	2	-
Davidovka	2	5	2	-
Efimovka	1	3	1	-
Horelvi	1	2	1	-
Tirnovka Nr. I	1	3	1	-
Alexandrovka	4	12	4	-
Akimovka	1	2	1	-
<i>C. Gebietskommissariat Melitopol</i>	245	928	103	162
Orașul Melitopol	41	129	22	20
Melitopol rural	204	794	81	142
1. <i>Raion Priazovski</i>				
Dunaevka	152	585	39	134
Trepovka	21	80	15	4
Mahala	19	76	18	1
Mironovka	2	8	2	-
Hutor Necikin	4	15	1	3
Dnevninski	3	13	3	-
Șevcenko	2	11	2	-
Altinau	1	6	1	-
<i>D. Gebietskommissariat Berdiansk</i>				
Orașul Berdiansk	33	106	28	2
1. <i>Raion Berdiansk</i>	181	681	134	21
Troian	3	14	1	1
Malinovka	1	3	1	-
N. Starovka	1	2	1	-
N. Troițka	2	4	2	-
Palansovka	11	56	10	-
Ivanovka	163	602	119	20
2. <i>Raion Andreevski</i>	94	376	75	9
Sofievka	8	26	7	-

	1	2	3	4
Elisavetovka	85	347	67	9
Eliseevka	1	3	1	-
3. Raion Nogaïsk	5	19	5	-
Preslav	1	3	1	-
Abitocinaia	1	6	1	-
Banovka	3	10	3	-
II. Rückwartiges Meeresgebiet	473	1 866	207	281
Oraşul Mariupol	87	241	67	12
1. Raion Mariupol	6	22	6	1
Cearmalâk	3	13	3	-
Makedonovka	1	5	1	-
Kalinovka	1	1	-	1
Sartana	1	3	1	-
2. Raion Ohlinski	366	1 566	127	264
Novoignatievka	314	1 383	93	244
Alexandrovka	1	3	1	-
Bogdanovka	2	5	2	-
Hutor Rikov	1	3	-	-
Nikolaevka	9	35	7	1
Kalier	39	127	24	19
3. Raion Volnovaka	11	41	7	3
Bugaz	2	7	2	-
Staro Ignatievka	3	10	2	-
Novo Troiţka	2	8	1	1
Vasilievka	4	16	2	2
4. Raion Volodarski	2	9	1	-
Sovhozul Volodarski	2	9	1	-
5. Raionul Besutki	2	6	2	-
Stela	1	4	1	-
Hutor Belo-Kamenka	1	2	1	-
6. Raion Makedonovski	2	4	1	1
Aslanov Gară	2	4	1	1
7. Raion Budioni	2	8	2	-
Talakovka	1	6	1	-
Fedesevka	1	2	1	-
8. Raion Magos	1	1	-	1
Dzerjinski (Sovhoz)	1	1	-	1

ROMÂNII DIN BAZINUL DONEȚULUI (SITUAȚIA DIN INTERVALUL 1 IULIE–20 AUGUST 1943)

Volumul grupului

3 250 familii moldovenești cu 12 028 suflete prezente.

Gradul de conservare etnică

41,6% familii mixte

58,4% familii curat românești

46,4% familii în care vorbesc românește și părinții și copiii.

Costum și nunți moldovenești până la războiul din 1914 în satele agricole.

Recensăminte anterioare

Figurează în Recensământul Sovietic din 1926 cu 7 436 suflete „moldoveni“ și 450 „români“.

Aspect inițial

11 colonii anterioare anului 1780, curat românești la început, azi toate mixte și anume:

a) pe malul drept al Donețului (între Lisiciansk și Vorosilovgrad);

1) Verhnee sau Perejezna sau Roata a 3-a;

2) Nijnee sau Roata a 7-a;

3) Krimaskaia sau Roata a 6-a;

4) Jeltoe sau Talmaza sau Roata a 9-a;

b) Pe Lugan (afluent al Donețului):

5) Vergunka (Balșaiia și Mala V.) sau Morhunka;

6) Cerkaskoe sau Roata a 11-a;

7) Horoșee sau Corotna sau Roata a 12-a;

8) Troițkoe sau Purcari sau Roata a 14-a;

9) Kalininsk sau Bairak ;

c) pe Torez (afluent al Donețului):

10) Korsun;

11) Semlianki sau Verșinea;

Satele Slavianserbbsk pe Doneț și Luganskoe (Roata a 15-a) pe Lugan au avut la început moldoveni, care s-au deznaționalizat complet de câteva generații.

Evoluția ulterioară

Stă sub semnul industrializării regiunii, începute în jumătatea a doua a veacului al XIX-lea și urmată vertiginos în ultimele două decenii. Coloniile românești n-au fost influențate în egală măsură.

a) Cinci din ele au avut întâi o evoluție de tip agricol. Au dat naștere prin „ieșiri la câmp“ la zece așezări secundare în jumătatea a doua a veacului trecut și după războiul mondial. Acesta e cazul satelor: *Sholtoe* (cătunele Mamușov și Kazioni hutor lângă stația Radakova), *Krimskaia* (cătunele Jelobok, Pervomaiski, Frunsk, Krinicina), *Verchnaia* (cătunele Artemovski și Tarakanov), *Troițkoe* (cătunele Sangiarovka din veacul al XIX-lea și Novo Troițkoe, Veschne, Lozovii, Rodorajenka, Novo Svanovka din veacul al XX-lea) și *Korsun* (cătunul Bondariuvka). Dintre acestea, în ultimele două decenii Jeltoe a ajuns să furnizeze lucrători și personal nodului de cale ferată Radakovo, Nijnee, minelor deschise la Tișkovka (doi km de sat), Troițkoe, muncitori — întreprinderilor industriale de la Kaganovici, personal nodului de cale ferată Debalțevo și mineri exploatărilor carbonifere de la Alsazna, Irmino și Sergo, Korsun; muncitori celor patru centre industriale și miniere ce se află în jurul lui la mai puțin de zece km (Ordjonikidze, Novo Gorlovka, Gorlovka, Pantelimonovka).

b) Patru n-au mai apucat să aibă o evoluție de tip agricol, căzând încă de la mijlocul veacului trecut sub influența exploatărilor industriale. Locuitorii lor au devenit în întregime mineri, muncitori de fabrică sau lucrători și personal de cale ferată ocupându-se numai în secundar de pământurile lor, sporul lor anual de populație fiind absorbit pe loc. Acesta e cazul la *Vergunka* Mare și Mică, care au ajuns suburbane ale Vorosilovgradului, *Verchnee* (fabrică de sodă veche, în 1939 orașel cu 35 000 locuitori și înglobat în aglomerarea Lisiciansk), Proletarsk. Verhnee de 80 000 locuitori, *Bairac* (centru minier cu 22 002 suflete în 1939), *Verșinea* devenit anexă a nodului de cale ferată Iasinovataia.

c) alte două colonii românești și anume *Cerkaskoe* și *Horoșee*, așezate în vecinătatea drumului de fier Vorosilovgrad–Kamışevaha și a unor exploatări carbonifere minore, n-au ajuns să aibă nici cătune ca întâiele, nici întreprinderi industriale ca celelalte. Populația lor lucrează fie pământul, fie se duce la muncă în minele sau gările din apropiere.

Factori de diminuare

a) plecări în Caucaz: („la Linie“) pe la 1900 (1881–1909) și, după colectivizare, puține familii.

b) foametea din 1921, pierderi apreciabile în Krimskaia, de pildă. La 250 familii moldovenești, 300 suflete.

c) plecări din sat datorită colectivizării: numeroase. În acest moment tineretul din familiile mai înstărite ale satelor de tip agricol preferă să se mute în oraș sau să lucreze în oraș continuând să locuiască în sat. Mai vădit fenomenul în cazul satelor *Troițkoe*, de unde pleacă la acest moment aproape toate elementele care formează componența moldovenească apreciabilă a orașelor Kaganovici (119 familii) Debalțevo (95 familii) și *Korsun* din care pornesc la Ordjonikidze (46 familii) și în mănunchiul de localități miniere ce constituie Novo Gorlovka (aproape 300 familii);

d) foametea din 1933 n-a făcut decât foarte puține victime, puținii colhoznici și individualiști având la îndemână posibilitatea de a se refugia în rândul muncitorimii bine aprovizionate:

e) războiul (1941–1943) a intervenit sensibil în viața așezărilor românești din bazinul Donețului. Frontul din iarna 1941–1942 trecea prin satul Troițkoe (Purcari), care a rămas în ruină și numără vreo 200 de morți de pe urma obuzelor, minelor rămase pe câmp etc. Vitele și păsările din satele de pe ambele părți ale frontului au fost reduse la resturi mizere. Dintre satele de pe Doneț: Veșnee a fost recucerit de sovietici în februarie 1943 pentru trei săptămâni, Nijnee pentru câteva zile, iar satele Jeltoie și Vergunka au fost reluate de armatele roșii după evacuarea din primăvara 1943 a Vorosilovgradului. Datorită faptului că frontul din acest sector s-a fixat pe Doneț, satele Veșnee și Nișneie, Horoșeie și Cerkaskoe, au fost evacuate parțial câteva sute de familii, între care și moldoveni, fiind păstrate pentru lucrări de fortificație și agricole, satul Krimaskaia fiind complet evacuat (o mică parte dintre locuitorii lui moldoveni au rămas în cătunele de pe Lugan ale satului). Dintre evacuați n-au putut fi identificați decât aproximativ 100 familii, celelalte sunt răspândite în teritoriul cuprins între front și Nipru. Cele 37 familii moldovenești identificate în lagărele din satele parțial evacuate în cătunele de pe Lugan reprezintă un sfert din totalul de aproximativ 1 800 al familiilor moldovenești trăitoare în aceste sate în iunie 1941. Dacă adăugăm cifra de 900 indicată pentru Jeltoe și Vergunka, ce se găseau la ruși la momentul anchetei, cifra familiilor românești din bazinul Donețului se ridică la 5 500.

f) Sovietele au evacuat în 1941 mineri spre Urali. Germanii au luat mineri și tineri în Germania.

Ocupație

Locuitorii din așezările de mult industrializate, cum e mai ales Veșee, sunt muncitori care cunosc cel mult ca ocupație anexă agricultura. În celelalte sate e o cotă de mineri și de muncitori și de angajați de cale ferată în aceeași situație.

Majoritatea celor trecuți după colectivizare în mine, industrie și transport doresc să se reîntoarcă în agricultură.

Avere:

Lipsesc oile, vite foarte puține și acestea, mai ales capre.

Probleună specială

Trecerea prin Donbass a românilor din restul Ucrainei și a basarabenilor. De pe urma colectivizării s-au aciuat în bazinul Donețului moldovenii răsculăciți din regiunile agricole, și anume din așezările de pe malul drept al Bugului și din jurul Kirovogradului. Ei au preferat centrele din est ale Donbassului. Încetarea muncii datorită războiului și schimbarea de regim au mânăat majoritatea lor spre satele de origine. Totuși se mai găesc acolo și azi reprezentanți din aproape toate satele moldovenești ale Ucrainei. La Sergo au trăit aproape 200 și se mai află și azi 30 familii numai din Mărculeasa și Șcerbanii de lângă Vosnessensk. Întâlnirile cu aceștia și cu basarabeni aduși de Soviete în 1940/1941 au lărgit orizontul etnic al moldovenilor din Donbass. Cei care ascultau regulat emisiunile de radio românești sunt destul de [informații cu privire la realitățile] românești.

Notă în vederea repatrierii

Populația din industrie și mai ales din mine ar putea spori cota de muncitori industriali și mineri de neam român. Trecerea lor în bazinul Petroșani sau Banat și în metalurgie n-ar ridica dificultăți mai mari în fața Siguranței, decât are de dominat Germania prin angajarea muncitorilor din Donbass pentru minele și uzinele din Ruhr și Rhenania. În genere, populația din Donbass constituie o mână de lucru cu prețioase deprinderi, care ar trebui așezată, și când e vorba de agricultori, în apropierea unui centru urban și industrial care să poată beneficia de ea.

	Totalul familiilor moldovenești	Totalul sufletelor prezente din fam. moldovenești	Familii moldovenești mixte	Familii moldovenești în care vorbesc românește și părinții și copiii
	1	2	3	4
<i>Bazinul Donețului</i>	3 252	12 028	1 353	1 510
<i>A. Rückwärtiges Meeresgebiet</i>	2 021	7 704	797	1 003
1. <i>Municipiul Stalino</i>	32	86	20	10
2. <i>Raion Makeevka</i>	101	393	63	26
Semlianki (Versinea)	70	261	47	17
Iassinovataia	20	81	9	6

	1	2	3	4
Iasinovka	2	11	2	-
Oraşul Makeevka	8	37	4	3
Gara Mospino	1	3	1	-
3. Raion Ordjonikidze (Rikovo)	628	2 394	212	284
Ordjonikidze (Rikovo)	45	129	26	14
Korsun	395	1 560	116	198
Hutor Bondari				
Pantelimonovka	1	4	-	-
Dacini hutor	26	102	14	10
Muratovo hutor	13	50	10	3
Nikolaevka	3	10	1	2
Novosilovka	36	170	9	19
Şevcenko	1	3	1	-
Sofievka	12	44	6	3
Beretova	1	3	1	-
Debolţevi	94	317	27	35
Debolţevski sovhoz	1	2	1	-
4. Raion Gorlovka	1 260	4 831	502	1 683
Gorlovka	57	178	32	26
Nikitovka	9 (9)	29	3	4
Posiolok Gogol	1	4	1	-
Gorlovka Nr 8	40 (40)	147	22	10
Hutor Kuşnetovo	76	272	37	36
Stenki Nr. 1, 2, 3	25	71	18	6
Hutor Schmidt	26	93	15	7
Vesiolâi hutor	18	47	9	6
Dirjinskaia Kolona	1	5	1	-
Silidarka	1	4	-	1
Bairak	851	3 346	293	509
Rudnik Bairak	1	4	-	1
Sehta 19–20	4	17	3	1
Bairatki hutor	1	1	-	1
Gurty	45	169	20	21
Rumeantova	15	110	15	9
Holm	5	14	1	3
Sohta Zapad	3	13	1	1
Krimski	1	5	-	1
Suhilar hutor	2	12	2	-
Glodeasa	3	7	2	1
Suhaia Balka	1	4	1	-
Kondratievka	11	40	6	2
Luganskoe	1	6	1	1
Hutor Luhanka	28	99	17	3
Hutor Şevcenko	34	134	2	32

	1	2	3	4
<i>B. Gefechtsgebiet</i>	1 231	4 324	556	507
5. Raion Kaganovici (Popasna)	668	2 414	235	366
Kaganovici	119	384	53	37
Salino Popasna	4	17	4	-
Viseriva hutor	7	30	1	17
Preobrajenka (N. Zvanovka)	30	114	8	11
Hutor Parusova	1	6	-	-
Krosni Opero	1	6	-	-
Troitkoe (Purcari)	339	1 211	125	198
Suhoi Iar	20	62	4	12
Novo Troitkoe	43	192	7	38
Sangiarovka (Sângereuca)	42	186	10	26
Verhni-Lozova	28	100	8	18
Nijne-Lozova	3	13	1	2
Rosadka	1	8	-	-
Skelevata	3	11	1	1
Krasni Pahăr	1	2	-	-
Sahta Pervomaiski	22	61	13	5
Sahta Menjinka	3	9	-	1
Statia Kamisovaha	1	2	-	-
6. Raion Sergo	122	379	52	49
Sergo	54	160	26	14
Sovhoz Kalinovka	11	34	5	7
Briansk	10	29	7	4
Almazna	15	42	4	7
Irmino	1	5	1	-
Maximovka	1	5	1	-
Stația Bejanovka	1	4	-	-
Golubovka-mină	15	46	7	6
Petrogradka	3	18	1	1
Bogdanovka	11	39	1	9
7. Raion Slavjnoserbisk	342	1 232	216	71
Nijnee	33	104	23	3
Holubovka-sat	34	15	4	-
Artemovski hutor	7	29	2	3
Dacim Hutor	4	22	3	2
Kintianovka-Gremucii	1	3	-	1
Kintianovka-Mare	1	3	1	-
Kintianovka-Frunză	35	118	23	11
Pervomaiski	38	116	24	16
Krinicina	10	44	9	-

	1	2	3	4
Pacholivka-Petrovenki	3	11	2	1
Horoșee (Korotna)	148	586	83	26
Stara Slaveanoserbsk	2	8	2	-
Perkastoe (Radakova)	45	140	34	6
Stația Radakova (refugiați)	6	23	4	1
Zoltaia (Talmaza) (refugiați)	2	4	1	1
Sahta Artemovska	1	3	1	-
Voroșilovsk	1	3	-	-
8. Raion Lisiciansk	99	299	55	21
Verhnee (Roata a 3-a)	80	243	43	17
Sovhoz Stiklostroi	7	18	4	1
Sovhoz Mirnaia Dolina	1	5	1	-
Volceiarovka	10	31	5	2
Loskotovka (canton 43)	1	2	-	1

**FRAGMENT DE TABEL:
ROMÂNII DIN GENERALKOMMISSARIATUL NIKOLAEV (II)***

	1	2	3	4	5
IV. Raion Novo Ukrainka	1 393	5 183	447	727	350
1. Drelova	5	21	1	3	1
2. Furmanova	9	29	6	3	-
3. Grușka Balka	-	-	-	-	-
4. Leontovici	51	199	20	19	7
5. Mala Pomeșnaia	3	9	2	1	-
6. Marianopol	14	44	6	5	5
7. Novo Egorovka	40	176	18	11	6
8. Novo Pavlovka	18	75	8	5	-
9. Novo Ukrainka	1 127	4 106	344	616	310
10. Satbalka	95	408	28	56	14
11. Tatarova	1	3	1	-	-
12. Veseli Kut	-	-	-	-	-
13. Voronova	30	113	13	8	7
V. Raion Zlatopol	46	167	33	13	9
1. Komenaia	6	36	4	3	-
2. Kapitonovka	10	29	7	2	3

* Nu putem stabili cu exactitate natura coloanelor. Ele ar putea corespunde respectiv totalului familiilor moldovenești (1), totalului sufletelor prezente (2), familiilor mixte (3), familiilor moldovenești în care vorbesc românește și părinții și copiii (4). Rămâne în acest caz neprecizată natura coloanei 5. Vezi și tabelul *Români din General-Kommissariatul Nikolaev (I)*

	1	2	3	4	5
3. Juzefofka	1	4	1	-	-
4. Ksitniaska	1	4	1	-	-
5. Rimenitarioka	14	54	12	2	2
6. Vasiloka	3	13	3	-	1
7. Nivogradoka	2	7	1	1	2
8. Zlatopol	9	20	4	5	1
<i>Gebietskommissariat Kirovograd</i>	1 932	6 594	709	1 043	714
<i>I. Raion Adjamka</i>	40	119	26	4	17
1. Adjamka	32	96	18	4	12
2. Demeškovo	1	5	1	-	-
3. Pokrovka	4	10	4	-	4
4. Tarasivka	2	5	2	-	1
5. Veselivka	1	3	1	-	-
<i>II. Raion Bolšaia Viska</i>	451	1 488	260	83	91
1. Alexandrovka	10	33	9	-	2
2. Alexeiovka	8	34	5	1	1
3. Avramova	1	1	-	1	-
4. Kavaleovka	3	11	3	-	-
5. Florivka	198	638	114	29	51
6. Ivanovka	9	39	6	2	-
7. Marianovka	4	15	2	1	1
8. Matušovka	26	84	10	13	9
9. Maximovka	3	12	-	-	-
10. Nikolaevka	6	24	5	-	1
11. Nironova	4	13	2	1	-
12. Osikovata	3	13	2	-	-
13. Ovsenihonka	5	20	4	1	2
14. Pavlovka	2	7	-	1	-
15. Petrovka	13	52	6	2	-
16. Piato Ivanovka	8	30	3	1	1
17. Velika Viska	136	422	81	29	22
18. Veselovka	7	20	5	1	1
19. Vladimirovka	5	20	3	-	-
<i>III. Raion Kompanievka</i>	156	604	123	5	61
1. Alexandrovka	3	19	3	-	1
2. Antonivka (Hanovka)	1	4	1	-	-
3. Belkaiovka (Beleakovka)	3	8	3	-	-
4. Kornovo-Verska	16	61	15	1	6
5. Kompanievka	7	27	5	2	1
6. Fedosievka	2	10	2	-	1
7. Ghermanovka	3	13	2	-	1

	1	2	3	4	5
8. Jevanova	4	12	4	-	3
9. Kodima	18	69	11	1	7
10. Komešovata	3	11	2	-	1
11. Kriniviciuvatka	2	6	2	-	1
12. Leninka	22	81	14	-	6
13. Lozovatka	8	33	8	-	8
14. Necesievka	1	4	1	-	1
15. Obertosova	4	17	3	-	-
16. Peșavenka	5	25	2	-	2
17. Rodnikovka	2	8	2	-	-
18. Satravina	1	2	-	1	-
19. Semikosivka	1	5	-	-	-
20. Sofievka	1	3	1	-	-
21. Stepovci	15	62	14	-	4
22. Suslova	2	8	2	-	-
23. Târnova Balka	1	3	1	-	1
24. Vigoda	1	4	1	-	-
25. Vilanovka	23	86	17	-	12
26. Vodina	2	5	2	-	1
27. Volorimirovka	1	3	1	-	-
28. Voroșilovka	1	4	1	-	1
29. Zelena	3	11	3	-	3
<i>IV. Raion Kirovograd</i>	1 285	4 383	300	951	545
1. Aninsk	4	13	4	-	1
2. Antonovka	6	20	2	2	1
3. Berejinka	5	11	3	2	3
4. Bezvodnaia	-	-	-	-	-
5. Karlovka	6	22	6	1	2
6. Katerinovka	-	-	-	-	-
7. Cernihovka	14	53	7	3	5
8. Darievka	-	-	-	-	-
9. Drana	-	-	-	-	-
10. Fedorovka	15	54	9	2	8
11. Gruzskoe (Goroțkaia)	904	3 042	95	829	425
12. Ivanovka	10	29	10	-	3
13. Kvitka	-	-	-	-	-
14. Kirovograd	-	-	-	-	-
15. Lelekova (Liteuca)	75	275	51	8	27
16. Mamaika	7	24	4	-	3
17. Nazarovka	2	9	2	-	3
18. Novo Pavlovka	48	162	24	19	13
19. Oboznovka	56	174	38	18	19
20. Pervozvanovka	12	43	6	3	3
21. Plodovitie	-	-	-	-	-

	1	2	3	4	5
22. Sevcenko	57	220	21	23	17
23. Smolina	-	-	-	-	-
24. Sezoniuka	-	-	-	-	-
25. Veseolâi-Hutor	62	223	17	40	11
26. V. Severinka	2	4	1	1	1
27. Vilnhai	-	-	-	-	-
28. Zahadskod	-	-	-	-	-
29. Zolotoi-Kolos	-	-	-	-	-
<i>Gebietskommissariat Alexandrovka</i>	34	130	26	8	10
<i>I. Raion Alexandrovka</i>	8	31	7	2	3
1. Alexandrovka	-	-	-	-	-
2. Bovtiška	1	6	1	-	-
3. Iasinovatka	1	2	1	1	-
4. Ivangorod	2	6	2	-	-
5. Krasnosilka	3	14	3	-	-
6. Novo Osata	1	3	-	1	3
<i>II. Raion Kamenka</i>	4	21	4	-	3
1. Kamenka	1	4	1	-	1
2. Katerinovka	1	5	1	-	-
3. Rodivanovka	1	7	1	-	-
4. Verbinka	1	5	1	-	2
<i>III. Raion Cighirin</i>	6	16	4	2	1
1. Cighirin	2	3	-	2	1
2. Subatova	1	4	1	-	-
3. Sabelnițki	2	6	2	-	-
4. Stețkivka	1	3	1	-	-
<i>IV. Raion Elisabetgradka</i>	16	62	11	4	3
1. Antonivicka	1	6	1	-	-
2. Bogdanivka	1	2	1	-	1
3. Mihalovka	2	6	2	-	1
4. Nerubaika	1	2	1	1	-
5. Poklitarovka	3	15	1	1	-
6. Sentovo	4	18	1	2	1
7. Sosovatka	2	6	2	-	-
8. Ulianivka	2	7	2	-	-
<i>Gebietskommissariat Alexandria</i>	1 640	5 079	413	1 066	315
<i>I. Raion Alexandria</i>	21	73	16	-	4
1. Borisovka	1	5	1	-	-
2. Cervenii Kamenka	1	2	1	-	-

	1	2	3	4	5
3. Iasinovatka	6	20	5	-	-
4. Kosovka	1	6	1	-	-
5. Mosorna	3	10	2	-	3
6. Pisceani Brod	3	9	2	-	-
7. Popelnasta	6	21	4	-	1
<i>II. Raion Novo Gheorghievsk</i>	14	47	10	2	3
1. Bolsskeliva	1	2	-	1	-
2. Bolşaia Andrasivka	1	3	1	-	1
3. Fedirki	1	3	1	-	-
4. Glinsk	1	2	1	-	-
5. Ivankivţi	2	7	-	1	1
6. Kloskovo	1	8	1	-	1
7. Novo Gheorghievsk	5	15	5	-	-
8. Ovrachovo	1	5	-	-	-
9. Pavlivka	1	2	1	-	-
<i>III. Raion Onufrievka</i>	10	36	6	2	-
1. Ivanovka	1	7	-	-	-
2. Omelnik	2	13	1	1	-
3. Onufrievka	6	15	5	1	-
4. Vasilievka	1	1	-	-	-
<i>IV. Raion Znamenka</i>	1 595	4 923	381	1 062	308
1. Bogdanovka	11	34	7	1	4
2. Kazarnia	5	13	1	4	2
3. Kristoforonka	2	7	1	-	3
4. Kucerivka	1	3	1	-	-
5. Dikovka	665	2 041	93	541	83
6. Dimitrovka	4	13	3	1	-
7. Grigorievka	3	14	2	1	-
8. Kucerovka	3	11	3	-	1
9. Plosche	5	11	4	-	3
10. Pravda	3	11	1	2	1
11. Samovka	2	7	1	-	1
12. Snamenka (staţie)	20	78	10	7	2
13. Snamenka (sat)	114	356	51	48	25
14. Soblinski (Sovhoz)	1	3	1	-	1
15. Solomievka	2	12	2	-	1
16. Subotzi	751	2 292	206	456	179
17. Trepovka	1	4	1	-	1
18. Vasino	1	1	-	1	-
19. Zahonie	1	5	1	-	-
20. Zapatnia	2	7	2	-	1

	1	2	3	4	5
<i>Gebietskommissariat Dolinskaia</i>	176	586	112	37	46
I. <i>Raion Dolinskaia</i>	2	6	2	-	-
1. Vasilievka	2	6	2	-	-
II. <i>Raion Novaia Praga</i>	142	481	92	23	43
1. Lozovatka	1	3	1	-	-
2. Mitrofanovka	124	416	77	21	39
3. Novaia Praga	9	35	7	1	2
4. Svitlopil	1	4	1	-	-
5. Vasino	3	8	2	1	1
6. Mosorina	4	15	4	-	1
III. <i>Raion Novgorodka</i>	22	61	10	12	-
1. Andreevka					
2. Cecelievka	2	9	2	-	-
3. Novgorodka	10	28	5	5	-
4. Novo Andrievka	9	15	2	7	-
5. Nikolaevka	1	9	1	-	-
6. Tretiversani					
7. Vorontova					
IV. <i>Raion Petrovo</i>	10	38	8	2	3
1. Anuovka	1	5	1	-	-
2. Iskrovka (Kotunovka)					
3. Petrovo (Taraseuca)	2	3	2	1	-
4. Rasunievka	2	13	1	1	-
5. Vofcenka	5	17	4	-	3
<i>Gebietskommissariat Bobrinet</i>	560	1 838	281	116	19
I. <i>Raion Bobrinet</i>	112	365	23	82	1?
1. Bogdanovka (Bogdaneuca)	16	51	4	11	
2. Frunzã	87	289	19	65	1
3. Oblanka	3	8	-	2	
4. Pankova	4	10	-	2	
5. Rizanova	???	7	-	2	
II. <i>Raion Rovnoe</i>	54	203	30	17	
1. Karakazel	5	14	1	3	?
2. Demina	5	20	4	1	?
3. Ivanovka	6	17	4	-	?
4. Lozovatka (Sozovatka)	1	2	-	1	?
5. Novo Nikolaevka	6	27	4	1	?
6. Novo Solovka	2	10	1	-	?
7. Petrovka (Hanovka)	2	6	-	2	?

	1	2	3	4	5
8. Rovnoe	14	55	8	5	?
9. Stoianovka	9	38	5	3	?
10. Zahareovska	4	14	3	1	?
<i>III. Raion Ustinovka</i>	394	1 270	228	17	16?
1. Alexandro-Ahta	13	50	13	-	?
2. Berezovka	10	37	8	-	3?
3. Berdihina-Balta	1	4	1	-	?
4. Cernovo-Ozero	1	2	1	-	?
5. Kuhuzovka	2	10	2	-	?
6. Furdieva	3	12	1	-	?
7. Inhuleț	267	828	119	13	112?
8. Hanovka-Atha	1	3	1	-	-
9. Kreneciuvățka	4	15	4	-	?
10. Liubovicika	1	1	-	-	?
11. Makarevka	11	43	9	1	?
12. Malciovka	2	7	2	-	-
13. Novo Babanka	18	64	15	1	4
14. Pratihatka	8	32	8	-	7?
15. Poceaponka	2	4	2	-	1?
16. Sahaidak	1	3	-	-	-
17. Selivanovka	4	10	4	-	3
18. Sedniva	13	37	11	-	2
19. Snederevo	2	10	2	-	-
20. Sontova	3	8	2	1	-
21. Sustakovka	7	25	7	-	1
22. Ustinovka	11	31	10	1	9
23. Ustinovka (Sovhoz)	5	22	4	-	3
24. Voroșilovka	2	4	2	-	1
25. Zavturova	1	5	-	-	-
26. Zăvățkoe	1	3	-	-	-
<i>Gebietskommissariat Gaivoron</i>	968	3 240	160	632	251
<i>I. Raion Gaivoron</i>	10	34	6	2	3
1. Moghilnk	1	3	1	-	-
2. Rodhoz Șoktșilk	2	4	2	-	1
3. Salkova	4	14	1	2	2
4. Taușna	2	9	1	-	-
5. Tschemerpol	1	4	1	-	-
<i>II. Raion Golovanievsk</i>	15	54	11	1	6
1. Berosivka	2	8	1	-	-
2. Kova	4	20	4	-	1
3. Semiduby	9	26	6	1	5

	1	2	3	4	5
<i>III. Raion Gruska</i>	911	3 031	116	626	224
1. Koşari	1	5	1	-	-
2. Danilovka Balka	1	2	1	-	1
3. Delfinovka	-	-	-	-	-
4. Dejinovka	11	31	9	2	1
5. Golma	-	-	-	-	-
6. Ifinovka	15	43	5	4	7
7. Kameni Brad	2	7	2	-	1
8. Lipovanka	1	2	-	1	-
9. Lozovata	572	1 917	53	405	133
10. Moldovanka	250	837	23	191	67
11. Manikinka	1	2	-	-	-
12. Sabatinovka	5	19	3	2	5
13. Sefcenko	29	87	3	18	1
14. Sinarka	4	13	2	1	2
15. Samnvainka	2	4	1	1	-
16. Tanjnenka	6	23	4	-	2
17. Lupovo	3	11	3	-	-
18. Menşenovata	5	17	4	-	3
19. Novo Seliza	3	11	2	-	1
<i>IV. Raion Novo Arhanghelsk</i>	22	79	18	3	13
1. Belvederej	1	5	2	-	2
2. Golubenka	2	10	1	-	1
3. Kamşevo	1	5	3	-	-
4. Kolni-Boloto	3	11	1	-	2
5. Krutoiarta	1	2	4	-	-
6. Nadlak	5	17	1	1	3
7. Novo-Petrivka	1	3	2	-	2
8. Şevanievka	3	10	-	1	-
9. Şlakova	1	2	-	1	-
10. Skalivo	1	5	1	-	1
11. Cervinka	1	4	1	-	-
12. Şvovka	1	2	1	-	1
13. Smuntilovo	1	3	-	-	1
<i>V. Raion Pidvâsokoe</i>	10	42	9	-	5
1. Kogutioka	1	3	1	-	2
2. Kopenkovata	1	5	1	-	-
3. Korostinka	1	5	1	-	-
4. Matvievka	2	9	2	-	2
5. Severdlâkovo	1	5	-	-	1
6. Şevcenkovo	3	10	3	-	-
7. Tarasievka	1	5	1	-	-

**ANTON GOLOPENȚIA CĂTRE GH. ALEXIANU,
GUVERNATORUL TRANSNISTRIEI (NOIEMBRIE 1943)**

România
Președinția Consiliului de Miniștri
Institutul Central de Statistică
Nr. Rep. 1
Nikolaev, noiembrie 1943

D-Sale
Domnului Prof. Gh. Alexianu
Guvernatorul Transnistriei

RAPORT

Deși primiți foarte bine, datorită faptului că veneam din partea Guvernământului și datorită relațiilor prețioase ale D-lui Iliuț, n-am putut obține, după discuții tenace, care au durat de două ori câte o jumătate de zi, modificarea regulamentului de repatriere din 13 noiembrie al Generalkommissariatului cu privire la îngăduirea luării în țară a averii colhozului și cu privire la lucrul concomitent atât în regiunea Kirovograd, cât și în regiunea Vosnessensk.

Singurul lucru ce a putut fi obținut, cu privire la averea colhozurilor, a fost pregătirea terenului pentru o eventuală schimbare de atitudine. Anume, Generalkommissariatul a luat act de precedentul din comuna Dunaevka–Melitopol, unde s-a acordat cota parte, urmând să ceară Reichskommissariatului Ucrainei avizul dacă se poate proceda la fel, și a încuviințat ca să se stabilească de către noi oficial cuantumul cotelor părți în vederea unei eventuale lichidări ulterioare.

Spre a o obține pe aceasta din urmă, voi face demersuri noi de la Kirovograd la Comandamentul din Vinița, care nu ridicase obiecții. Îmi îngădui să propun, ca acțiune decisivă, informarea de către Guvernământ a D-lui Mareșal și cererea unei intervenții la Rovno, eventual numai la Nikolaev, de către D-1 Ministru Killinger. Ministerul Afacerilor Străine a fost informat în august a.c. de Legația Germaniei că Guvernul Reichului nu ridică obiecțiuni împotriva repatrierii moldovenilor.

Multă încăpățănare am întâlnit și în [legătură cu] punctul: a lucra întâi numai în regiunea Kirovograd (poziția Generalkommissariatului) — a începe concomitent și în regiunea Vosnessensk (poziția noastră).

Am crezut că nu e cazul totuși să rupem tratativele spre a apela prin D.V. la intervenția Bucureștilor. Se pierdea timp și nu câștigam pentru repatriere nici simpatia delegaților cu care am discutat. În dosul tuturor dificultăților pe care le-am întâlnit se găsește, pare-se, numai D-1 Generalkommissar Oppermann, om plin de ezitări, care folosește tactica de a se lăsa greu.

Am încheiat discuțiile cu concluzia că putem conta pe ajutorul a doi funcționari superiori din anturajul D-lui Generalkommissar Oppermann.

Plec din Golta spre a organiza repatrierea în județele Alexandria, Kirovograd, Novo Mirgorod, Bobrineț și Dolinskaia — e vorba acolo de o masă de 8 000–10 000 familii.

Prin faptul că problema distribuirii averii colhozurilor a rămas deschisă, nu vom putea folosi, sper numai deocamdată, nici puținele căruțe pe care am contat. Delegații Generalkommissariatului ne-au făgăduit să preseze în mai mare măsură acordarea de vagoane. Voi raporta peste câteva zile despre situația găsită pe teren în privința transp[orturilor].

De pe acum e de întrevăzut că aceste câteva [zeci de mii] de suflete românești vor fi câștigate pentru țară numai dac[ă Gu]vernământul Transnistriei poate mobiliza mijloace de transpo[rt]. Eu și colaboratorii mei ne vom strădui să le folosim cu max[imum] de randament.

Am onoarea să vă supun aprobarea:

1. creării urgente la Golta a unui parc de cel puțin 100 camioane de către Direcția de resort prin destinarea în acest scop a unei cote din mașinile fiecărui județ, cu depozit propriu de carburanți și cu personal propriu de conducere și control. Acest parc de mașini ar urma să execute în convoaie transportul celor ce nu ajung să primească vagoane;

2. trimerii la Golta de către Prefectu[r]ile județelor ce ar urma să fie desemnate de Direcția de resort, la cererea mea transmisă de Prefectura Golta, [de] convoaie de căruțe care să servească la același scop, în caz de nevoie;

3. îndrumării la Golta a unui detașament suplimentar de jandarmi, care să păzească parcurile de camioane și căruțe atât la Golta cât și în deplasări;

4. detașării, de către una sau mai multe Direcții ale Guvernământului care au personal bărbătesc disponibil, de preferință agricol sau raional, a 30 funcționari la lucrările de repatriere. Acești funcționari ar urma să fie trimiși la Golta, la Comisia de repatriere de la Prefectură. Diurna lor ar putea fi plătită pe timp de maximum 45 zile din fondul de repatriere a refugiaților. Acești funcționari ar urma să colaboreze în sate la supravegherea luării averii, iar pe drum la conducerea convoaielor. În prezent dispun numai de 15 funcționari cu inițiativă, pentru posturile de conducere;

5. trimiterii la Golta cu un camion a următoarelor mărfuri, care ar urma să fie distribuite succesiv și la nevoie funcționarilor germani de cale ferată spre a obține cu preferință camioane pentru transporturi la gară, trăsuri, bunăvoință la partaj: 300 sticle diferite băuturi tari, câte 100 kg miere, marmeladă și compot în borcane, 50 kg biscuiți, 200 kg zahăr, 100 kg ulei, 500 cutii conserve pește diferite, 50 kg chefal și pește afumat, 600 bucăți săpun față, 200 kg săpun rufe, 50 kg bomboane, 60 000 țigări diferite, 60 kg mahorcă. Aceste mărfuri ar urma să fie luate în primire de la organul de la Golta al Guvernământului, care va fi desemnat de Direcțiile de resort, și distribuite la comisarii de repatriere județeni cu aprobarea mea. Se va ține evidența destinației date.

Eventualele ordine rog să-mi fie transmise în cele patru zile următoare la Golta, Prefectura Județului.

Inspector General
ss. A. Golopenția

[*Rezoluția Guvernatorului*]: 20 nov. 1943. Înainte de a începe mișcarea D. Golopenția va vorbi cu mine. Gh. A.

[*Notă*]: D-lui arh. Sdrobici spre a aduce la cunoștința D-lui Golopenția rezoluția D-lui Guvernator. Dir. de Cab. ss indescifrabil

IDENTIFICAREA ROMÂNILOR DE PESTE BUG (31.12.1943)

Gheorghe Bucurescu

Identificarea românilor de peste Bug a fost ordonată de Conducătorul Statului în noiembrie¹ 1941. În același an, la 19 decembrie, o echipă a Institutului, sub conducerea d-lui Anton Golopenția, a plecat pe teren. Începerea recensământului era condiționată de aprobarea de către Reichskommissariatul Ucrainei; acesta declinandu-și competența², a fost necesară intervenția directă la Berlin. Între timp, echipierii [i-]au chestionat pe moldovenii stabiliți în Nikolaev asupra așezărilor românești din Ucraina. O avangardă a echipei, stabilită în satul Kantakuzinka, a cercetat așezările românești din sudul Vosnessenskului, redactând și o scurtă prezentare monografică asupra satelor Bulgarka, Rakova și Noua Grigorievka.

S-a lucrat întâi în mici grupe de câte doi-trei inși. Recensământul a fost început pe malul stâng al Bugului.

Pentru recensământul satelor, fiecare echipă, la ajungerea în sat, lua contact cu autoritățile comunale și cerea să-i pună la dispoziție trei moldoveni bătrâni și foarte buni cunoscători ai satului. Apoi cei trei membri, însoțiți de câte un delegat, după ce-și împărțiseră satul între ei, pe cartiere sau colhozuri, mergeau la fiecare casă de moldovean indicată de delegat și făceau înscrierea.

Pentru recensământul orașelor cu moldoveni s-a constituit o echipă de doi inși care, ajungând în oraș, după ce lua contact cu autoritățile urbane, afixa invitații de înscriere, iar moldovenii veneau la adresa indicată și se înscriau. Cu această ocazie se distribuia populației și câte un pachet conținând un dar util trimis de Consiliul de Patronaj al Operelor Sociale.

Înscrierile, atât la sat cât și la oraș, se făceau numai când existau dovezi că cel ce vrea să se înscrie e moldovean și știe să vorbească moldovenește.

Natural că nu toți știu să vorbească în același grad românește. Pentru înscrierea măsurii în care cunosc și folosesc membrii familiei limba românească și pentru înscrierea căsătoriilor mixte a fost folosit un cod special.

La sfârșitul anului 1942, lucrările de recensământ din Gebietskommissariatul Nikolaev, adică spațiul Bug–Nipru, fiind aproape terminate încă din luna noiembrie, a fost convocată la 15 noiembrie 1942 o conferință la Odessa, unde au fost invitați cunoscători ai problemei și așezărilor moldovenești din Rusia, pentru a indica localitățile moldovenești cunoscute dincolo de Nipru. S-a hotărât cu acest prilej ca, dincolo de Nipru, cercetările să nu fie întreprinse prin controlarea teritoriului comună de comună în fiecare plasă.

În aplicarea acestei hotărâri, au fost identificate, începând din martie 1943, după terminarea plășilor din regiunea Kremenciug, de către cei șase membri rămași, satele din insula românească aflată la sud de Dnepropetrovsk, șiragul de sate românești de pe malul Mării Azov, așezările românești din Crimeea și pânza de sate românești din Bazinul Donețului.

Lucrările au fost încheiate la 23 august pe Doneț la Verhneie (Lisiciansk). Rezultatul: peste 30 000 familii moldovenești cu peste 100 000 suflete. Dintre familii, sunt mixte 35%, iar relativ bine păstrate (acelea în care și părinții și copiii vorbesc moldovenește) numai 43,3%.

Membrii echipei au cules, pe cât le-au îngăduit timpul și dificultățile ce trebuiau întrecute, un destul de bogat material folcloric, muzical, țesături, cusături, care urmează a fi publicat, respectiv prezentat.

Echipa a ajutat lotul al doilea de români din Dunaevka–Melitopol să se repatrieze în Basarabia. După 30 septembrie 1943, la cererea Guvernământului Transnistriei și din ordinul D-lui Mareșal Antonescu, membrii echipei au executat pe teren transportul în Basarabia al românilor refugiați din regiunile evacuate și

veniți la punctele de trecere peste Bug (Nikolaev, Vosnessensk și Golta) ca și al românilor din satele cuprinse între front și Bug care au cerut, cu asentimentul autorităților germane, să fie evacuați.

Lucrările acestea vor lua sfârșit previzibil la începutul lui aprilie 1944.

*** EXPOZIȚIA DOCUMENTARĂ „ROMÂNII DE PESTE BUG“ (31.12. 1943)**

Sala Bibliotecii din Brezoianu 31 a fost amenajată ca să primească tot ce ar putea arăta și lămuri munca și rezultatele cercetării așezărilor românești de peste Bug de către o echipă de funcționari a Institutului. Aranjarea prezentării a fost condusă de d-l director H.H. Stahl și de d-l referent-șef N. Economu.

Fotografiile privind manifestările localnicilor la nuntă, petreceri, înmormântare au precizat felul de viață al acestor familii moldovenești.

Țesăturile (strecători, mânișterguri, păretare, năfrămițe, gulere și brățări) și covoarele au demonstrat posibilitatea de a stabili regiunea de origine¹ a românilor din Ucraina prin studiul artei lor populare.

Toate cusăturile expuse de la românii din Bazinul Donețului au fost destinate Muzeului de Artă Națională din București și Muzeelor din Sibiu și Timișoara.

Afișele, ziarele locale având inserate notele anunțând venirea echipelor în localitățile respective, scrisorile de mulțumire pentru pachetul cu daruri oferit de Consiliul de Patronaj, cu româneasca lor stângace, au însemnat pentru cei care au asistat la deschiderea acestei prezentări o mărturie vie și reală de felul cum s-a lucrat.

La inaugurarea acestei expoziții, care a avut loc joi 4 februarie crt., au asistat d-na Maria Mareșal Antonescu, fiind însoțită de doamnele Veturia Octavian Goga, vicepreședinta Consiliului de Patronaj al Operelor Sociale, Veturia Dr. S. Manuila, Prof. Dr. Hurmuzescu, Lucreția Barbul, membre în Comitetul de conducere al Consiliului de Patronaj.

Din partea Ajutorului de Iarnă au fost de față domnii lt. col. Intendant V. Mihut și maior Intendant Vasilescu.

Directia Presei din Ministerul Propagandei a fost prezentă prin d-l Director Octavian Neamțu.

Domnii profesori I. Nistor și Tzigara-Samurcaș, d-l ministru V. Stoica și Emanoil Bucuța, împreună cu domnii Directori din Institutul de Statistică au asistat la inaugurarea expoziției „Românii de peste Bug“, cu care prilej, pentru lămurirea asistenței, au vorbit domnii: Dr. Sabin Manuila, Anton Golopenția și Prof. C. Brăiloiu, Secretar General al Societății Compozitorilor Români.

Domnul Director General al Institutului de Statistică, citând pe echipierii care lucrează peste Bug, a mărturisit mulțumirea de a se da Institutului să execute un ordin al Conducătorului Statului într-o lucrare care a comportat atâtea greutăți.

Domnul Anton Golopenția a întreprins o privire istorico-sociologică asupra românilor din spațiul cercetat, completând documentarea întregii prezentări.

Domnul Profesor C. Brăiloiu, ajutându-se de melodii exemplificatoare culese pe teren și de cântece de prin Muscel, a arătat cum folclorul moldovenesc de la est de Bug are asemănări uimitoare nu cu cel din Moldova, Basarabia și Bucovina, cum s-ar fi așteptat oricine, ci mai cu seamă cu melodiile populare din Muntenia și Oltenia.

COPIE A MEMORIULUI ADRESAT DE ANTON GOLOPENȚIA LUI MIHAI ANTONESCU (1.2.1944)

COPIE

Dosarul Nr. 4627 Special Vol. [nespecificat], fila Nr. 54.

Org[anizația] comunistă Uniunea patrioților și
Uniunea Tineretului Patriotic.

Subsecret[ariatul] de Stat pentru Poliție

Dir[ecția] Ordinei Publice

Nr. 220748 din 1 febr[uarie] 1944

Dir[ecția] Gen[erală a] Poliției

Dir[ecția] Sig[uranță]

pentru știința ss/ Indescifr[abil]

D-sale

D-lui Profesor Mihai Antonescu

Președinte ad-interim al Consiliului de Miniștri

Domnule Președinte al Consiliului,

Interesul D[omniei]-voastre pentru cei tineri și cei de pe pragul maturității, ca și încrederea pe care mi-ați arătat-o, mă determină să cer intervenția D[omniei]-voastre în favoarea a patru funcționari din Oficiul de Studii al Institutului Central de Statistică, arestați, respectiv urmăriți din ziua de 14 decembrie 1943.

Acești funcționari sunt:

1). Mircea Biji, referent șef, cu delegație de conducător al Statisticii Învăță-mântului, născut în comuna Viișoara–Turda, la 10.1.1913, fost timp de patru ani preparator la Laboratorul de pedagogie practică și trei ani Asistent Universitar la Catedra de pedagogie practică de pe lângă Universitatea din Cluj.

2). Tudor A. Stoianovici, deși încadrat bugetar numai în 1941, m-a înlocuit în intervalul februarie–octombrie 1943 la conducerea Oficiului de Studii al Institutului, fiind înzestrat cu o pricepere excepțională și tact deosebit. Născut la 16 decembrie 1917 la Ohrida, orfan, și-a ajutat mama încă din copilărie la câștigarea mijloacelor necesare pentru întreținerea familiei și creșterea fraților mai mici. A studiat istoria și îndreptățește previziunea că va fi unul din istoricii de frunte ai neamului românesc în deceniile următoare. Ca membru al Secției Sociologice a Institutului Social Român, a participat la cercetarea monografică a plășii Dâmbovnic din Jud. Argeș. Ca funcționar al Institutului de Statistică, a participat la ancheta în lagărele prizonierilor români din armata sârbă și la inventarierea Basarabiei și a Bucovinei. Încă de când a fost în anul I la Universitate, a colaborat cu profesorul P. P. Panaitescu la editarea documentelor dinainte de Mircea cel Bătrân, ale țării noastre.

3). Mihail Levente, referent șef, care a conceput și executat, spre deplină satisfacție, lucrarea dificilă a evidenței tuturor lucrărilor statistice întreprinse de Institut și de toate celelalte autorități de stat și organe particulare. Născut în comuna Lipnița–Constanța, la data de 20 iunie 1915, fost elev al Prof. Gusti.

4). Gheorghe Micle, statistician principal, ajutorul șefului Secției agricole a Institutului de interpretare a rezultatelor Recensământului agricol din 1941. Născut la data de 20 noiembrie 1913, în comuna Havrila–Satu-Mare, licențiat în Sociologie la Universitatea din Cluj, fiu de miner, sprijinit acum ca și în anii grei de învățătură de fostul Ministru P. Groza din Hunedoara.

Întâii trei dintre acești funcționari au colaborat cu mine și în cadrul echipei de identificare a românilor de peste Bug, făcând față cu multă abnegație situațiilor grele în care a trebuit să se lucreze în lunile oct[ombrie] 1942–februarie 1943.

Sănătatea fiecăruia dintre ei, ca și a lui Gh. Micle, este șubredă. Mihail Levente, bolnav de stomac, pare a se fi sustras arestării în 14 decembrie, cu intenția de a

scăpa de riscurile pe care le constituie pentru sănătatea lui șederea la Siguranță până la lămurirea acuzațiilor.

Acești patru funcționari au fost angajați la propunerea mea, fiind unii din membrii cei mai capabili ai pepinierii de viitori conducători de secții și direcții în Institut, care este Oficiul pe care-l conduc.

Iubirea de țară a fiecăruia din acești patru colaboratori ai mei este mai presus de orice îndoială.

Am onoare să vă rog să ordonați ca să nu mai fie brutalizați, trecerea în spital a lui T. A. Stoianovici, a cărui viață e în pericol, grăbirea anchetei pentru ca să fie scoși cât mai devreme de la Siguranță și dați justiției.

Sunt încredințat că veți primi cu înțelegere acest demers, pornit din convingerea că tinerii meniți să fie mâine fruntași ai neamului nu trebuie să fie torturați, nici chiar dacă ar fi comis, din iubire de țară, acțiuni socotite inoportune și că veți salva viețile celor în cauză, ordonând trecerea în spital, respectiv curmarea exceselor și vă încredințez, d[omnule] Președ[inte] al Consiliului de grațitudinea mea.

Directorul Oficiului de Studii
al Institutului Central de Statistică
A. Golopenția

PROCES-VERBAL DE DEPOZIȚIA MARTORULUI ANTON GOLOPENȚIA (28. 6. 1945)

Proces-verbal/ de depoziția martorului Golopenția A. ascultat în ziua de 28, luna VI, anul 1945 conform art. 152, 153, 154, 157 și art. 304 din pr[ocedura] pen[ală].

Martor propus de: —

Numele martorului: Golopenția A.

Etatea: 36.

Locul nașterii: Prigor–Caras.

Domiciliul: Buc[urești], Dr. Lister 7.

Ocupația: funcționar public.

Legătura cu învinuitul: —

Legătura cu responsabil civilmente: —

Dacă există vreo dușmănie între martor și vreuna din părți: —

Dacă a suferit vreo pagubă de pe urma infracțiunii: —

Dacă nu e scutit de a depune ca martor (art. 148 din pr[ocedura] pen[ală]): —

Jurând conform art. 153 din pr[ocedura] pen[ală], declară: În cursul primăverii și verii 1943, am executat cu o echipă de funcționari ai Institutului Central de Statistică ordinul Președinției de Consiliu de a înscrie și identifica așezările moldovenești din Ucraina de Sud. Sediul echipei se găsea la Golta pe Bug. La Paști au început să treacă prin Golta transporturi cu moldoveni evacuați de unitățile militare românești din satul Moldovanskaia de lângă gara Krimaskaia (Kuban), în momentul părăsirii regiunii. Nefiind la Golta, nu am văzut primele două transporturi. Pe membrii celui de al treilea i-am putut vizita. Deoarece Guvernământul Transnistriei organizase destul de sumar primirea lor și documentarea asupra lor, am rugat pe unul din funcționarii din echipă să distribuie fiecărei familii de moldoveni veniți de la Moldovanskaia (peste 1 000) câte un pachet-dar din stocul destinat de Consiliul de Patronaj (câte un kg săpun, două kg sare, zece cutii chibrituri, cinci pachete tutun și 0,5 kg zahăr fiecărei familii cu copii) și să completeze pentru fiecare familie un chestionar statistic, care să îngăduie cunoașterea situației și nevoilor celor veniți de la Moldovanskaia. Distribuția s-a făcut la Golta și Râbnița. La fel, înscrierea statistică. Prelucrarea pentru lotul 3 (vreo 400 familii) am redactat-o eu. Constatam că populația de la Moldovanskaia mai știa satele din jurul Chișinăului din care plecase la 1880, că se ocupase mai ales cu pomicultura, că se plânge de pierderea bagajelor, că cere schimbul monezii sovietice și germane, pe care o avea. Rapoartele pentru loturile următoare au fost redactate în absența mea.

Am aflat mai târziu despre faptul că acești evacuați au fost așezați în câteva sate din jurul Râbniței.

În primăvara 1944 ei au fost trecuți în Basarabia de Sud, spre a fi scutiți de represaliile populației locale (poloneze pare-se), care a fost scoasă din satele ei în jumătăți de ore, pe cât am auzit, și deplasată în jud[etul] Oceakov în vederea cazării lor.

Cu organizarea transportului din Râbnița în Basarabia au fost însărcinați chiar funcționarii Institutului de Statistică, care făcuseră statistica lor și pe care Guvernământul îi ceruse Președinției. Aceștia au obținut, după numeroase demersuri la Statul Major, vagoanele necesare, în care au îmbarcat familiile, pe care le-au însoțit până în jud[etul] Chilia, unde evacuații au fost luați în primire de prefectul de Chilia. Un transport dirijat prin Iași a fost reținut multă vreme la Galați, de unde o parte din cei ce-l compuneau a plecat în Basarabia, iar alta s-a evacuat spre Apus.

*

Am făcut parte din Comisia centrală de repatriere, formată din generalul Aramă, consilierul Popovici Dan (înainte, Carol Maer, consilier) și alții, care aveau drept obiect să cerceteze cererile individuale ale celor repatriați de peste Bug și Nistru. În primele ședințe ale acestei comisii, la care am asistat și eu, s-a elaborat regulamentul după care urmau să se conducă comisiile de la Bug și Nistru, în admitterile ce le făceau.

Citindu-i-se depoziția și declarând că este exactă, martorul semnează A. Golopenția, nu voiește a semna, nu poate semna neștiind carte. / Acuzator public, / I. Pora / Martor, A. Golopenția / Grefier, —.

LUCRĂRILE DE RECENSĂMÂNT EFECTUATE ÎN 1941–1942, LA RĂSĂRIT

Institutul a primit de la Cabinetul generalului Antonescu, în iulie 1941 și apoi în toamna 1941 dispoziții, întâi de a recenza populația din Bucovina de Nord și Basarabia, îndată după terminarea operațiilor de război, apoi de a înscrie populația moldovenească din Republica Moldovenească și populația regiunii dintre Bug și Nistru și din regiunile de peste Bug aflate sub ocupație germană. Scopul recensământului era să fie documentarea Guvernatorilor de la Cernăuți și Chișinău. Înscrierea populației moldovenești s-a făcut, în cazul celei de peste Bug, cu arătarea repatrierii ca scop, în cazul celei din Republica Moldovenească fără arătarea scopului, iar în cazul inventarierii regiunii dintre Nistru și Bug spre a servi de documentare guvernământului „Transnistriei“.

Întâia operație a fost organizată pe teren de însuși dr. Manuila, cu ajutorul doctorului D. C. Georgescu. A doua operație, înscrierea moldovenilor din Republica Moldovenească și inventarierea populației din regiunea aflată între Nistru și Bug a fost dată în seama d-lui Stahl, director și el în Institut, care a executat-o în decembrie 1941–ianuarie 1942. A treia operație, înscrierea moldovenilor de peste Bug, a fost dată în seama mea. Pentru recensământul din Basarabia și Bucovina de Nord s-au deplasat pe teren 100–150 funcționari, pentru inventarierea teritoriului dintre Bug și Nistru — 50–100, iar pentru înscrierea românilor de peste Bug — 15. Membrii acestei din urmă echipe au fost în decembrie 1941, când s-a plecat

pe teren, afară de mine: B. Șchiopu, Ion Oancea, T.A. Stoianovici, N. Economu, George Popescu, G. Bucureșcu, C. Mănescu, N. Betea, N. Marin-Dunăre, I. Apostol, G. Retegan, [D.] Corbea.

Lucrările de peste Bug n-au putut începe în decembrie 1941, pentru că autoritățile germane de ocupație cereau dispoziții formale ale superiorilor proprii. În așteptarea acestor dispoziții, echipa s-a deplasat în comuna Valegoțulovo¹ din Republica Moldovenească, unde a studiat satul și administrația sovietică. După ce autorizația n-a sosit nici la sfârșitul lui februarie 1942, s-a întors la București, unde a predat constatările ei. În august 1942, sosind autorizațiile germane, echipa a trebuit să plece din nou. Lipseau acum din membrii plecați iarna B. Șchiopu și Ion Oancea, s-au adăugat însă M. Levente, M. Biji, Ion Chelcea, dr. Seidel.

Famiiliile moldovenești de peste Bug au fost înscrise în liste nominale, care cuprindeau și mențiunea dacă vorbesc moldovenește numai părinții sau și copiii și părinții. Spre a depista famiiliile moldovenești din orașe, mai ales, era necesar ca ele să fie atrase prin ceva la birourile de înscriere. S-a distribuit în acest scop un pachet cu daruri (două kg sare, un kg săpun, 1/2 kg zahăr, zece cutii chibrite, cinci pachete tutun) pus la dispoziție de Consiliul de Patronaj². Darurile au fost date și famiiliilor moldovenești rurale. Rezultatul la care s-a ajuns în sudul Ucrainei a fost de aproximativ 120 000 suflete. S-au confirmat astfel arătările recensământului sovietic din 1926, care arăta aproximativ 360 000 moldoveni și români pe întreg teritoriul de atunci al U.R.S.S. și infirmat părerile din țară, care ajungeau la 1/2, 3/4 de milion. Lucrarea a durat un an, din august 1942 până în august 1943.

Materialul statistic a fost adus la București și listele de înscriere ale famiiliilor românești de peste Bug au fost depuse în arhiva Institutului, iar borderourile de primire a pachetelor-dar la Consiliul de Patronaj — [la] Curtea de Conturi.

În octombrie 1943 guvernatorul Alexianu a cerut prin Cabinetul mareșalului Antonescu ca Institutul Central de Statistică să-i pună la dispoziție câțiva dintre funcționarii care au lucrat la înscrierea românilor de peste Bug, spre a ajuta în calitate de experți statisticieni organele care evacuasera din „Transnistria“ pe românii aduși acolo din Caucaz și care constituiau comisiile de triere a persoanelor ce veneau să treacă Bugul, la Nikolaev, Vosnessensk și Golta: moldoveni chemați de Guvernământ, în urma unei înțelegeri intervenite prin octombrie 1943 cu Generalkommissariatul Nikolaev, sau ucraineni și ruși originari din teritoriul cuprins între Bug și Nistru. Institutul a delegat, după ce a obiectat în prealabil că are nevoie de personalul în cauză, o echipă compusă din subsemnatul, ajutat de G. Retegan, Al. Vidican, Al. Nistor și A. Văsieș. Lucrările acestea au durat între noiembrie 1943–martie 1944. În urma lor au trecut Bugul prin punctele indicate 1 000–2 000

moldoveni și vreo 2 000 ruși și ucraineni, iar românii veniți din Caucaz au fost trecuți în Basarabia de Sud din regiunea Râbnîța.

A. Golopenția
17.1.1950 b

ORIENTAREA POLITICĂ A MEMBRILOR ECHIPEI DE ÎNSCRIERE A ROMÂNILOR DE PESTE BUG ÎN ANII 1942–1943

Membrii echipei proveneau din Oficiul de Studii al Institutului în care au fost angajate în 1941 numeroase elemente tinere capabile, fără a se căuta la orientarea lor politică. De stânga țineau în general: T.A. Stoianovici, M. Biji, G. Popescu, C. Mănescu, N. Betea, Corbea, dr. Seidel, Levente, Șchiopu, Ion Oancea. Proveneau din grupări de dreapta sau erau orientați spre dreapta N. Economu, G. Bucurescu, N. Marin-Dunăre, I. Apostol. Eu, ca și d-nii Retegan și Ion Chelcea, nu făceam și nu făcusem politică.

A. Golopenția
17.1.1950 c

LUCRĂRILE DE ÎNSCRIERE A MOLDOVENILOR EFECTUATE PESTE BUG DE INSTITUTUL CENTRAL DE STATISTICĂ ÎN 1941–1943

În toamna 1941, Institutul a primit de la generalul Antonescu dispoziția de a pregăti o înscriere a moldovenilor de peste Bug, în vederea unei eventuale repatrieri. Cei 15 funcționari care se cereau urmau să primească mijloace de locomoție de la autoritățile militare în decembrie. Institutul a decis utilizarea de liste, în care să fie trecuți nu numai capii de familie, ci și membrii [acestora]. Ca date s-au cerut, afară de nume și prenume: vârsta, sexul și profesiunea. Spre a evita

eventualele recriminări, că n-au fost înscrși toți moldovenii de pe teritoriul aflat sub ocupație germană al Ucrainei de Sud, s-a decis: 1. să se cerceteze întreg teritoriul, nu numai localitățile cunoscute ca având populație moldovenească, și să se ia în fiecare sediu de raion informații despre eventualii moldoveni din toate localitățile componente; 2. să se lege înscrierea de o distribuție de daruri, care să îngăduie alegerea moldovenilor din populația orașelor și să creeze un oarecare interes al recensaților din sate față de înscriere. Au fost tipărite imprimare speciale, iar Consiliul de Patronaj a acordat întâi 20 000, apoi alte 15 000 pachete-dar (câte două kg sare, un kg săpun, zece pachete chibrite, cinci pachete tutun cal. III pentru fiecare cap de familie și câte 1/2 kg de zahar în plus familiilor cu copii mici)¹.

Funcționarii care au executat lucrările de înscriere. Directorul general de atunci al Institutului m-a însărcinat cu conducerea pe teren a lucrării pe mine, A. Golopenția, pentru că rămăsesem în Centrală cu prilejul lucrărilor pe teren anterioare și pentru că proveneam din Institutul de Cercetări Sociale. Funcționarii aleși proveneau mai ales din Oficiul de Studii, care număra mulți tineri a căror mobilizare pentru lucru întâmpina dificultăți. Au fost trimiși pe teren în decembrie 1941: I. Apostol, N. Betea, Gh. Bucurescu, N. Economu, dr. Traian Georgescu, C. Mănescu, N. Marin-Dunăre, Ion Oancea, G. Popescu, G. Retegan, B. Șchiopu, T. A. Stoianovici. În august 1942, următorii: I. Apostol (până la sfârșitul anului 1942), O. Bârlea (până la sfârșitul anului 1942), N. Betea, M. Biji (octombrie—noiembrie 1942), Gh. Bucurescu (până la sfârșitul lui 1942), Ion Chelcea (până în octombrie 1942), D. Corbea (până la începutul lui 1943), D. Duțescu (până la 1 octombrie 1942), N. Economu, M. Levente (până în octombrie 1942), C. Mănescu (până la sfârșitul anului 1942), N. Marin-Dunăre (până la 1 octombrie 1942), C. Pavel, Ștefan Popescu (până la începutul anului 1943), A. Rațiu, G. Retegan, dr. Eugen Seidel, T.A. Stoianovici (până în noiembrie 1942). Fluctuațiile s-au produs în urma îmbolnăvirilor, încorporărilor, chemărilor la unitate.

Durata lucrării. Dispoziția de plecare a sosit la 19–20 decembrie 1941. La 22 [decembrie] întreaga echipă a sosit la Tiraspol, de unde Marele Cartier a trimis-o la Nikolaev în ziua de 24 decembrie 1941. Generalul român comandant de corp staționat acolo neputând obține de la autoritățile germane de ocupație autorizația pentru efectuarea înscrierii moldovenilor, echipa a trecut pe la 10 ianuarie 1942 în târgul Valegoțulovo din Republica Moldovenească. În așteptarea sosirii autorizației au fost întreprinse cercetări pe teren cu privire la localitate și la administrația rurală sovietică, din inițiativa mea. Autorizația nesusind până la sfârșitul lui februarie, echipa s-a întors la București la începutul lui martie, când zăpada a pornit să se topească. Unii dintre membri au predat versiuni provizorii sumare, alții redactări complete ale cercetărilor lor. Toate au fost comunicate de Institut Președinției Consiliului.

În iunie 1942, a sosit la Institut comunicarea că autoritățile de ocupație civile germane din regiunea ocupată în Republica Ucraina și-au dat asentimentul pentru lucrările de înscriere. Luna iulie a trecut cu demersurile pentru obținerea a trei mașini și a unui camion precum și a primei tranșe de pachete-dar. În august 1942, echipa a plecat din nou pe teren. Întinderea mare a teritoriului care trebuia parcurs, împuținarea funcționarilor de pe teren, defectări frecvente ale mașinilor, zăpada și dezghețul, dificultățile întâmpinate din partea diferitor autorități germane de ocupație au făcut ca lucrările să ajungă la sfârșit abia în august 1943, puțin timp înainte de ofensiva din toamna 1943.

Modul de lucru. Înainte de a începe [lucrul] pe teren s-a decis, pentru a da mai multă rigoare lucrării, să se chestioneze și măsura în care se folosește în fiecare familie moldovenească înregistrată limba maternă (vorbesc ambii părinți și copiii, numai părinții, numai un părinte, eventual nici unul). Constatările au fost menționate în liste printr-un cod special de prescurtări.

În orașe, se obținea un local, se făcea publicitatea distribuției, iar dintre cei ce se prezentau, cei recunoscuți moldoveni prin vorba lor sau prin nume moldovenești primeau pachetul, semnau borderoul de primire și dictau datele cerute în listele de recensământ. La țară se lua contact cu autoritățile de raion și se vizitau localitățile arătate de ele ca având locuitori moldoveni, care erau căutați, primeau darul și erau înregistrați. În satele compact moldovenești, înscrierea se făcea prin trecerea recensorului de la casă la casă, înscrierea moldovenilor și lăsarea unui bon contra căruia se elibera pachetul la un depozit *ad-hoc*.

La început, grupe de trei aveau în seamă trei–patru sate, pe care le înregistrau succesiv, iar mărfurile necesare pentru compunerea pachetelor li se aduceau cu camionul. Cu împuținarea membrilor, s-a ajuns la grupe de doi. Apoi, în regiunile cu puțini moldoveni risipiți și în cele fără moldoveni, câte un singur funcționar pleca în turneu și străbătea câteva raioane până-și termina provizia de daruri și se întorcea la bază. În timpul înscrierilor din regiunea Vosnessensk, Nikolaev, Kerson, localitatea Kantakuzinka de pe malul drept al Bugului a servit drept centru de îndrumare și drept magazie principală. Mai târziu Golta, cartierul Pervomaiskului de pe malul drept al Bugului.

În regiunea Vosnessensk, Nikolaev, Kerson lucrările au fost executate în septembrie–octombrie 1942, în regiunea Pervomaisk–Kirovograd–Alexandria în noiembrie 1942–ianuarie 1943, în regiunea Dnepropetrovsk, în aprilie–mai 1943, în Bazinul Donețului în iunie–iulie 1943. În august ele au fost încheiate în apropierea Donețului, unde se afla frontul, cu puțin timp înainte de ofensiva sovietică din toamna 1943.

Compunerea echipelor rurale de trei la începutul lucrărilor: – Apostol, Bucurescu, Economu; – Chelcea, Duțescu, Marin-Dunăre; – Ștef[an] Popescu,

Levente, Rațiu; — Retegan, dr. Seidel, Bârlea (sau altcineva); — Betea, Corbea, Mănescu. În orașe lucra Pavel singur. Spre sfârșitul toamnei 1942, asocierile s-au făcut după împrejurări: Biji–Stoianovici, Ștefan Popescu–Rațiu, Levente–Șchiopu, Economu–Apostol. În regiunea Dnepropetrovsk au lucrat izolat Golopenția, Retegan, Betea, în Donbass individual și în diferite grupări fortuite Economu, Retegan, Rațiu, dr. Seidel, Golopenția.

Comportarea pe teren. Potrivit unei înțelegeri luate de la început, nici unul dintre membrii echipei n-avea să se comporte în „învingător“, ci cu deferență față de localnicii de orice neam. Înțelegerea aceasta a fost respectată de toată lumea. Relațiile cu autoritățile germane de ocupație au fost numai oficiale și reduse la minim. S-a locuit la localnici, s-a mâncat la ei, iar gazdele au fost totdeauna despăgubite, merindea a fost împărțită cu ei. În drum au fost luați totdeauna în mașini atâția drumeți dintre cei care cereau câți se putea. Când s-a ivit ocazia, au fost ajutați pe sub mână și evreei din diferite ghetouri din dreapta Bugului. Despre ajutorul politic dat localnicilor de unii membri ai echipei, membri ai P.C.R.-ului, sunt în drept să vorbească cei în cauză.

Rezultatul lucrărilor. Rezultatul cercetărilor din Valegoțulovo îl constituie următoarele redactări definitive: N. Economu, *Antropogeografia satului*; N. Betea, *Psihologia socială a satului*; C. Mănescu, *Biografii tipice*; G. Popescu, *Conviețuirea dintre naționalități și mai multe redactări provizorii consacrate administrației și economiei sovietice rurale*; dr. Traian Georgescu, *Serviciile sanitare*; Ion Oancea, *Administrația locală*; Gh. Bucurescu, *Justiția*; Bucur Șchiopu, *Colhozurile*; A. Golopenția, *Invățământul public* și o notă însoțitoare la toate cercetările.

Rezultatul statistic al operațiilor din august 1942–august 1943 este cuprins în listele de familie ale înscrierii moldovenilor de peste Bug, care se găsesc în Arhiva Institutului și într-o tabelare sumară pe localități, care se găsește anexată la un raport al Institutului către Președinție din toamna 1943. S-au înscris între Bug și Doneț aproximativ 120 000 moldoveni. S-a confirmat astfel cifra de aproximativ 360 000 moldoveni și români pe teritoriul din 1926 al U.R.S.S. a recensământului sovietic din acel an (Între Bug și Nistru trăiesc aproximativ 200 000, se găsesc grupe de oarecare importanță în Caucaz și în jurul Vladivostokului, iar o parte dintre moldovenii dintre Bug și Doneț erau sub arme în 1942–1943 sau evacuați spre Răsărit). Datele cu privire la măsura în care este folosită limba maternă în familiile moldovenești și mixte n-au fost prelucrate, deși ar putea oferi indicații interesante în domeniul statisticii naționalităților.

Rezultatul cercetărilor nestatistice îl constituie notițele și textele folclorice adunate de I. Apostol, O. Bârlea, A. Golopenția, G. Retegan. Ele sunt toate neredactate, cu excepția unui număr de colinde și de poezii populare publicate

într-un număr din vara anului 1943 al „Revistei Fundațiilor“ de A. Golopenția și Ion Apostol². M. Levente a redactat o notă despre mecanismul de populare al stepei prin cătune (*hutori*) la sud de Kirovograd, care a fost depus în arhiva Oficiului de Studii. Doctorul E. Seidel a redactat mai multe note lingvistice care au apărut în Buletinul Societății Linguistice³ Române, anii 1943–1945. Prof. C. Brăiloiu a înregistrat muzică populară pe un număr de suluri⁴ și de discuri, care se găsesc la Arhiva de Folclor. Dintre fotografii, cele luate de unul dintre fotografiile Institutului se găsesc probabil în arhiva de clișee a acestuia. Clișeele și fotografiile în negru luate de N. Economu s-au prăpădit cu prilejul bombardamentului din 4 aprilie, când locuința acestuia (Calea Griviței) a ars. Câteva sute de metri de film documentar (costume vechi, case, peisaj), luate de un operator al Ministerului Informațiilor, se găsesc probabil în filmoteca Ministerului. Din cusăturile schimbate pe textile și tricotațe, săpun în regiunile Vosnessensk, Kirovograd, Dnepropetrovsk, Donbass, cele dintâi, expuse la Institut și apoi oferite Muzeului de Artă Națională, au fost restituite de acesta Institutului în toamna 1944, spre a fi restituite U.R.S.S. o dată cu cărțile de proveniență sovietică din biblioteca Institutului. Cele din regiunea Donbass, care nu apucaseră a fi duse în iarna 1943/1944 Muzeului de Artă Națională, se găsesc în păstrarea mea, în așteptarea găsirii omului care să asume facerea formelor pentru inserarea lor în colecțiile Muzeului de Artă Națională. Prof. Oprescu, directorul acestui Muzeu, a fost informat de mine asupra existenței lor. Câteva zeci de fotografii (port, peisaj, etnografie) mărite și lipite pe carton cu prilejul expoziției din Institut, se găsesc probabil la administrația Institutului.

21.1.1950 a

LUCRĂRILE DE REPATRIERE DE MOLDOVENI DE PESTE BUG DIN IARNA 1943/1944, LA CARE AU PARTICIPAT DELEGAȚII AI INSTITUTULUI

În octombrie 1943, Institutul Central de Statistică a primit dispoziție de la Președinția Consiliului de Miniștri să pună la dispoziția Guvernământului fostei „Transnistrii“ numărul de funcționari, dintre cei care au participat la lucrările de înscriere a moldovenilor de peste Bug, care i se va cere, pentru lucrările de repatriere pe care le executa acesta. După oarecare obiecții, Institutul a dat urmare, mai ales

că s-au pus la dispoziție în acest scop mijloace de locomoție, care urmau să-i rămână după lucrare (un autocamion și trei mașini de campanie Steyr). Au fost trimisi opt funcționari: A. Golopenția șef, N. Betea, A. Rațiu, G. Retegan și dr. Seidel din funcționarii care participaseră la lucrările de înscriere și, pentru că ceilalți erau împiedicați de diferite motive, în plus Iuliu Mălinaș, Al. Nistor și Al. Văsieș. Aceștia s-au prezentat la Odessa pe la sfârșitul lui octombrie 1943.

Lucrările intenționate de Guvernământ erau următoarele: 1) transferarea celor aproximativ 8 000 moldoveni aduși din regiunea Kuban¹ de un Corp de Armată român în aprilie 1943 și așezați în regiunea Râbnița, în unele sate evacuate în acest scop, în satele pustii foste germane din sudul Basarabiei; 2) controlul celor ce voiau să intre la punctele de trecere peste Bug și admiterea numai a moldovenilor originari de oriunde și a ucrainenilor și rușilor de pe teritoriul dintre Bug și Nistru. Se încheiase o înțelegere cu autoritățile civile de ocupație germane de peste Bug, ca acestea să înlesnească trecerea pe teritoriul de sub ocupație românească a tuturor moldovenilor care ar cere acest lucru.

Funcționarii proveniți din Institut au fost repartizați astfel: Al. Văsieș pe lângă organele Guvernământului de peste Nistru, care se ocupau cu trecerea în Basarabia de Sud a moldovenilor veniți din Kuban, A. Rațiu pe lângă organele Guvernământului de dincoace de Nistru, care se ocupau de așezarea lor; G. Retegan, Al. Vidican și Al. Mălinaș, fiecare într-una din Comisiile de trecere constituite la Golta, Vosnessensk și Nikolaev; N. Betea, dr. Seidel, legătura între autoritățile germane de peste Bug și cele românești pentru a rezolva problemele de transfer a banilor și a înlesni obținerea mijloacelor de transport pentru moldovenii care ar fi cerut, prin intermediul autorităților de ocupație germane, trecerea peste Bug.

Transferarea moldovenilor din Kuban de la Râbnița în Basarabia de Sud s-a făcut. Înțelegerea dintre Guvernământul românesc din Odessa și cel de la Nikolaev n-a fost aplicată, pentru că numai câteva sute de familii, majoritatea venite individual, au fost triate la punctele de trecere menționate. Au mai fost admiși de aceste comisii la trecere 1 000–2 000 ucraineni originari din regiunea Odessa și Republica Moldovenească.

În februarie 1944, frontul ajungând în apropierea Bugului, întregă această activitate a luat sfârșit și funcționarii respectivi s-au întors la Institut, după ce plecaseră o dată cu personalul fostului Guvernământ.

A. Golopenția
21 ianuarie 1950 b

DECLARAȚIE / INSTRUCȚIUNI DATE ECHIPEI DE ÎNSCRIERE A ROMÂNILOR DE LA EST DE BUG

Subsemnatul Anton Golopenția, de profesieune fost funcționar, ultimul domiciliu București, str. Dr. Lister 7, întreat fiind declar următoarele:

1. Ce instrucțiuni a primit echipa de sub conducerea d-tale la plecarea în Ucraina, pentru recenzarea moldovenilor de peste Bug?

După primirea dispoziției de a executa această lucrare (prin octombrie 1941) s-a stabilit în mai multe consfătuiri tehnica de lucru care urma să fie folosită. S-a ajuns la următoarele hotărâri spre a garanta un grad satisfăcător de exactitate pentru rezultate: 1. A parcurge întregul teritoriu de sub ocupație germană din oblastiile cunoscute ca având populație moldovenească, nu numai localitățile cunoscute din literatura etnografică sau istorică ca având populație moldovenească. Urma să se treacă la reședința fiecărui raion de pe teritoriu și să se întrebe dacă există locuitori moldoveni, iar cei indicați de autorități urmau să fie căutați și înscriși, 2. A lega înscrierea de o distribuie de daruri, care să facă cu puțință alegerea moldovenilor, mai ales în orașele mari, dar care să asigure o oarecare bunăvoință pentru lucrare și în comunele rurale, 3. Imprimatul urma să se limiteze la chestiunile strict esențiale în perspectiva statisticii naționalităților: nume, prenume, vârstă, sex, profesieune. Mai târziu s-a adăugat și o calificare a măsurii în care este folosită limba moldovenească în familia respectivă: o vorbesc toți membrii, numai părinții, numai un părinte (căsătorii mixte), nici un membru (familii cu nume românești, care se prezentau spre a lua darul, dar nu vorbeau moldovenește). Urmau să fie înscriși nu numai capii de familie, ci și fiecare membru în parte. Nu-mi aduc aminte dacă în dispoziția inițială sau în dispozițiile primite ulterior de doctorul Manuila figura cerința de a consemna starea de spirit a populației. Pe teren nu s-au cerut înregistrări de acest fel. Materialul pe care echipa trimisă să execute lucrarea trebuia să-l aducă și predea consta în liste de familii moldovenești completate și în nimic altceva.

2. Ce instrucțiuni speciale ați primit?

N-am primit instrucțiuni speciale de la Institut.

3. Ce instrucțiuni politice ați primit?

În Institut nu ni s-au dat, iar la alte autorități n-am fost chemați, ca să primim astfel de instrucțiuni. Sarcina noastră a fost exclusiv de documentare statistică.

4. Ce puncte cuprindea formularul?

Formularul utilizat, o listă de populația moldovenească, cuprindea următoarele rubrici: nume, prenume, sex, vârstă, stare civilă, profesieune și observații.

5. Ce instrucțiuni ați primit în legătură cu completarea acestui formular?

Nu am fost trimiși să facem înregistrarea neapărat trecând de la casă la casă, în satele compact moldovenești. De cele mai multe ori, s-a procedat astfel. Uneori, când era grabă, s-a procedat altminteri. Au fost convocați la colhozuri și primării moldovenii și înscriși toți cei ce se prezentaseră, fără ca să se poată verifica, tot așa de bine ca în cazul întâi, că nu subzistă omisiuni. În orașe, s-a procedat în modul al doilea: se înscriau cei ce veneau la magaziile de distribuție.

6. Ce instrucțiuni ai dat d-ta personal pentru completarea acestor formulare?

Afară de explicațiile tehnice, am atras totdeauna atenția ca să se evite cu grijă tot ce ar putea scădea calitatea lucrării: înscrierile de nemoldoveni mai ales.

7. Ce misiuni politice ați primit?

O dată cu pachetul de dar se împărțea și o foaie în ofset, care avea pe o pagină câteva vederi din România, iar pe pagina cealaltă un text tipărit cu [litere] chirilice „Frați moldoveni“ și, atunci când existau, poze ale generalului Antonescu și ale fostului Rege Mihai. Tipărirea foi în ofset și distribuirea ei ca o explicație la pachet a fost stabilită atunci când Consiliul de Patronaj a acceptat propunerea Institutului Central de Statistică ca să acorde câte un pachet-dar fiecărei familii moldovenești, spre a înlesni executarea lucrării, care i se ordonase de Președinție. Foaia a fost scoasă de Ministerul Propagandei. Nu-mi aduc aminte ca să fi fost vorba atunci, în faza pregătirilor, și de pozele mareșalului Antonescu, fostului Rege Mihai. Acestea au apărut la Odessa în depozitul de mărfuri pentru daruri, alături cu foaia în ofset. Nu-mi aduc aminte de adresa prin care s-a cerut distribuirea lor. Am dispus ca la fiecare transport de pachete-dar să se adauge și o cantitate de foi și de portrete și am spus funcționarilor ca să le împărțească și pe acestea. O cantitate dintre portrete, care a rămas, a fost adusă înapoi la București și se găsea în baraca cu materiale din curtea Șerban Vodă, până când, cu prilejul unei clăci din 1947, au fost aruncate.

8. Ce instrucțiuni ai dat d-ta echipelor în legătură cu completarea formularelor?

Am cerut corectitudinea cea mai deplină.

9. Ce trebuiau să cuprindă rapoartele date d-tale de șefii echipelor?

Nu exista un șablon de raport. Când necesitatea se ivea, și ocazia de a transmite, primeam rapoarte sau bilete, în care mi se comunica stadiul lucrărilor și mai ales nevoile: câte pachete-dar mai trebuiau aduse sau ziua când era nevoie ca să vie camionul ca să mute o echipă dintr-un sat într-altul etc.

10. Ce instrucțiuni politice ați primit ulterior?

Caut să-mi amintesc dacă n-am primit în intervalul august–decembrie 1942 la teren o dispoziție de a stabili și starea de spirit a populației moldovenești. Am fost întrebat asupra unei scrisori sau dispoziții a generalului Antonescu, de care

nu-mi pot aminti. Să fi cuprins aceasta dispoziția menționată? Deși fac eforturi încă de dimineață, nu am ajuns să-mi limpezesc amintirea în această privință.

11. Ai primit rapoartele de la membrii echipelor, în care se descrie starea de spirit a moldovenilor?

Da. Unele, ale lui Ștefan Popescu, au fost menționate în cursul anchetei. După Crăciunul 1942, adică în cursul anului 1943, când numărul funcționarilor de pe teren a scăzut, nu s-au întocmit rapoarte de acest fel.

12. Numai rapoartele lui Ștefan Popescu oglindeau starea de spirit?

Cred că au mai existat și altele din aceeași epocă: înainte de sfârșitul anului 1942, dar nu mi le amintesc.

13. Ai primit rapoarte din partea membrilor echipei în care se descria gradul de mulțumire sau nemulțumire a moldovenilor față de regimul sovietic?

Rapoartele despre care vorbesc la punctul anterior și pe care nu mi le pot aduce aminte cuprindeau, e mai mult decât probabil, descrieri de acest fel.

14. Ai primit rapoarte în care se arăta dorința moldovenilor de a emigra spre a scăpa de sub regimul bolșevic?

Nu pot să indic un anume raport în care să se fi făcut acest lucru. Este posibil ca să fi figurat în unele rapoarte această afirmație.

15. Dacă au existat asemenea rapoarte, din dispoziția și instrucțiunile cui au fost scrise așa?

Neapărat nu din dispoziția și instrucțiunile mele. M-am dedicat cercetărilor și documentării sociale și este regula mea de viață de a evita orice denaturare a faptelor culese, oricare ar fi ele, chiar și de natură politică.

16. Ai primit rapoarte de la membrii echipelor, în care se menționau numărul membrilor de partid, candidaților și comsomoliștilor din localitatea despre care se vorbea în raport?

Da. Mi-a fost arătat un astfel de raport, în cursul anchetei. Neamintindu-mi-le bine pe celelalte, nu pot afirma că în ele s-au găsit sau au lipsit indicații de acest fel.

17. În instrucțiunile date membrilor echipei ai indicat ca să fie culese și aceste date?

Nu am amintirea de a le fi dat; dar nu pot afirma nici că nu le-am dat, neizbutind să-mi clarific amintirile cu privire la rapoartele ce s-au dat înainte de sfârșitul anului 1942.

A. Golopenția
3 februarie 1950

DECLARAȚIE / DESCRIEREA STĂRII DE SPIRIT A POPULAȚIEI MOLDOVENEȘTI DE LA EST DE BUG

Subsemnatul Anton Golopenția, de profesiune fost funcționar, ultimul domiciliu str. Dr. Lister 7, București, întrebat fiind declar următoarele:

1. A existat o dispoziție pentru a descrie starea de spirit a populației moldovenești de peste Bug?

Sunt sigur că n-a existat în cursul anului 1943. Fără a avea amintirea ei precisă, cred că a existat una la sfârșitul toamnei 1942. Nu-mi pot grupa altminteri faptele discutate în declarația de ieri. Această dispoziție n-a fost, în mod categoric, o scrisoare a mareșalului Antonescu adresată mie sau comunicată mie în original de directorul Institutului. Putea fi numai citarea unei rezoluții sau dispoziții primite de la Președinție pe raportul meu de la Kantakuzinka sau o altă hârtie a Institutului, trimisă într-o notă către mine a doctorului Manuila. Spre a o executa, o voi fi arătat funcționarilor, care ajungeau la Golta după terminarea câte unui grup de sate, cerându-le să se conformeze. Ștefan Popescu va fi fost printre aceștia, căci el s-a întors după căderea primei zăpezi, împreună cu Rațiu, dintr-un lung turneu în raioanele dinspre Gaivoron de pe malul stâng al Bugului. După toată cunoștința pe care o am a comportării lui, dintr-un contact strâns de peste zece ani, sunt categoric sigur că nu putea veni cu declarații despre starea de spirit din proprie inițiativă. După vederea unei dispoziții însă, cu firea lui, putea scrie cu oarecare dezinvoltură ceea ce credea că doresc cei ce au dat dispoziția, adică Președinția. De vreme ce în 1943 nu au fost întocmite astfel de declarații, ci materialul pe care-l predam se mărginea cu certitudine la formularele completate, cred că am găsit modalitatea de a înlătura obligația de a întocmi astfel de rapoarte printr-un demers care înlătura problema curând după ce a fost pusă. Împrejurarea că amintirile mele în această privință sunt imprecise, pe când în alte aspecte ale cercetării vii, este un indiciu, cred, că aceste rapoarte asupra stării de spirit au constituit un episod, și anume unul puțin plăcut.

2. Au existat dispoziții date de d-ta sau de altcineva pentru ca să fie studiate colhozurile?

În etapa vara 1942–vara 1943 n-au mai fost cerute studii speciale în genere pentru Institut și, în consecință, nici studii despre colhoz. Invitația mea de la început, ca să întocmim tabloul sumar al satelor cu populație moldovenească, nu putea avea drept urmare decât câteva mențiuni generale asupra numărului colhozurilor din sat, membrilor, averii, dar nu analize mai amănunțite. Cei ce vor fi cules material pentru astfel de analize au procedat din inițiativa lor, în cadrul invitației generale,

pe care o repetam, ca fiecare, în măsura posibilului, să facă pe lângă lucrarea oficială și cercetările care-l interesează. Astfel de cercetări sau culegeri de material nu erau însă considerate ca aparținând Institutului, ci drept proprietate științifică a cercetătorului.

3. Când s-au cerut studii speciale și ce fel de studii?

În etapa ianuarie–februarie 1942, când funcționarii trimiși pe teren n-au putut începe lucrul și s-au retras în așteptare în comuna Valea Goțulovo¹ din Republica Moldovenească, spre a nu rămâne inactivi, am cerut din inițiativă proprie ca să se întreprindă de fiecare în specialitatea lui cercetări cu privire la 1. comună (capitolele pentru o monografie a comunei), 2. administrația sovietică rurală (învățământ, sănătate, justiție, economie–colhozuri, finanțe, administrație locală). Aceste cercetări, efectuate în orele de serviciu, au fost considerate ca aparținând Institutului și redactările provizorii sau definitive predate la întoarcerea în Capitală.

În etapa vara 1942–vara 1943, am considerat și s-a considerat din partea Institutului că funcționarii trimiși pe teren își îndeplinesc serviciul executând lucrările de numărătoare ce li se atribuiă și că cercetările pe care eventual le-ar mai întreprinde sunt lucrările lor personale. Date fiind greutatea mai mari, numărul din ce în ce mai scăzut, în această etapă, timpul și energia suplimentară nu ajungeau pentru culegeri mai ample, care să facă cu putință studii. S-au cules frânturi, ceva folclor, fapte auzite de la gazde sau întâmplător.

A. Golopenția
4 februarie 1950

DECLARAȚIE / INSTRUCȚIUNI DATE ECHIPEI DE ÎNSCRIERE A ROMÂNILOR DE LA EST DE BUG

Subsemnatul Anton Golopenția, de profesiune fost funcționar, ultimul domiciliu str. Dr. Lister 7, București, întrebat fiind, declar următoarele:

1. Ce instrucțiuni ați primit în vederea însărcinării, [pe] care ați avut-o, de a înscrie pe moldovenii de peste Bug?

Instrucțiunile propriu-zise priveau însăși misiunea statistică. Consistau în planul de lucru, așa cum fusese el elaborat într-o serie de discuții, care au urmat primirii dispoziției de a-i număra pe moldovenii de peste Bug din partea Președinției

Consiliului. Planul de lucru prevedea: 1. Utilizarea unui imprimat anume, *Lista familiilor moldovenești de peste Bug*, în care se treceau atât capul de familie cât și fiecare membru. Se cereau numai datele personale esențiale: [1.] Numele și prenumele, vârsta, sexul, starea civilă, situația în familie, ocupația. [2.] Numărarea nu numai a moldovenilor trăitori în așezări compacte ci și a celor răzleți din orașe și localități rurale. Urmau deci să fie vizitate nu numai localitățile cunoscute drept moldovenești din lucrările istorice și de etnografie, ci și fiecare reședință de raion din oblastiile aflate în sudul Republicii Ucraina. Toți moldovenii indicați de autoritățile raionale ca aflându-se pe teritoriul lor urmau să fie căutați și înscrși. [3.] Spre a-i face pe moldovenii din orașele mai mari să se prezinte la înscriere și, la fel, spre a asigura un oarecare interes față de înscriere în comunele rurale, înscrierea urma să fie însoțită de distribuirea unui pachet-dar, pe care l-a acordat Consiliul de Patronaj, la cererea Institutului de Statistică. [4.] Ca rezultat al lucrării, urmau să fie predate imprimatele completate în toate raioanele din sudul Republicii Ucraina aflate între Bug și front.

Au apărut și unele instrucțiuni complementare, care decurgeau din faptul că Institutul fusese nevoit să recurgă la concursul Consiliului de Patronaj și că apăruse pe plan și Ministerul Propagandei. Mărfurile din care se constituiau pachetele-dar au fost gestionate până la începutul anului 1943 direct de delegații ai Consiliului de Patronaj, care aveau o magazie la Odessa, apoi la Kantakuzinka și în sfârșit la Golta. Mărfurile primite se decontau față de aceștia prin borderouri semnate de fiecare moldovean primitor și vizate de autoritățile comunale și raionale. De la începutul anului 1943, Consiliul de Patronaj a renunțat să trimită acești delegați și preda Institutului mărfurile în gara de expediție, iar decontarea se făcea trimițând borderourile la București. Pachetele erau însoțite, ca de o explicație, de un manifest, care avea pe o pagină câteva vederi în ofset din România, iar pe cealaltă un text tipărit cu [litere] chirilice „Frați moldoveni“. Distribuția acestui manifest s-a stabilit în discuțiile dintre Institut și Patronaj. El urma să fie tipărit de Ministerul Propagandei. O dată cu pachetele cu manifeste, Ministerul Propagandei a expediat și pachete cu cărți poștale având pe ele portretul generalului Antonescu și al fostului Rege Mihai. O dată cu mărfurile pentru pachete am primit de la delegații Patronajului și manifestele și portretele. Nu-mi aduc aminte dacă am primit vreun ordin scris, că trebuie să distribuim și portretele. De vreme ce le promisem, trebuiau distribuite. N-am primit cu plăcere propaganda prin distribuție de portrete și, la sfârșitul lucrării, am rămas cu o cantitate considerabilă nedistribuită. Astfel, s-au alăturat pe lângă misiunea statistică, o misiune de asistență: distribuția pachetelor și o misiune de propagandă: distribuția manifestului „Frați moldoveni“, îndeajuns de moderat ca ton, în raport cu împrejurările, și a portretelor.

Amintirile mele nu sunt limpezi cu privire la o altă misiune, complementară, care a apărut spre sfârșitul toamnei 1942 și care a încetat de la începutul anului 1943. Am aflat, pare-se, dintr-o notă a directorului general al Institutului, care reproducea o rezoluție sau dispoziție primită de la Președinție, că trebuie să consemnăm starea de spirit politică a localităților unde au fost numărați moldovenii.

2. Ce instrucțiuni ați dat funcționarilor care vă ajutau pe teren, în cursul însărcinării pe care ați avut-o, de a înscrie pe moldovenii de peste Bug?

Am trimis instrucțiunile tehnice statistice, stăruind cu hotărâre ca înscrierile să redea strict realitatea. Spre a crea un mijloc de control, am imaginat, în discuțiile din momentul începerii lucrării, un cod pentru consemnarea măsurii în care este folosită limba moldovenească de familiile care se declară moldovenești (vorbesc toți membrii, numai părinții, numai un părinte, nici un membru), prin care a fost calificată fiecare familie înscrisă.

Am cerut să se întocmească tablouri sumare sociologice ale satelor cu mai mulți moldoveni, unde s-a lucrat timp de mai [multe] zile, ceea ce făcea cu puțință o oarecare informare. Tot în cursul discuțiilor din momentul pornirii lucrului pe teren de la Kantakuzinka. Nu-mi amintesc dacă, în exemplificările pe care le-am dat, a figurat cumva numărul membrilor de partid foști în sat înainte de izbucnirea războiului, ca indice pentru nivelul politic. N-am dat o schemă scrisă a capitolelor pe care ar urma să le cuprindă aceste tablouri. Măsura aceasta nu s-a impus. N-am insistat și în anul 1943 nici nu s-a mai vorbit de ele. Nu-mi aduc aminte care echipe au dat tablouri de satele înscrise și care nu, pentru că ele s-au confundat tot mai mult cu simplele rapoarte de lucru în care, pe lângă numărul de familii înscrise, numărul de suflete, numărul de pachete necesar pentru satul viitor, mai intervenea câte un cuvânt–două despre sat.

Am comunicat mecanismul de distribuire și decontare a pachetelor-dar¹. Mecanismul de distribuire era conceput în perspectiva înscrierii moldovenilor, făcută în cadrul unei treceri de la casă la casă. După înscriere i se lăsa familiei un bon pe un imprimat anume tipărit, cu care se prezenta la magazia unde se împărțeau la anumite ore pachetele. În vederea decontării trebuia luată semnătura primitorului, viza primăriei și a raionului.

Am mai dat indicații cu privire la comportare. A evita poza de „învingător“. Dimpotrivă, a se comporta cu omenie, a fi corect cu gazdele și cu toți cei de la care se cer servicii².

Dispoziția privitoare la „starea de spirit“ mi se pare că am transmis-o funcționarilor pe măsură ce veneau la Golta (în numărul acestora a fost Ștefan Popescu care, întors dintr-un turneu de câteva săptămâni, prin decembrie a plecat la București) sau îi întâlneam. Nu-mi amintesc de la cine am primit note de acest

cuprins. Nedatorindu-se inițiativei mele, le-am trimis probabil Directorului Institutului. Nu-mi aduc aminte pe ce cale s-a ajuns ca după Crăciun, în 1943, să nu mai fie vorba de această misiune-anexă.

3. Care era regimul cercetărilor sociologice întreprinse de funcționarii care au participat la lucrările de înscriere ale românilor de peste Bug?

Cercetările întreprinse, în ianuarie–februarie 1942, în comuna Valegoțulovo din Republica moldovenească au fost socotite întreprinse de Institut și proprietatea Institutului. Dimpotrivă, în cursul lucrărilor propriu-zise de înscriere, cercetările erau facultative și considerate drept lucrări personale ale autorilor.

Am recomandat cu fiecare prilej colaboratorilor mei să nu scape ocazia de a consemna faptele de oarecare interes științific care ajung la cunoștința lor și discutam cu plăcere observațiile lor și ale mele. Dificultatea lucrului a făcut ca, în această fază, să nu se fi ajuns la cercetări mai mari. S-au cules ocazional frânturi, folclor, fapte istorice, informații disparate care, mai toate, au rămas neredactate, în stadiul de notițe. Am făcut la București, la Crăciun, în 1942, când mai toți participanții lucrării se găseau în Capitală, definitiv întorși sau veniți în permisie, o tentativă de a stimula redactările, propunând ca să publicăm în numărul următor al „Sociologiei românești” numai material cules peste Bug³. Ne-am înțeles ca fiecare să dea ce are: tablouri de sate, articole consacrate anumitor teme din viața economică, culturală, istoria satelor de peste Bug. Ștefan Popescu, secretarul de redacție, culegea materialul. Planul acesta a eșuat. Parte pentru că s-a adunat puțin material, și de valoare inegală, parte pentru că s-a renunțat în genere la idee.

N-am cerut nimănui în mod oficial să întreprindă anume cercetări, despre colhozuri sau alte teme. Redactările tratând această temă sau altele s-au făcut, eventual, în vederea tipăririi în numărul din „Sociologie românească”.

Cercetările personale întreprinse în timpul înscrierii moldovenilor de peste Bug mi se comunicau din camaraderie științifică și nu din obligație de serviciu. Redactările făcute înainte de întoarcerea mea pe teren în februarie 1942, în vederea tipăririi în „Sociologie românească”, mi-au fost arătate în calitate de redactor al acelei reviste. Pe cele predate lui Ștefan Popescu ulterior, nu le-am văzut, căci în septembrie 1942, când m-am întors, renunțasem demult la ideea numărului din „Sociologie” cu articole despre moldovenii de peste Bug.

Completare la 1. În primăvara 1942, în oblastia Dnepropetrovsk, la înscrierea familiilor moldovenești, a mai apărut temporar o misiune anexă din partea Institutului. Dintre colaboratorii mei, doctorul Seidel și G. Retegan și-au dat seama, cu prilejul unui demers pentru schimbare de cauciucuri de mașină la depozitul militar german de anvelope de la Dnepropetrovsk, că șeful depozitului ar fi gata

să dea un număr de cauciucuri în schimbul a diferite articole de îmbrăcăminte și alimente pentru familia lui. Am comunicat faptul Institutului, care se găsea într-o criză acută de cauciucuri. Ocazia a fost apucată cu ambele mâini și mi s-au trimis două lăzi cu articole care interesau pe căpitanul șef de depozit: ciorapi, stofă, pânză, slănină, brânză, vin și coniac și însărcinarea de a obține cât mai multe cauciucuri și anvelope. M-am achitat, ajutat de colaboratorii menționați, și am trimis Institutului cele câteva zeci de cauciucuri și anvelope de dimensiunile care-i interesau pe care le-am obținut.

A. Golopenția
5 februarie 1950 a

DECLARAȚIE / INTERESUL ȘTIINȚIFIC AL MATERIALULUI CULES LA EST DE BUG

Subsemnatul A. Golopenția, de profesiune fost funcționar, cu ultimul domiciliu în București, str. Dr. Lister 7, declar următoarele:

L-am rugat, în vara 1947, când se vorbea că voi fi comprimat, pe D. Ursu, bibliotecarul Institutului de Statistică, să ia în păstrare cele, mi se pare, trei pachete, unul mai mare și două mici, în care pusesem rezultatele științifice ale lucrărilor de peste Bug, pe care le păstram într-un saltar al clasoarului meu, precum și un teanc de hârtii privind aceste lucrări. Pe acestea mi le-a dat doctorul Manuila, în aceeași vară, spunând că nu vrea să le mai țină în arhiva lui. Pachetele cuprind, pe cât îmi amintesc, redactările de la Valegoțulovo și diferite alte materiale privitoare la moldovenii de peste Bug, precum și un carnet al meu cu note de pe teren.

Cusăturile de la moldovenii de peste Bug, procurate prin schimb, contra pânzeturi, tricotaje, săpun și zahăr, le-am transportat la mine acasă, de la Institut, unde se aflau, în aceeași vară 1947. Ele se găsesc: în saltarul de jos din dreapta al dulapului negru cu garderoba mea, într-un sac aflat în cămară și într-un sac aflat în lada mare din cămăruța cu cărți din subsol. Cheile de la aceasta și de la dulapul negru se găsesc în legătura de chei ce se afla asupra mea în momentul arestării.

Pe raftul întâi de lângă ușa din camera cu cărți a locuinței, polița a doua la margine, în vraful de carnete, se găsește și un carnet subțire, format mai mare, cu una din scoarțele pepit ruptă, completat cu cerneală verzuie. Cuprinde notele,

mai ales folclor, culese în convorbirile avute la Nikolaev, între 25 decembrie 1941–10 ianuarie 1942, cu câțiva moldoveni originari din regiunea Vosnessensk. Apoi, în vrafal de cărți mari culcate de pe polița din mijloc a raftului al treilea dinspre ușă, se găsește, într-un dosar, traducerea unui fragment din lucrarea lui Ap. Skalkovskii, de prin 1830, *Istoria Novorossiiskogo Kraia*. Tot acolo se mai găsesc, broșate albastru, traducerile a una–două broșuri cu date statistice privind naționalitățile din Ucraina.

Ca material științific de peste Bug, mai am acasă, într-un pachet învelit în hârtie albă și pus sub cămăși, în dulapul negru care cuprinde garderoba mea, cinci–șase discuri diferite, imprimate de Arhiva de Folclor cu melodii cântate de informatori muzicali moldoveni de peste Bug. Ele mi-au fost oferite de Arhivă, în semn de mulțumire, pentru că făcusem cu puțință înregistrările.

Am dat în păstrare rezultatele științifice pomenite și am păstrat cusăturile în așteptarea ocaziei de a le normaliza situația. Le socotesc de interes științific și doream să le feresc de distrugere sau risipire, în urma vreunei eventuale măsuri pripite. Nu vreau să le ascund acum, când Guvernul pare a fi luat în cercetare problema. Dimpotrivă, mă bucur, socotind că a venit momentul normalizării situației acestor materiale și că țesăturile și cusăturile vor ajunge să fie păstrate în condiții mai bune decât am putut-o face eu, care am evitat să-i explic situația lor soției mele spre a nu o îngrija și spre a nu o tenta să ceară o piesă pentru casa noastră.

*

Spre a înlesni hotărârea autorităților, arăt aci în ce consistă interesul științific al formularelor cu numele familiilor moldovenești de peste Bug, al cusăturilor, al melodiilor înregistrate și al folclorului cules, precum și al redactărilor privitoare la cercetările efectuate la Valegoțulovo în Republica Moldovenească.

Datele culese despre și materialele culese de la moldovenii de peste Bug oferă istoriografiei românești informații care pot face mai concretă prezentarea istoriei din veacul al XVIII-lea și de la începutul veacului al XIX-lea a poporului românesc. Etnografiei sovietice ele îi furnizează date despre una din naționalitățile de pe teritoriul Uniunii.

Ca și veacul al XVII-lea, veacul al XVIII-lea a fost o epocă de criză acută, atât în Principate cât și în teritoriile aflate atunci sub stăpânire habsburgică. Atât dincoace de Carpați, cât și dincolo, înăsprirea regimului feudal și a regimului fiscal, calamități (foame, ciumă) de pe urma războaielor duse de marile puteri mai ales pe teritoriul Principatelor, în plus, dincolo de Carpați, acțiuni de catolicizare și

demilitarizare. Răspunsul poporului la această situație l-au constituit, în monarhia habsburgică, răscoalele, ca aceea a lui Pero Seghedinaț din regiunea Arad și câmpia Tisei din anii 1735 sau cea a lui Horea, numeroase tulburări locale și un val continuu de emigrări; iar în Principate, numai emigrări, de o amploare excepțională. Din monarhia habsburgică au ieșit în timpul războiului de șapte ani, prin anii 1750, și trecut în Rusia Ecaterinei cu ofițerii lor în frunte, câteva mii de familii din localitățile care constituiseră regimentele grănicerești de pe Mureș și Tisa și participaseră la răscoala lui Pero. Tot de acolo au ieșit, an de an până în 1919, numeroși români și secui, trecând Carpații pe la „vama cucului“. Din Principate, a ieșit în veacurile XVII, XVIII și la începutul veacului al XIX-lea, până la stabilirea cordonului carantinilor în 1831, foarte multă lume, spre „a plăti birul cu fugiții“, cum se zicea. Pleca spre sud în „Țara Turcească“, spre răsărit în Țara Tătărască și apoi Rusia. Aci pornea spontan sau la chemarea sau stăruința ofițerilor din armatele rusești, care se străduiau să-și populeze terenurile deșerte, permise cu această condiție. Insulele românești de pe malul drept al Dunării și din răsărit sunt urmele care dăinuie până azi ale crizei în care se zbătea în veacurile XVII–XVIII poporul românesc.

Așezările moldovenești de peste Bug sunt consecințele emigrărilor în masă sau individuale dintre anii 1750–1831. Șiragul subțire de sate moldovenești de la Bug spre Nipru, între Pervomaisk–Kirovograd și Alexandria, și din Bazinul Donetului, între Artemovsk și Vorosilovgrad, se trage din regimentele grănicerești sârbo-române, emigrate din Crișana și Banat la mijlocul veacului al XVIII-lea. Unele sate din regiunea Kirovograd poartă numele localităților de origine: Martinoș (Mártonos pe Tisa), Pancevo, Kanij. Insula de pe malul stâng al Bugului din jurul Vosnessenskului datează din epoca în care Potemkin, între 1770–1790, a organizat o graniță militarizată spre regiunea Odessei (Oceakovului), tătărască încă, cu moldoveni care au întemeiat și un „Târgu Frumos“, și cu munteni. Voloskoe la sud de Dnepropetrovsk, cu satele roite din el, datează din vremea edictului de colonizare al Ecaterinei și a fost întemeiat, după tradițiile locale, de moldoveni scoși din robie tătărască. Ignatievka din regiunea Mariupol a apărut prin transferarea, împreună cu Episcopul lor Ignatie, a unor moldoveni și greci, găsiți în Crimeea în momentul alipirii acesteia. La populația inițială a acestor așezări par a se fi adăugat, an de an până în veacul al XIX-lea, emigranți noi din Moldova, de pe urma cărora și insula constituită de crișeni și bănățeni și satele de „mânteni“ s-au „moldovenizat“, ca limbă.

Istoria emigrărilor care au dat naștere la aceste așezări poate fi lămurită, în oarecare măsură, prin punerea la îndemâna istoriografiei românești a cercetărilor existente în acest domeniu. Dintre cercetări sunt importante mai ales lucrările lui

Ap. Skalkovskii, istoricul de la Odessa, din întâia jumătate a veacului trecut, al „Rusiei Noi“. Dintre români, Păr. Ciuhandu de la Arad a făcut uz de datele maghiare cu privire la emigrarea în masă a grănicerilor sârbo-români. În arhivele maghiare, austriece, rusești, problema încă nu e cercetată.

Materialul statistic și folcloric adunat de funcționarii Institutului de Statistică oferă o serie de lămuriri suplimentare. Prin întocmirea unui dicționar onomastic al familiilor moldovenești din așezările de peste Bug și compararea numelor de familie de acolo cu cele din țară s-ar putea obține oarecare indicații asupra regiunilor de proveniență ale emigraților. La fel, analiza pieselor de costum, a țesăturilor, a repertoriului muzical și a producțiilor folclorice și compararea lor cu cele din țară ar oferi indicații pentru localizarea emigraților din veacul [al] XVIII–XIX-lea. Analiza acestor materiale mai poate oferi și indicații cu privire la înfățișarea vieții din Principate în veacul al XVIII-lea. În acestea, prefacerile ulterioare ale limbii, costumului, folclorului, muzicii, în contact cu pătura de sus și cu lumea, nu pot fi izolate mai deloc; dimpotrivă, la moldoveni grosul inovațiilor poate fi demarcat ușor, fiind de proveniență ucraineană, rusească. Faptul că „dumneata“ și „dumneavoastră“ nu sunt cunoscuți în genere moldovenilor de peste Bug, care folosesc în locul lor pronumele „tu“ și pe „voi“ luat din rusește, sugerează, de pildă, că și în limba populară, din Moldova cel puțin, trebuie să fi subzistat această lipsă, până la începutul veacului trecut. În acest domeniu, funcționarii Institutului de Statistică au putut face puțin lucru, nefiind nici de ajuns pregătiți, nici având mult timp. Cercetări anume ar putea însă reconstitui multe fețe ale civilizației de acum 150 ani a poporului din Principate, studiind atent manifestările moldovenilor mai bătrâni.

Analiza faptelor lingvistice, muzicale, de literatură populară, a obiectelor de costum, ce compun materialul adunat de funcționarii Institutului va interesa neapărat etnografia sovietică și mai ales ucraineană și moldovenească și poate deveni un prilej de colaborare, utilă atât pentru știința românească cât și pentru cea sovietică. Pentru aceasta poate fi interesant să se vadă cum înțeleg aceste fapte oamenii de știință români, care au experiența civilizației românești; iar pentru știința românească va fi necesar să colaboreze cu colegi sovietici, spre a înțelege transformările de sub influența mediului împrejmuitor, ucrainean, rusesc sovietic.

Redactările de la Valegoțulovo sunt de mai puțină valoare decât faptele brute de peste Bug: listele de nume de familie, obiectele, înregistrările. Ele prezintă faptele cu deformări inerente momentului ianuarie–februarie 1942, atât la informatori cât și la redactori. Ele cuprind totuși numeroase informații. Deformările menționate pot fi înlăturate printr-o judicioasă folosire a procedeelelor criticii de

sursă. În lipsa altor izvoare sau alături de ele, vor putea fi utile, și ele, istoricilor viitori, dacă vor încăpea într-o arhivă.

Sunt convins că material[ele] adunate de funcționarii Institutului de Statistică în lucrările de peste Bug constituie o sursă de care, nici știința românească, nici cea sovietică n-ar trebui lipsite. Sunt sigur că, aflând că aceste materiale au fost corect culese și că prezintă oarecare interes științific, autoritățile sovietice competente nu vor ridica nici o obiecție ca ele să fie utilizate și păstrate¹.

A. Golopenția
7 februarie 1950 b

DECLARAȚIE / DUPĂ VICTORIA DE LA STALINGRAD

Subsemnatul Anton Golopenția, de profesie fost funcționar, cu ultimul domiciliu în București, str. Dr. Lister 7, întrebat fiind, declar următoarele:

1. După victoria de la Stalingrad, cu ce ochi priveai desfășurarea evenimentelor?

Am socotit că germanii vor fi scoși de pe întreg teritoriul Uniunii Sovietice și că armatele acesteia vor ajunge și în România. Situația țării mă îngrijora. Mă întrebam cum ar putea scăpa de suferințele și distrugerile ce decurgeau din transformarea în teren de luptă și cum ar putea atenua consecințele faptului de a fi luptat contra armatei sovietice.

2. Cu cine ai discutat aceste preocupări?

Sigur că am vorbit despre ele cu funcționarii din Institut, cu care mă găseam atunci în regiunea Golta–Kirovograd pentru înscrierea familiilor moldovenești. Vedeam întorcându-se părți de trupă în dezordine, italieni, români, germani și aveam o viziune concretă a dezastrului suferit de Germania. Se găseau atunci pe teren: doctorul Seidel, Retegan, Betea, Corbea. La București, unde am fost de la Crăciun până în februarie 1943, e posibil să fi vorbit despre aceste preocupări cu doctorul Manuila, Pavel, ing. Silber, Biji, Stoianovici.

3. Ce părere exprimai?

Exprimam prevederea și îngrijorările arătate la 1, că germanii vor fi scoși din Uniunea Sovietică și că România sta în fața riscului de a deveni teren de luptă și de a suferi pentru alianța ei cu Germania.

4. Cum priveai transformările sociale din țară, după 23 august [1944]?

Reforma agrară am socotit-o necesară. Trebuia împărțit ultimul rest de un milion ha al marii proprietăți, ca să nu se mai creadă că soluția problemei țărănești și agrare din România o constituie o împărțire de pământ¹. De-abia după ultima împărțire de pământ, poate începe acțiunea sistematică de ameliorare a situației țărănimii și de ridicare a productivității agriculturii.

Evenimentele din 6 martie 1945 le-am privit în primul moment cu ezitare; văzând că Guvernul funcționează normal și că a rezolvat cu ușurință problema Transilvaniei de Nord, le-am acceptat ca utile și necesare.

Naționalizarea industriei și a băncilor am găsit-o firească în cadrul programului de socializare. Prin lucrările de inventariere a întreprinderilor industriale și comerciale mari și mijlocii din octombrie 1947, care au furnizat documentarea prealabilă necesară, am și lucrat pentru naționalizare.

Abolirea monarhiei am acceptat-o fără obiecție. Cunoșteam o serie de critici aduse primilor doi regi și văzusem domnia celui de-al treilea. Găsesc firesc că noul regim încearcă să-și dea măsura, nestânjenit de factori politici ponderatori.

Scoaterea din guvern a liberalilor lui Tătăărăscu nu m-a afectat, pentru că gruparea Tătăărăscu nu mi-era simpatică. Socotesc că, de vreme ce partidul comunist se simte în stare să conducă singur, e mai bine s-o facă, decât să aibă parteneri discutabili.

În procesul Maniu, m-a afectat faptul că acest bătrân, pentru care ardelenii bătrâni au stimă în urma activității lui dinainte de 1919, a ajuns să aibă soarta de a fi judecat. Știu și împărtășesc criticile care s-au adus politiciii dintre cele două războaie a d-lui Maniu: ezitări și sterilitate. Nu contest că sunt rațiuni de Stat, care au făcut necesar procesul Maniu.

Am discutat puțin în anii de după 1944, pentru că îmi menajam timpul liber pentru lucrările personale, pentru că n-am dus viață socială din motive pecuniare și de temperament, pentru că sănătatea mi-era și ea proastă. Vorbeam numai cu cei câțiva colegi mai tineri din Institut, care veneau câteodată spre seară în biroul unde lucram. Aceștia erau: Pavel, Biji, Retegan, Betea, cu ei să fi schimbat câte un cuvânt și despre transformările pomenite mai sus.

A. Golopenția
8 februarie 1950

DECLARAȚIE / COMPONENTA ECHIPEI DE ÎNSCRIERE A MOLDOVENILOR DE LA EST DE BUG

Subsemnatul A. Golopenția, de profesie fost funcționar, născut în comuna Prigor-Caraș [în] ziua de 12 mai 1909, cu ultimul domiciliu în comuna București, str. Dr. Lister 7, declar următoarele:

1. Când s-au format echipele de statisticieni care trebuiau să se ducă dincolo de Bug și din al cui ordin?

În octombrie 1941 sau în noiembrie 1941, au fost desemnați cei 15 funcționari, ce trebuiau să execute numărătoarea moldovenilor de peste Bug, potrivit ordinului primit de la Președinția Consiliului de Miniștri.

2. Cine a format aceste echipe? Și care a fost componenta lor?

După ce am primit de la directorul general al Institutului Central de Statistică ordinul de a conduce această lucrare, am ales dintre funcționarii Institutului membrii echipei, și anume: Bucur Șchiopu, Ion Oancea, Nicolae Economu, Gheorghe Bucurescu, Nicolae Betea, George Retegan, Corneliu Mănescu, Gheorghe Popescu, Tudor Stoianovici, doctorand Traian Georgescu, Ion Apostol, Nicolae Marin-Dunăre.

Cu acești funcționari am plecat la Tiraspol în ziua de 20 sau 21 decembrie 1941, când Institutul a primit chemarea Marelui Cartier General.

În august 1942, când a început efectiv executarea pe teren a numărătorii, echipa avea următoarea compoziție: Nicolae Economu, Gheorghe Bucurescu, Nicolae Betea, George Retegan, Corneliu Mănescu, Tudor Stoianovici, Ion Apostol, Nicolae Marin-Dunăre, Ion Chelcea, Dan Duțescu, Dumitru Corbea, dr. Eugen Seidel, Ovidiu Bârlea, Mihail Levente, Anton Rațiu, Ștefan Popescu, Constantin Pavel, Mircea Biji.

[3.] Care a fost criteriul după care v-ați ghidat pentru formarea echipei?

Experiența cercetărilor pe teren efectuate în cadrul Institutului Social, înainte de angajarea în Institutul de Statistică, dorința de a da acestor funcționari nou angajați posibilitatea de a-și proba capacitatea și de a le asigura prin această misiune mobilizarea pentru lucru.

4. Cine i-a recomandat sau cine i-a adus în Institutul de Statistică pe cei arătați mai sus?

Bucur Șchiopu. Îl cunoșteam din 1938, când era emitent de pedagogie la Universitatea din Cluj. Mă vizita când venea la București. L-am recomandat spre angajare în Institutul Central de Statistică în vara 1941. A fost numit Controlor Statistic șef (șef de serviciu) părăsindu-și postul de controlor Incoop din județul Târnava Mare sau Sibiu.

Ion Oancea. Mi-a fost prezentat de Bucur Șchiopu. Dorind să-și părăsească postul de profesor secundar sau avocat stagiar din provincie, l-am recomandat spre angajare și a fost încadrat într-un post similar celui acordat lui Bucur Șchiopu.

Nicolae Economu. Îl cunoșteam de la Institutul Social din 1939. În vara celui an a făcut parte dintr-o echipă de cercetări monografice a Institutului, care a studiat [plasa] Dâmbovnic din Argeș. L-am recomandat și a fost numit și el Controlor Statistic șef.

Gheorghe Bucureșcu. L-am cunoscut în vara 1937, când era șeful echipei studentești care lucra la Căminul Cultural din Căianul Mic–Someș și pe care eu aveam sarcina s-o inspectez. I-am propus, în vara 1941, să-și părăsească postul din Contenciosul Ministerului Finanțelor și să se angajeze în Institutul de Statistică. A acceptat și a fost numit tot Controlor Statistic șef.

Nicolae Beta. L-am cunoscut în primăvara 1938 la o școală de la Petriș–Arad a Serviciului Social, unde țineam lecții de cercetări sociale. În vara 1939 a făcut parte din echipa de cercetări monografice Dâmbovnic–Argeș, pe care o conduceam. Am pus să-l caute în vara 1941 și să-l întrebe dacă nu vrea să se angajeze în Institutul Central de Statistică. A venit și a depus o cerere și a fost angajat, la recomandarea mea, Controlor Statistic șef.

George Retegan. L-am cunoscut în vara 1937 în comuna sa natală Căianul Mic, unde veneam să inspectez munca echipei studentești pe care o conducea G. Bucureșcu. M-am interesat de el, când a venit să-și facă studiile în București în 1939, și a fost angajat, la recomandarea mea, într-un post de subșef de birou în vara 1941, când încă nu-și luase licența.

Corneliu Mănescu. Mi-a fost recomandat de Ștefan Popescu și a fost angajat, la propunerea mea, în vara 1941, în postul de subșef de birou, neavând licența luată. În prealabil a funcționat ca diurnist din februarie 1941 în Institutul de Statistică.

George Popescu. Nu știu la recomandarea cui a fost angajat în vara 1941. L-am luat în echipă deși era debil și de-abia student [în] anul I-ai la Drept, pentru că cunoștea limba rusă.

Tudor A. Stoianovici. L-am cunoscut la Institutul Social în vara 1941, când a participat la cercetarea monografică din plasa Dâmbovnic–Argeș. La propunerea mea, a fost angajat subșef de birou, neavând încă trecută licența.

Doctorandul Traian Georgescu. A fost angajat în vara 1941, la propunerea d-rului D.C. Georgescu, al cărui văr era. L-am luat în echipă spre a avea și un medic.

Ion Apostol. L-am cunoscut la Institutul Social în 1938 sau 1939. I-am trimis vorbă în 1941 dacă nu vrea să se angajeze la Institutul Central de Statistică și, la propunerea mea, a fost numit Controlor Statistic șef.

Nicolae Marin-Dunăre. Îl cunoșteam din vara 1939, când a făcut parte din echipa de cercetare monografică a plășii Dâmbovnic–Argeș. L-am recomandat spre angajare în vara 1941 și a fost numit Controlor Statistic șef.

Ion Chelcea. Îl cunoșteam de la Institutul Social Român, al cărui colaborator era, din vara 1938 sau 1939. Am sprijinit cererea lui de angajare în vara 1941, când și-a părăsit postul de asistent în etnografie de la Universitatea din Cluj, evacuată la Sibiu. A fost numit Controlor Statistic șef.

Dan Duțescu. Mi-a fost recomandat de Ștefan Popescu, pe lângă care fusese angajat, la propunerea mea, în calitate de corector de probe de tipar. Neavând serviciul militar, era plătit ca diurnist.

Dumitru Corbea. L-am cunoscut în vara 1939, când a făcut parte din echipa de cercetări Dâmbovnic–Argeș. Mi-l recomandase T. Stoianovici sau Ștefan Popescu. A fost angajat la propunerea mea [ca] subșef de birou, neavând licența.

Dr. Eugen Seidel. Lingvist german emigrat în Cehoslovacia în 1933, iar de acolo în România în 1939, mi-a fost recomandat de d-l Prof. Al. Rosetti, care-l sprijinea, avându-l colaborator la Buletinul său lingvistic. Din 1947, cetățean român și profesor de limba germană la Universitatea din Cluj. Era folosit în Institut ca traducător în și din limbile germană, rusă, engleză. Angajat ca diurnist la propunerea mea în primăvara 1941 și luat în echipă pentru că vorbea germana și rusa.

Ovidiu Bârlea. L-am cunoscut în Facultatea de Litere și Filosofie și la Institutul Social în vara 1939, când a participat la cercetarea monografică din plasa Dâmbovnic–Argeș. A fost angajat în Institut în vara 1941, ca subșef de birou, la propunerea mea, neavând licența.

Mihail Levente. L-am cunoscut la Seminarul de Sociologie al Universității în vara 1938, când lucrarea lui de licență mi-a atras atenția. I-am trimis vorbă în vara 1941, dacă nu vrea să treacă în Institutul Central de Statistică. Și-a părăsit postul și a fost angajat, la propunerea mea, Controlor Statistic șef.

Anton Rațiu. L-am cunoscut în 1941 când, învățător refugiat din Transilvania de Nord, s-a angajat diurnist la Institutul Central de Statistică. M-am interesat de el pentru că îl știam pe un frate al lui, medic veterinar, care lucrase în echipele studentești. Am sprijinit cererea lui de angajare în Institutul de Statistică.

Ștefan Popescu. Ne-am cunoscut în Facultatea de Litere a Universității din București, unde lucra la Bibliotecă. Am colaborat în 1938 și 1939 în Institutul Social Român, iar în vara 1940 a fost angajat diurnist, apoi în vara 1941 Controlor Statistic șef în Institutul Central de Statistică, de ambele dăți la propunerea mea.

Constantin Pavel. L-am cunoscut în primăvara 1938 la Școala Serviciului Social din Pietriș–Arad. Am colaborat în vara 1939 la redactarea cercetării *60 sate românești* a Institutului Social Român. În 1941 l-am întrebat dacă nu vrea să-și părăsească

postul de la Ministerul Economiei Naționale spre a fi angajat de Institutul Central de Statistică. A primit și a fost angajat, la propunerea mea, Controlor Șef Statistic.

Mircea Biji. L-am cunoscut în primăvara 1941 când, refugiat de la Cluj, căuta să se așeze la București și să-și transfere aci soția, fostă funcționară de la rezidența Cluj, repartizată în toamna 1940 la Prefectura Prahova. La propunerea mea, a fost angajat Controlor Statistic șef și soția lui transferată în Institutul de Statistică.

[5.] Cine a intervenit și cum a fost adus de pe front Mănescu Cornel?

Corneliu Mănescu a primit ordin de chemare ca sublocotenent de rezervă în iunie 1941. S-a prezentat la unitate. În vara 1941, când, după primirea însărcinării de a executa recensământul populației și agricol în Bucovina de Nord și în Basarabia, Institutul Central de Statistică a cerut Marelui Stat Major demobilizarea și scutirea pentru lucru a unui număr de funcționari necesari pentru executarea recensământului, l-am trecut și pe Cornel Mănescu pe lista celor ceruți. În urmarea acestei cereri, el a fost demobilizat și trimis în Institut la sfârșitul verii 1941.

[6.] Cine a recomandat și cine l-a adus pe Micle Gheorghe la Institutul Central de Statistică?

Gheorghe Micle a fost angajat la începutul verii 1941 ca șef de birou în Institut și repartizat la Secția de prelucrare a recensământului agricol din 1941, după ce însuși d-l Președinte P. Groza venise în Institut și mi-l recomandase călduros, ca pe un tânăr sociolog priceput în problema țărănească, pe când, în absența doctorului Manuila și a dr. D.C. Georgescu, giram postul de Director al Institutului.

Aceasta îmi este declarația pe care o dau, susțin și semnez propriu.

Anton Golopenția
15.5.1951

**DECLARAȚIE / DEMOBILIZAREA ȘI SCUTIREA
DE MOBILIZARE A UNOR FUNCȚIONARI
DE LA INSTITUTUL DE STATISTICĂ**

Subsemnatul Anton Golopenția, de profesie fost funcționar, născut în comuna Prigor-Caraș, [în] ziua de 12 mai 1909, cu ultimul domiciliu în București, str. Dr. Lister 7, declar următoarele:

1. Care au fost principiile de bază pentru mobilizarea pe loc a funcționarilor din Institutul Central de Statistică?

Serviciul de personal al Institutului a întocmit listele de propuși pentru mobilizarea pe loc în primăvara 1941, potrivit dispozițiilor primite de la Marele Stat Major. Erau trecuți în liste funcționarii care întruneau condiția de vârstă prevăzută în instrucțiuni, ofițerii de rezervă de la o anumită limită în sus, gradele inferioare de la o limită mai scăzută. Mai erau trecuți apoi funcționarii care dețineau anume funcțiuni de conducere, șefii de secțiuni în cazul Institutului, chiar dacă nu îndeplineau limitele de vârstă.

2. Câți și cine din funcționarii Institutului Central de Statistică au fost trecuți pe lista prin care s-a cerut de la Marele Stat Major demobilizarea și scutirea de mobilizare, în vara anului 1941?

În vara 1941, Institutul a primit dispoziția de a executa și în Basarabia și în Bucovina de Nord recensământul efectuat pe teritoriul țării la 6 aprilie 1941. Spre a putea face față, s-a cerut Marelui Stat Major să demobilizeze și să scutească pe timp limitat sau să mobilizeze pentru lucru funcționarii mobilizați ai Institutului. Măsura aceasta era justificată prin faptul că, din personalul Institutului, aproximativ 70% era feminin, iar operațiile pe teren, la scurt interval după ocupare, cereau personal bărbătesc cu experiență. La rândul lor, cadrele bărbătești ale Institutului, recrutate aproape în întregime în 1929, înainte de recensământul din 1930 și în anii imediat următori, când s-a făcut prelucrarea, erau aproape omogen tinere.

Numărul celor ceruți era de ordinul zecilor, în jurul a o sută. — Nu pot menționa decât numele unora dintre funcționarii din subordinea mea, a căror trecere pe listă am cerut-o, numele celorlalți funcționari din Centrală și din Serviciile exterioare de la prefecuri nefiindu-mi prezentate. Am cerut astfel scutirea sau demobilizarea pentru următorii funcționari ai Oficiului de Studii: Biji Mircea, Ștefan Popescu, Mihail Levente, N. Economu, C. Pavel, G. Bucurescu, Corbea Dumitru, C. Mănescu, G. Retegan, Mircea Tiriung, ultimul n-a fost demobilizat și a murit pe front, penultimul și antepenultimul au fost demobilizați după două-trei luni de operații pe front, când unitățile lor au rămas în refacere, restul n-a trebuit să se prezinte la unitate, pe cât îmi amintesc (îmi mai aduc aminte că am cerut scutirea de mobilizare și pentru Bucur Șchiopu, Roman Moldovan). — Aceasta pentru că Institutul obținuse în primăvara 1941, în vederea recensământului din 6 aprilie, scutiri de concentrare pe timp de câteva luni pentru personalul necesar, fapt pentru care mulți dintre funcționarii scutiți nu figurau în ordinea de bătaie din momentul începerii războiului.

În tot cursul războiului, Institutul Central de Statistică a cerut și obținut scutiri de mobilizare pentru personalul nemobilizat pentru lucru, spre a atenua efectul

structurii arătate a personalului său. Fiecare lucrare specială primită care necesita deplasări pe teren și chiar și lucrările curente care, ca statistica recoltelor, interesau în mai mare măsură autoritățile superioare și pe cele militare, au servit drept teme la cereri succesive de scutire de la mobilizare pe timp determinat a unui număr mai mare sau mai mic de funcționari mobilizabili. Funcționarii scutiți nu erau întrebuințați numai la lucrările pentru care fuseseră obținuți, ci și la cele care erau mai urgente.

3. Din a cui inițiativă și la propunerea cui a fost trecut Mănescu Cornel pe lista de demobilizare adresată Marelui Stat Major?

Corneliu Mănescu a fost trecut pe listele succesive de scutire de mobilizare adresat[e] de Institut Marelui Stat Major în anii 1941–1944 la propunerea mea, de vreme ce el a făcut parte în tot acest interval din Oficiul de Studii, al cărui șef eram. — În iunie 1941, primind un ordin de chemare care anula scutirea anterioară pentru recensământul din aprilie 1941, el s-a prezentat la unitate. — Cerut în lista prezentată în iulie 1941, în vederea lucrărilor de recensământ în Bucovina de Nord și Basarabia, el a fost demobilizat și trimis în Institut prin august–septembrie 1941, când unitatea din care făcea parte a intrat în refacere.

4. Cum ați justificat față de șefii dvs. componența politică de stânga a echipelor de recensământ care urmau să fie trimise pe teritoriul copleșit din U.R.S.S.?

Problema orientării politice a membrilor echipelor trimise să efectueze operații de recensământ pe teritoriile ocupate de armată prin război nu mi-a fost pusă de șefii mei. N-am justificat alegerea mea decât arătând capacitatea de a face față greutăților terenului, câștigată de cei mai mulți în cercetări anterioare.

Aceasta îmi este declarația pe care o dau, susțin și semnez propriu.

A. Golopenția
26.5.1951 b